T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Manisa, 2016

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DE KAMU BORÇLARININ MAASTRİCHT MALİ DİSİPLİN KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ (2000-2014)

Osman GÜLDEN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa MİYNAT

MANİSA -2016

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 20/09/2016 ve 25/Ek15 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Osman GÜLDEN'nin ***"Türkiye'de Kamu Borçlarının Maastricht Mali Disiplin Kriterleri Çerçevesinde AB ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analizi (2000-2014)"*** Konulu tezi incelenmiş ve aday 07/10/2016 tarihinde saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ...90... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	OY BİRLİĞİ	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu ve/veya danışmanı değiştirilebilir.

BAŞKAN

Prof.Dr. Mustafa Muymu

ÜYE

Doç. Dr. Gül KAHALIDERE

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Hamza KAHRAMAN

Evet	**Hayır**	
☐	☐	Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
☐	☐	Tez, mutlaka basılmalıdır.
☐	☐	Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.
☐	☐	Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.
☐	☐	Tez, basımı gereksizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Türkiye'de Kamu Borçlarının Maastricht Mali Disiplin Kriterleri Çerçevesinde AB Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/10/2016

Osman GÜLDEN

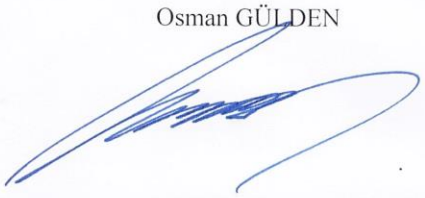

ÖZET

TÜRKİYE'DE KAMU BORÇLARININ MAASTRİCHT MALİ DİSİPLİN KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ (2000-2014)

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren birliğe üye olacak ülkelerin belirli şartları taşımasını öngören uygulamalar gerçekleştirmiştir. Özellikle beşinci genişleme döneminden sonra tam üyelik başvurusunda bulunan ülkelere belirli siyasi ve ekonomik kriterlere uyma şartı getirilmiş, topluluğa katılmak isteyen ülkelerden AB ekonomisine uyumunu sağlayacak olan gerekli ekonomik şartları sağlaması beklenmiştir.

Tez çalışmasında , AB ile olan ilişkileri 1959 yılına dayanan ve 2005 senesinde ise AB'ye tam üyelik başvurusu kabul edilen Türkiye'nin, Maastricht Kriterleri çerçevesinde 2000 sonrası bütçe dengesi ve kamu borç stoku göstergelerinin AB ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Özellikle Maastricht Kriterleri'nden mali disiplin konusunu ilgilendiren bütçe açığı ve borç stoku kriteri ele alınmaktadır.

Çalışmada, Türkiye'nin 2000 - 2014 yılları arasında kamu maliyesi alanında gösterdiği gelişim ve uyguladığı stratejilerin ortaya konulmakta ve bu süreçte Maastricht Kriterleri'ne uyum çalışmalarının mali göstergeler üzerindeki etkisi incelenmektedir.

ABSTRACT

A COMPARATİCE ANALYSİS OF PUBLİC DEBT İN THE EU AND TURKEY WİTHİN THE FRAMEWORK OF MAASTRİCHT FİSCAL DİSCİPLİNE CRİTERİA (2000-2014)

The European Union has made foreseeing applications for the candidate countries to ensure of certain conditions. Especially after the period of the fifth enlargement, brought to comply certain political and economic criteria for the countries applying for full membership , it was expected to provide necessarry economic conditions to adapt of the European Union Economiy.

In this study, Turkey has relations with the European Union based on the 1959 and it accepted the application for full membership to the European Union in 2005, analized budget balance and public debt indicators in the framework of Maastricht Criteria in comparison with European Union countries after 2000. Especially the budget deficit and debt criteria are discussed of the Maastricht Criteria concerning the financial discipline.

In the study, presented the developments and strategies implemented by Turkey in the field of public finance between 2000 - 2014 and examined the impact on public financial indicators of the convergence of the Maastricht Criteria.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa MİYNAT'a, bilgi ve tecrübesi ile lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aşamalarında maddi manevi her yönden yardımcı olan, tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini hiç eksik etmeyen, kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili hocam Sayın Doç. Dr. Gül KAYALIDERE'ye ve Sayın Doç. Dr. Ahmet Özen'e,yüksek lisans eğitimim sırasında desteği ve arşiv belgelerinin transkripsiyonu aşamasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Hamza Kahriman'a, çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim Yrd. Doç. Dr. Serkan Cura'ya, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Osman GÜLDEN
07/10/2016

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
KAMU BORÇLARI KAVRAMI
NEDENLERİ , SINIFLANDIRILMASI VE KAMU BORÇLARINA YÖNELİK İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR

GİRİŞ 1

A. Kamu Borçlanmasının Nedenleri 7

1. Ekonomik Nedenler 7

2. Mali Nedenler 8

3. Diğer Nedenler 10

B - Kamu Borçlarının Sınıflandırılması 11

1. Zamana Göre Sınıflandırma 12

a. Kısa Vadeli Borçlar 12

b. Uzun Vadeli Borçlar 13

c. Süresiz Borçlar 13

d. Süreli Borçlar 13

2. Kaynağa Göre Sınıflandırma 14

a. İç Borçlanma 14

b. Dış Borçlanma 15

3. Alınma Biçimine Göre Sınıflandırma 19

a. Gönüllü Borçlanma 19

b. Zorunlu Borçlanma 20

C. Kamu Borçlanmasına Yönelik Teorik Yaklaşımlar 20

1. Adam Smith'in Kamu Borçlanması Yaklaşımı 20

2. Thomas R. Malthus'un Kamu Borçlanması Yaklaşımı 21

3. David Ricardo'nun Kamu Borçlanması Yaklaşımı 22

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK KRİTERLERİ VE TÜRKİYE

I. AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK VE PARASAL BÜTÜNLEŞME SÜRECİ 23

A. Ekonomik ve Parasal Birliğin Tarihçesi 24

B. EBP ve Türkiye 26

C. Ortak Para Sistemine Geçiş 28
1. Euro'ya Geçiş Aşamaları 29
2. Ortak Para Birimine Geçişin Avantajları 30
3. Ortak Para Birimine Geçişin Dezavantajları 32
II. AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK KRİTERLERİ 33
A. Kopenhag Kriterleri 33
1. Kopenhag Ekonomik Kriterleri 35
2. Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye 38
B. Maastricht Kriterleri 41
1.Fiyat İstikrarı Kriteri 42
2. Mali Disiplin Kriteri 43
Kamu Borcu / GSYİH Oranı 43
Bütçe Açığı / GSYİH Oranı 43
3. Maastricht Kriterleri ve Türkiye 44
III.TÜRKİYE KAMU BORÇ YÖNETİMİNDE YAPILAN DÜZENLEMELER
A. 1994 Krizi Sonrası Düzenlemeler 46
B. 2000 - 2001 Krizi Sonrası Düzenlemeler 47
C. 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE KAMU BORÇLARININ MAASTRİCHT MALİ DİSİPLİN KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE MUKAYESELİ ANALİZİ

I. TÜRKİYE BORÇ STOKU İSTATİSTİKLERİ (2000 – 2015) 51
A. Türkiye Kamu Borç Stokunun Gelişimi (2000-2015) 51
1. Merkezi Yönetim Borç Stokunun Gelişimi (2000-2015) 51
a. Merkezi Yönetim İç Borç Stoku 51
b. Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku 60
c. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku 69
2. AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku 77
B. Özel Sektör Dış Borç Stoku 86
II.TÜRKİYE KAMU BORÇ STOKUNUN MALİ DİSİPLİN KRİTERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI 89
A. 2000 – 2010 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi 89
1. 2000 – 2010 Arası Borç Kriterine Yönelik Uygulamalar 91
2. 2009 Avrupa Borç Krizi 92

B. 2011 – 2015 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi 93

III.TÜRKİYE GENEL YÖNETİM BÜTÇE DENGESİNİN MALİ DİSİPLİN KRİTERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....97

A. 2000 – 2010 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi 96

B. 2011 – 2015 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi 100

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME……..106

KAYNAKÇA…….111

GİRİŞ

Toplumun ihtiyaçlarını yerine getirmek için var olan devlet mekanizması, bu ihtiyaçları karşılamak için ekonomide faaliyet içerisinde bulunmak ve kaynak elde etmek durumundadır. Devlet mekanizması, tarihi seyir içerisinde bu ihtiyaçları yerine getirirken ve kamu hizmetlerini sunarken bu hizmetlerin finansmanını en başta vergi olmak üzere çeşitli gelir kaynakları kullanmıştır.

Devletin kamu hizmetlerinin finansmanı için toplumsal sözleşmeyle elde ettiği cebri gücünü kullanarak elde ettiği bu kaynaklar, devletin ekonomik faaliyetlerini ve hizmetlerini karşılamada her zaman yeterli olamamaktadır. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını aştığı durumlarda ise devlet borçlanma mekanizmasına başvurmak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle kamu borçlanması, kamu hizmetlerinin ve kamu yatırımlarının finanse edilmesi için alternatif bir gelir kaynağı olarak görülmektedir.

İktisat tarihi boyunca devletin, kamu hizmetleri sunma ve ekonomi içerisinde faaliyette bulunma seviyesi dönemin iktisadi akımlarının etkisiyle farklılıklar göstermiştir. 18. yy'da Adam Smith'in kurucusu olduğu klasik iktisatla başlayan bu süreç günümüze kadar çeşitli iktisadi düşüncelerle şekillenmiştir. Bu şekillenme birçok iktisadi görüşle gerçekleşirken temel olarak Klasik ve Keynesyen iktisadi görüş temelinde gerçekleşmiştir.

Devletin ekonomi içerisinde minimum düzeyde faaliyette bulunması; adalet, savunma ve altyapı hizmetleri gibi zorunlu hizmetleri gerçekleştirmesini ve kamu borçlarını yapılmaması gereken olağanüstü bir gelir kaynağı olarak gören klasik iktisadi anlayıştan, 20.yy'da Keynesyen iktisadi görüşle birlikte devletin ekonomik faaliyetlerinin ve ekonomiye müdehalesinin genişlemesini öngören bir iktisadi akım gerçekleşmiştir. Ve tarih süreç içerisinde kamu ekonomileri bu iktisadi ve siyasi düşüncelerin etkisiyle farklı uygulamalar ortaya koymuştur.

Kamu borçlanması uygulamaları da bu iktisadi akımlardan ve görüşlerden etkilenmiş ve tarihi süreç içerisinde meydana gelen siyasi akımların da etkisiyle devletler tarafından kullanılan etkin bir ekonomik araç haline gelmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşından sonra ülkeler üzerinde artan devlet yatırımları ile birlikte 20.yy'da Türkiye'de dahil olmak üzere kamu borçları üzerinde durulması gereken önemli bir durum haline gelmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde devletin misyonu ve kamu borçları kavramını ortaya çıkan etmenler açıklanmakta, devletlerin kamu borçlanmasına başvurmasının nedenleri üzerinde durulmakta; kamu borçlarının alındığı zamana, faydasına, alınma biçimine ve elde edilen kaynağına göre sınıflandırılması yapılmakta ve kamu borçlarına yönelik geliştirilen iktisadi yaklaşımlara değinilmektedir.

Devletlerin ekonomik faaliyetler içerisinde ve kamu hizmeti sunma anlayışlarındaki değişmelerin kamu borçları üzerinde yarattığı etkiler üzerinde durulmakta ve klasik iktisadi anlayışla tanımlanan "olağanüstü gelir kaynağından" günümüzde kamu borçlarının geldiği "olağan gelir kaynağı" sürecine geçişi açıklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise 1953 yılında imzalanan Avrupa Kömür - Çelik Topluluğu ile başlayan, 1958 yılında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile devam eden ve 1964 yılında ise ekonomik birliğe geçiş için en önemli aşamalardan bir tanesi olarak görülen Avrupa Birliği "Tek Pazar" hedefinin gerçekleştirildiği Gümrük Birliği Antlaşması ile devam eden "Ekonomik ve Parasal Birlik" süreci üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği'ni yasal ve standart bir hale getiren ve üye – aday üye ülkelerin bu birliğe geçişi için karşılamaları gereken yükümlülükleri belirten iki önemli antlaşma olan 1993 Kopenhag Kriterleri ve 1996 Maastricht Kriterleri'ne yer verilmekte ve Avrupa Birliği'nin etkin bir tek pazar haline getirmek için üye ve aday üye ülkelerin uyması gereken kriterler açıklanmaktadır.

Siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri olmak üzere üç ana kriterden oluşan Kopenhag Kriterlerinden çalışmanın konusu gereği ekonomik kriterleri üzerinde durulmaktadır. Kopenhag ekonomik kriterleri ; Avrupa Tek Pazarı'nın ve üye ülkelerin etkin bir rekabet piyasasına dahil olmak için gerçekleştirmesi gereken kuralları içermektedir. Bu ekonomik kriterler ; ülkeleri Avrupa Birliği içerisindeki rekabete ve birlik içerisindeki etkin piyasa güçleri ile başedebilecek seviyeye çıkarmak için gereken kurallar ve bu kurallara bağlı olarak ortaya konan şartlardan oluşmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Kopenhag Ekonomik Kriterleri çerçevesinde ortaya koyduğu strateji ve uygulamalara ikinci bölümde yer verilmektedir.

Ekonomik ve Parasal Birliğin kurulması doğrultusunda üye ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesi , aday ve aday üye ülkelerin Avrupa Birliği ekonomisi üzerinde yaratabileceği etkilerin önüne geçilmesi hedefiyle bazı makro göstergeler açısından Maastricht Kriterleri olarak adlandırılan yakınlaşma kriterleri belirlenmiş ve üye ülkelerin AB ekonomisine olabildiğince entegre olmasını amaçlayan yaptırımlar ortaya konmuştur.

Tezin konusunu oluşturulan Maastricht Yakınlaşma Kriterlerine ikinci bölümde oldukça detaylı olarak yer verilmekte , ve üçüncü bölümde kamu borçları üzerinde Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek olan "Mali Disiplin Kriteri" üzerinde değerlendirme yapılmaktadır. Ayrıca bu bölümde 1996 yılından 2016 yılına kadar olan süreçte Türkiye'nin Maastricht Kriterleri'ni karşılama konusunda ortaya koyduğu stratejilere ve gerçekleştirdiği uygulamalara yer verilmekte , özellikle mali disiplin ve kamu maliyesi alanında Türkiye'nin bu şartları karşılama konusundaki başarı ve başarısızlıkları dönemler itibariyle incelenmektedir.

Üçüncü bölümde 2000 – 2015 yılları arasında Türkiye kamu borçları incelenmekte ve ilk olarak kamu borçlarının en önemli kalemlerinden birisi olan merkezi yönetim borçları iç borç stoku ve dış borç stoku ayrımına tabi tutularak analiz edilmektedir. Daha sonra Avrupa Hesaplar Sistemi (ESA) tarafından , Avrupa Birliği'nin üye ve aday üye ülkelerin makroekonomik verilerini uyumlaştırmak amacıyla deklare ettiği standartlar çerçevesinde tanımlanan AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku'nun 2000 – 2016 yılları arasındaki gelişimi yıllar ititbariyle analiz edilmektedir.

Avrupa Birliği veri sistemine uyumun sağlanması ve mali şeffaflığın tesis edilmesi amacıyla Türkiye tarafından 2006 senesinde genel yönetim borç stoku tanımından bazı kalemlerin çıkarılıp dahil edilmesiyle elde edilen AB tanımlı genel yönetim borç stoku , Maastricht Mali Disiplin Kriterinin alt kriteri olan borç kriteri çerçevesinde değerlendirilmekte ve diğer Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Karşılaştırma yapılırken 2000 – 2010 dönemi ve 2011 – 2015 dönemi olarak iki ayrı dönemde karşılaştırma yapılmakta ve bu dönemlerdeki değişimler kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümün son kısmında ise 2015 yılı itibariyle Avrupa Birliği'ne dahil olan 28 ülke ve Euro Alanı'na dahil olan 19 ülke ile Türkiye'nin AB tanımlı genel yönetim borç stoku ve genel yönetim bütçe açığının Maastricht Mali Disiplin Kriteri çerçevesinde 2000 – 2015 yılları arasında karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. Yapılan analizlerde , Türkiye'nin yaşadığı 2000 – 2001 krizleri ile birlikte , 2008 yılında meydana gelen 2008 global – finansal krizi ve son olarak Avrupa'nın yaşadığı 2009 borç krizinin bu veriler üzerinde yarattığı etkiler ayrıntılı olarak incelenmekte , krizlerin bu kriterlere uyum konusundaki etkileri incelenmektedir.

Üçüncü bölümün son kısmında ise 1990 yılından itibaren Türkiye'nin yaşadığı krizlerle birlikte kamu borçları ve kamu borç yönetimi alanında yaptığı düzenlemelere yer verilmekte , 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından ortaya konulan ekonomik program kapsamında kamu borç yönetiminde ortaya konulan strateji ve düzenlemeler üzerinde durulmaktadır. Avrupa Birliği yolunda ve Maastricht kriterlerini karşılama arzusunda olan Türkiye'nin kamu borçlarında ve kamu borç yönetiminde gerçekleştirdiği uygulamalar değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAMU BORÇLARI KAVRAMI, NEDENLERİ , SINIFLANDIRILMASI VE KAMU BORÇLARINA YÖNELİK İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR

Devlet olmanın en temel gereklerinden birisi devletin , egemen gücün kamu hizmeti sunmasıdır. Kamu hizmetlerinin çeşitliliği ise devletin sahip olduğu ve benimsediği iktisadi görüşe göre farklılık gösterebilmektedir. Adalet, savunma, diplomasi, altyapı hizmetleri gibi temel kamu hizmetlerinin yanında sağlık, eğitim , sosyal hizmetler, ekonomik ve sosyal hayatta uygulanan regülasyonlar gibi kamu hizmetleri de devlet tarafından sunulabilmektedir.Siyasal otorite bu hizmetleri sunarken elbette finansman ihtiyacı duymakta ve bu hizmetlerin finansmanını kamu gelirleriyle karşılamaktadır. Söz konusu gelirlerin başında ise vergiler bulunmakta ve vergilerin yeterli olmaması durumunda ise siyasal otorite iç veya dış borçlanmaya başvurabilmektedir.Kamu borçlanması önceki dönemlerde olağanüstü bir gelir kalemi olarak gösterilirken günümüzde artık olağan kamu gelirleri arasında sayılmaktadır[1].

Her devletin , her ulusun ekonomi politikasının en önemli hedeflerinden birisi ekonomik büyümeyi yüksek seviyelere çıkarmak ve ekonomik büyümede istikrarı sağlamak olmuştur. Kamu borçlanmasının da ekonomi politikasındaki ve ekonomik performanstaki önemi ve belirleyiciliği birçok bilimsel çalışmada ortaya konan ve kabul edilen bir durumdur[2].

Devletlerin, hükümetlerin ve kamu ekonomisini yönetenlerin borçlanmaya başvurmalarının nedeni oldukça açıktır: Hükümetler elde ettikleri kamu gelirlerinden daha çok harcama yaparlar ve aradaki farkı kapatmak için de borçlanmaktadırlar. Bu durumun birçok nedeni ve arka planı olmakla birlikte en basit nedeninin bu olduğu söylenebilmektedir.

Kamu borçlanmaları, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir finansman kaynağı olarak görülebilmektedir.Hükümetlerin yürüttüğü yada planladığı alt yapı projeleri ve geniş çaplı projeler için borçlanmaya gitmesi olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.Böylece uzun vadeli projelerin maliyeti gelecek

[1]Binhan Elif Yılmaz, Kamu Borç Yönetiminde Piyasa Yapıcılığı Sistemi, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi**, Sayı:47, 2005, s.59.

[2]Nadia Kutivadze, **Public Debt , Financial Development And Economic Growth,** Nova Science Publishers, Newyork, 2013, s.2.

nesillere de aktarılarak bu projelerden faydalanacak olan nesillerin de bu hizmetlerin finansmanına katılımı gerçekleştirilerek faydanın eşit dağılımı sağlanabilmektedir. Buna ilave olarak ekonomiyi yönetenlerin kısa vadeli tüketim harcamaların finansmanından ziyade uzun vadeli yatırım harcamalarının finansmanı için borçlanmaya başvurması durumunda vergide yeknesaklık tesis edilebilmekte ve kamu gelir ve giderlerinin fonksiyonelleşmesi gerçekleşebilmektedir[3].

Kamu borçlanmasının olumlu ve olumsuz etkisi kullanılacağı kaynak, vade süresi, faiz miktarı gibi değişkenlere göre farklılık gösterebilmektedir.Ekonomik aktörlerin kamu borçlanmasına başvurma nedenleri akademik literatürde tartışmalara konu olmakla birlikte ana hatlarıyla kutu 1'de[4] açıklanmaktadır.

Kutu 1. Hükümetler Neden Borçlanır ?

Hükümetlerin, büyümeyi kalkınmayı ve harcamalarını finanse etmek için vergi koyma, para basma ya da borçlanma yoluna gitmesi gerekmektedir. Vergi koyma ,para basma yöntemleri yerine borçlanmaya başvurmasını açıklayan 3 temel neden bulunmaktadır :

Maliyet ve Faydanın Gelecek Nesillere Aktarımı : Büyük ve uzun dönemlere yayılan projelerin, bu projelerden asıl faydalanacak olan ve görece daha zengin nesiller üzerine pay edilmesini sağlayarak maliyet ve fayda adaletini tesis etmek.

Konjoktürel Dalgalanmaları Kontrol Etmek : Aciliyeti olan büyük harcamalar borçlanma ile finanse edilerek, bu ihtiyaç dolayısıyla meydana gelebilecek dengesiz ve ölçüsüz vergi artışlarının, vergi aşınmalarının, vergi yükünün ve bu sorunların ekonomik istikrar üzerinde yaratacağı etkilerin ve dalgalanmaların önüne geçmek.

Parasal İstikarı Sağlamak : Kamu borçlarının emisyon gelirleriyle karşılanması ve emisyon gelirlerine bağımlılık yüksek seviyede enflasyona yol açabilmekte, bu durumda yatırım harcamalarına zarar verebilmektedir. Bu sebeple hükümetler para basmak yerine borçlanmayı tercih edebilmektedir.

[3]Indermit Gill , Brian Pinto, " Public Debt in Deveoping Countries : Has The Market - Based Model Worked ? ", World Bank, **Policy Research Working Papers**, Washington D.C.,2005, 2.
[4] Indermit Gill , Brian Pinto, **a.g.e**. , 2.

A. Kamu Borçlanmasının Nedenleri

Devletin borçlanma sebepleri, ülkelerin kendi iç dinamiklerine ve içerisinde bulunduğu ekonomik ve siyasi koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir.Fakat , devletlerin borçlanma aracına başvurmasının temel nedenleri birkaç ana grupta ele alınabilmektedir.

1. Ekonomik Nedenler

Ekonomide belirli aralıklarla meydana gelen dalgalanmalara müdehale etmek amacıyla devlet, mali bir araç olarak borçlanma politikasına başvurabilmektedir. Toplam arz seviyesinin toplam talep seviyesini aştığı, bu nedenle fiyatların aşağıya doğru hareket ettiği durgunluk ve depresyon dönemini; toplam talebin toplam arzdan fazla olduğu ve bu nedenle fiyatların yukarıya doğru hareket ettiği bir genişleme dönemi izleyebilmektedir. İşte bu durumlarda devlet, bu dalgalanmaları stabil hale getirerek ekonomiyi tam istihdam seviyesine getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca uygun şekilde de borçlanma politikasını uygulayabilmektedir[5].

Toplam arzın toplam talebi aştığı ve eksik istihdamın meydana geldiği durumda , yüksek miktarda işsizlik ve atıl üretim kapasitesi söz konusu olmaktadır. Piyasada üretilen mal ve hizmetler karşılık bulmamakta ve yeterli talep görmemektedir. Meydana gelen durgunlukla birlikte talep göremeyen mal ve hizmetlerin fiyatları düşmekte, üreticiler ise arzlarına karşılık bulamadıkları için üretimlerini azaltmakta ya da durdurmaktadırlar. Yaşanan durgunluğu aşmak için ise karar verici, talep yetersizliğini gidermek için toplam harcamaları artırmakta yani toplam harcamalar içerisinde en büyük paya sahip kamu harcamalarını artırmaktadır. Bu aşamadan sonra ekonomik karar vericinin önüne kamu harcamalarını nasıl finanse edeceği, hangi kaynakları kullanacağı ve nasıl kullanacağı soruları çıkmaktadır. Hükümet bu finansmanı vergilerle karşılaması durumunda talep yetersizliğini artıracağı ve durgunluğu daha da derinleştireceği ihtimaline karşın kısa dönemde borçlanma yoluna başvurabilmektedir. Fakat borçlanmanın da dezavantajları bulunmaktadır, uzun dönemde özel tasarrufları azaltıp özel sektör yatırımlarını ve uzun dönemde büyümede olumsuz etkiye yol açabilmektedir[6].

---

[5] Metin Erdem, **Devlet Borçları**, 6.Baskı, Ekin Yayınları,Bursa,2015,s. 13.

[6] Willem H. Buiter, James Tobin " Debt Neutrality: A Brief Review of Doctrine and Evidence " , **Debt and Deficit Volume III**, Lakşs Kaounides, Galliard Printers Ltd, Great Yarmouth, 1992, s.39.

Durgunlukla mücadelenin yanısıra özellikle sosyal sermayenin yeterince gelişmediği, özel sermayenin ve özel girişimlerin yetersiz olduğu, büyük ve kamusal faydası yüksek projeleri gerçekleştirecek bir özel piyasanın var olmadığı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, devlet büyümeyi gerçekleştirebilmek, ekonomide lokomotif bir rol üstlenebilmek, yeterli sermaye birikimini sağlayabilmek ve girişimci sınıfı desteklemek için borçlanma politikasına başvurabilmektedir. Bu noktada devletin hangi ekonomik aktörlerden borçlanacağı önem teşkil etmektedir. Büyüme hedefinde olan bir ekonomi için merkez bankasından, bankalardan borçlanma piyasadaki kaydi para miktarını artırmakta ve bu durum da enflasyona yol açmaktadır. Firmalardan borçlanma seçeneği ise firmaların tasarruflarını emmekte özel sektör yatırımlarına uzun vadede ket vurmaktadır. Bu durumda ekonomideki karar verici için en rasyonel karar hane halkından borçlanmaktır. Böylece hem bireylerin tüketimini kısıp tasarruflarını artırmakta hem de büyüme için gerekli sermayeyi sağlamaktadır[7].

2. Mali Nedenler

Klasik iktisadi ve mali gelenekçi ekonomik görüş çerçevesinde her ne kadar kamu borçları olmaması gereken olağanüstü bir ekonomik olgu olarak görülse de bu durum modern iktisadi anlayışın ve sosyal devlet anlayışı tarafından kabul görmemektedir. Günümüzde modern ve çağdaş devletler klasik işlevlerinin yanı sıra ekonomik ve sosyal işlevlere de sahiptirler. Devletin günümüzde çeşitlenen kamu hizmetlerini karşılamak için normaldir ki daha fazla harcama yapması ve bu harcamalarını finanse etmek için ise daha fazla gelir elde etmesi gerekmektedir. Devletin günümüzde üstlendiği bu rollerin, artan harcamalarının bazı durumlarda gelirlerini aşması da kaçınılmaz olabilmektedir. Gelirlerin harcamaları aştığı noktada açık bütçeler meydana gelmekte ve devletin borç aracına başvurması olağan bir durum haline gelebilmektedir[8].

Devletin gelir kaynakları içerisindeki en büyük payı şüphesiz vergiler almaktadır. Kamu harcamalarının büyük bir kısmı da vergilerle finanse edilmektedir. Ancak bazı durumlarda devletin sunduğu hizmetin ya da uygulamaya geçireceği bir projenin maliyeti çok fazla iken, hizmetin ve yatırımın faydası uzun yıllara yayılabilmektedir. Böyle bir durumda maliyeti yüksek olan ve faydası uzun yıllara

[7] İsmail Türk, **Maliye Politikası**, 25. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.177.
[8] Bernar P. Herber, **Modern Public Finance**,5.th Edition, Richard D. Irwin Inc., İllinois, 1971, s.537.

yayılan bir projenin finansmanını vergilerle yapmak irrasyonel olabilmektedir. Bunun yerine faydasının uzun dönemlere yayıldığı gibi borçlanma yoluyla maliyetini de uzun bir vadeye yaymak daha akılcı bir yöntem olarak görülmektedir. Bu durum hem devlet bütçesindeki finansal yapıyı korumak adına, hem de sonraki kuşaklara da fayda sağlayacak bir kamu hizmetinin, o kuşağa yararlandığı ölçüde yansıtabilmesi adına daha akılcı bir yöntem olabilmektedir[9].

Kamu borçlanmasının bir diğer mali nedeni de yıl içerisinde yaşanan gelir gider dengesizliğidir. Bazı dönemlerde devletin vergi gelirlerinde artış yaşanırken bazı dönemlerde ise düşmeler meydana gelebilmektedir. Aynı şekilde bazı dönemlerde devletin olağanüstü harcamalara başvurması gerekebilmektedir. Bu nedenle dönemsel olarak gelir ve gider dengesi birbiriyle uyuşmadığı durumlarda devlet Hazine vasıtasıyla Merkez Bankası'ndan borçlanabilmekte, gelirinin arttığı dönemlerde ise bu borcu ödeyebilmektedir[10].

Devletin borçlanmaya başvurmasındaki bir diğer sebep de vergi oranlarındaki artış karşısında oluşacak vergi kaybını minimize etmektir. Olağanüstü bir harcama karşısında daha fazla gelire ihtiyaç duyan hükümet için en olağan çözüm vergi oranlarını yükselterek vergi hasılatını artırmaktır. Fakat vergi oranlarının yükselmesiyle birlikte mükelleflerin vergi oranlarındaki değişmelerden kaçınması ve vergi kaybı meydana gelmesi durumunda ekonomik karar verici borçlanmaya başvurabilmektedir[11].

Belirtildiği üzere kamu borçlanmasının ekonomik ve mali anlamda; büyümeyi gerçekleştirmek, gelir dağılımını düzenlemek, bütçe açıklarını denkleştirmek, uzun vadeli projelerin finansmanında nesiller arasında eşitliği sağlamak, vergi geliri kaybını ve vergi dalgalanmalarını önlemek amacıyla kullanılmak gibi nedenleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra borçlanmanın siyasi, askeri ve sosyolojik sebepleri de mevcuttur.

---

[9] Metin Erdem , Doğan Şenyüz ve İsmail TATLIOĞLU, **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Ekin Basımevi, Bursa, 2015, s.288.

[10]Nihat Edizdoğan , Özhan Çetinkaya ve Erhan GÜMÜŞ , Kamu Maliyesi, 6.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2015, s.486.

[11] Richard A. Musgrave, **Maliye Politikası**, (Çev., Orhan Şener), 1. Baskı, Alkım Yayınevi, Ankara, 1987, s.223.

3. Diğer Nedenler

Savaş, savunma hizmetleri, meydana gelen afetler gibi olağanüstü durumlarda devletler büyük miktarda kamu harcaması yapabilmekte ve bu büyük harcamaları olağan kamu gelirleri ile karşılayamaz duruma gelebilmektedir. Bu durumda devlet borçlanmaya başvurabilmekte ve olağanüstü kamu harcamalarını borçlanma yoluyla finanse etmektedir[12].

Devletin borçlanma müessesine başvurmasının bir diğer nedeni de yine daha önce aldığı borçların kümülatif bir şekilde artması ve bu borç döngüsünü sürdürebilmek için yeniden borçlanmaya ihtiyaç duymasıdır. Borçlanmayla elde edilen finansman kaynağının; katma değeri ve toplumsal faydası yüksek kamu hizmetleri yerine; günü kurtaran, verimsiz ve katma değer yaratmayan tüketim harcamalarında kullanılması sonucunda borçlar alınan yeni bir borçla ödenmekte ve bu durumda mevcut borçların artmasına ve sürdürülemez hale gelmesine sebebiyet verebilmektedir[13].

Siyasal ve demokratik süreç de ülkelerin kamu borçlarına başvurmasına neden olabilmektedir. Bu süreç içerisinde yer alan seçmenler, bürokratlar ve politikacılar gibi aktörlerin demokratik seçim sürecinde aralarında kurdukları mübadele ilişkisi, partilerin oylarını maksimize etme amacıyla seçmene taahhütte bulunması ve kamu harcamalarını artırması, karar alma sürecinde baskı gruplarının kendilerine fayda sağlayacak kamusal faaliyetler için kamusal karar alma mekanizması üzerinde etkide bulunması, bürokraside yer alan bürokratların kendi faydalarını artırabilmek için bütçe maksimizasyonu davranışı içerisine girmesi gibi nedenler siyasi ve demokratik hayatın kamu harcamalarının ölçüsüz bir şekilde artmasına sebep olabilmekte ve kamu gelirlerinin harcamaları karşılayamaması nedeniyle kamu açıklarına sebep olabilmektedir. Kamu açıklarıyla karşı karşıya kalan hükümet de borçlanmaya başvurabilmektedir[14].

---

[12] Edizdoğan ve diğerleri, **a.g.e**., s.487.

[13] Erdem, a.g.e., s.16.

[14] Naci Muter , Kemal Çelebi , Süreyya Sakınç, **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Emek Matbaası, Manisa, 2012, s.74-75.

B - Kamu Borçlarının Sınıflandırılması

Devletlerin yapmış olduğu borçlanmaları çeşitli kriterlere ve özelliklere bağlayarak sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma şu özelliklere ve kriterlere göre yapılabilmektedir :[15]

- Yapılan borçlanmanın süre sınırlaması ve vade yapısı: Borçlanmanın vade yapısı, uzun ya da kısa dönem ayrımı,
- Borçlanmanın yapıldığı kaynakların ülke ile ilişkileri göz önünde bulundurularak sınıflandırılması: Borçlanmanın iç borç ve dış borç ayrımı,
- Borçlanılan kaynağın statüsü: Borçlanmanın özel kurumlara ya da kamu kurumlarına göre sınıflandırılması,
- Borçlanmanın isteğe bağlı ya da zorunlu bir şekilde yapılmasına göre sınıflandırılması,
- Ve son olarak yapılan borçlanmanın verimli olup olmamasına göre sınıfa tabi tutulmasıdır.

Kamu borçları özelliklerine göre aşağıdaki tabloda yer aldığı şekilde sınıflandırılabilmektedir:[16]

Kutu 2 : Kamu Borçlarının Sınıflandırılması

Zamana Göre	Faydasına Göre	Alınma Biçimine Göre	Kaynağına Göre
Uzun Vadeli Borçlar	*Verimli Borçlar*	*Gönüllü Borçlar*	*İç Borçlar*
Kısa Vadeli Borçlar	*Verimsiz Borçlar*	*Zorunlu Borçlar*	*Dış Borçlar*
Süreli – Süresiz Borçlar			

[15] Caruntu Roxana Corina, " Public Debt : Structure and Characteristic Romania's Case ", **Constantin Brancusi University Of Targu Jiu Economy Series,** Volume: 5, Issue: 3, 2013, p.32.

[16] T. R. Jain, **Public Finance and İnternational Trade**, First Edition, V. K. Publications, Faridabad, 2008, p.76.

1. Zamana Göre Sınıflandırma

Kamu borçlarının süresi bakımından sınıflandırılması yapılırken kısa vadeli borçlar ve uzun vadeli borçlar olarak olarak adlandırılmaktadır. Vadesi 1 seneyi aşan borçlar uzun vadeli borçlar kapsamına girmekte iken bu sürenin 1 seneden daha az olması halinde ise kısa vadeli borçlar olarak adlandırılmaktadır[17]. İlave olarak kısa vadeli borçlanmalara dalgalı borçlar, uzun vadeli borçlanmalara ise konsolide borçlar denilmektedir[18].

a. Kısa Vadeli Borçlar

Kısa vadeli borçlar ödeme süresinin bir yıl ya da daha az olduğu durumlar olarak tanımlanmaktadır[19].

Kısa vadeli dış borçlar genellikle ticari bankalara ait krediler ve özel kesim kredilerinden oluşmakta iken, dalgalı borçlar olarak da adlandırılan kısa vadeli iç borçlar ise hazine bonoları, devlet tahvilleri, hazine kefaletini gerektiren bono ve tahviller, müteahhit bonoları ve merkez bankasının hazineye açtığı kısa vadeli avans ve emanetlerden oluşmaktadır[20].

Devlet kısa vadeli borçlanmaya genellikle geçici bütçe dengesizliklerini gidermek, kısa dönemde yaşanan likitide sorunun aşmak için kullanmakla beraber, kısa vadeli borçlanmaları gerçekleştirirken genellikle para piyasası kaynaklarından yararlanmaktadır. Gerek süresinin kısalığı gerekse faiz oranının düşüklüğü sebebiyle kısa vadeli borçlar hem devlet açısından hem de borç veren kurumlar açısından cazip bir finansal argüman olarak görülmektedir. Kısa vadeli iç borçlanmanın kaynakları ise bankalar, merkez bankası ve bireylerdir[21].

Borçlanmayı olağanüstü bir kamu borcu olarak gören klasik iktisadi görüş çerçevesinde, eğer bir devlet borçlanmak durumunda kalmışsa uzun vadeli borçlanmaya başvurması gerekmektedir. Etkili bir kamu borç yönetimi için

---

[17] Ahmet Turan Adıyaman, " Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri ", **Sayıştay Dergisi** , Sayı: 62, Temmuz-Eylül 2006, s.24.

[18] Hugh Dalton, **Principles of Public Fİnanc**e, Routledge Library Edition, Routled Library Press, London, 2003, p.246.

[19] International Monetary Fund, **Public Sector Debt Statistics : Guide For Compilers and Users**, Publication Services, Washington, 2011, p.217.

[20] Duran Bülbül, Haydar Lütfi Ejder, Özgür Sahan, " Türkiye'de Kamu Borçlarının Kaynakları, Yapısı ve Niteliklerinin Değerlendirilmesi (1990 – 2004 Analizi), **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35, Ekim – 2006, s.109.

[21] Cuma Çataloluk, " Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makroekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım Türkiye Örneği) " **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:12, Sayı:21, 2009, s.247.

borçlanmanın vadesinin mümkün olduğu kadar düşük olması, faiz oranlarının ise olabildiğince düşük olması gerekmektedir. Borçların vadesinin düşük olması mali disiplin üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmekte ve kamu mali disiplininin bozulması da bir dizi ekonomik soruna neden olabilmektedir[22]. Bu sebeple kamu otoritesinin kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanmalar yerine uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmaları tercih etmesi en rasyonel yöntem olmaktadır[23].

b. Uzun Vadeli Borçlar

Uzun vadeli borçlar ödeme süresinin bir yıldan daha fazla olduğu durumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu durum hem devletin hem de borç veren kurumun yükümlülüğündedir[24].

Uzun vadeli borçlar genel olarak kısa vadeli borçlardan daha yüksek faiz oranlarına sahiptir. Bunun yanında devlet kısa vadeli borçlar için para piyasası kaynaklarından yararlanırken uzun vadeli borçlar için ise sermaye piyasası kaynaklarından yararlanmaktadır[25].

c. Süresiz Borçlar

Ödeme yükümlülüğünde herhangi bir süre bulunmayan, devletin borçlanma koşulları içerisinde belirli bir vade belirtmediği borçlanma türüdür. Devletin ihraç ettiği borç senetlerini elinde bulunduranlar, bu borç senetlerinde belirtilen faiz oranı üzerinden faiz geliri elde etmektedir. Fakat alınan borca dair anapara geri ödemesinin kararını devlet tek taraflı olarak karar vermektedir. Borç veren tarafın anaparanın ödenme süresi ile ilgili herhangi bir tasarrufu bulunmamaktadır. Devletin bu durumda sadece borçlanma faizlerini ödeme yükümlülüğü bulunmakla birlikte anapara geri ödeme zamanını belirlemekte serbesttir[26].

d. Süreli Borçlar

Devletin ödeme süresini, vade yapısını belirlediği normal bir borçlanma biçimidir. Borç veren ile borç alan devlet arasında kurulan sözleşmede anapara ve faiz ödemelerinin miktarı ve süresinin belirli olduğu borçlanma şeklidir. Devlet

---

[23] Süleyman Bakkal, Temel Gürdal, " İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2007, s.155.

[24] World Bank Group, **International Debt Statistics 2016**, First Edition, International Bank for Reconstruction and Development / World Bank, Washington, 2016, p.154.

[25] Edizdoğan ve diğerleri, **a.g.e.,** s.499.

[26] Erdem ve diğerleri, **a.g.e.**, s.296.

aldığı borçları belirli bir plan dahilinde gerçekleştirmektedir. Bu plana itfa planı denmekte ve devlet bu planı ihraç ettiği borç senetleri aracılığı ile uygulamaktadır. Eğer ödeme planında anapara ve faizin erken ödenebileceği şerhi konulmuşsa ve mevcut koşullarda ödemenin erken yapılması devletin avantajına ise devlet bu durumda erken ödeme yapabilmektedir.Ya da tersi durumda sözleşmede belirtilmişse devlet aleyhine bir durum teşkil ettiğinde mevcut borcun vadesini uzatabilmektedir[27].

2. Kaynağa Göre Sınıflandırma

Kamu borçlarının mali disiplinin sağlanması, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, büyük çaplı kamu projelerinin finanse yada afet savaş gibi olağan üstü dönemlerde aşırı şekilde artan kamu harcamalarının finanse edilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal yapının iyileştirilmesi gibi amaçları bulunmaktadır. Borçlanma gerçekleştirilirken yurt içi ya da yurt dışı kaynaklara başvurulmaktadır.Kaynakların seçimi ve miktarı birçok nedene bağlı olarak değişkenlik göstermektedir[28].

a. İç Borçlanma

İç borçlanma kamu otoritesinin, bulunduğu ülke sınırları içerisinde yer alan kişi ve kurumlardan, ulusal piyasalardan borçlanması anlamına gelmektedir. Özellikle ülke içerisinde yaşanan ekonomik ve siyasal istikrarsızlık; bütçe açıkları nın yanı sıra uluslararası piyasalarda meydana gelen borç krizleri, dış ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan borç almayı zorlaştırmaktadır. Bu durum iç piyasalardan borçlanma tercihine neden olmakta ve iç borçlanma kavramını daha önemli hale getirmektedir[29]. İç borçlanmada ülke sınırları içerisinde yer alan kişi ve kurumlardan genel olarak ulusal para cinsinden borçlanma mümkün olmaktadır. Borçlanılan kurum ve bireylerin milliyeti ya da borçlanılan paranın cinsi borcun kaynağını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Devletin iç borçlanmaya başvurmasının nedenleri şunlardır:[30]

- Konjonktürel bütçe dengesizliklerinin yaşanması,

---

[27] Metin Erdem, **a.g.e.**, s.38.

[28] Nüket Kırcı Çevik, Mehmet Cural, " İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989 – 2012 Dönemi Türkiye Örneği ", **Maliye Dergisi**, Sayı:165, Temmuz – Aralık 2013, s.117.

[29] Ahmet Ulusoy, Havvanur Feyza Erdem, " İç Borçlanma ve Enflasyon Etkileşimi: Türkiye Örneği ", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:22, 2014, s.123.

[30] Ahmet Ulusoy, **Devlet Borçlanmaları**, 1.Baskı, Üçyol Basımevi, Trabzon, 2001, s.53.

- Mali kurallar, sosyal ve siyasi nedenler ile birlikte devletin vergi gelirlerini artırmasının zorlaşması. Hukuki ve demokratik sınırlarla devletin bu konudaki serbestiyetinin önüne geçilmesi,
- Sürdürülemeyen iç borçların hükümetleri tekrar borçlanmaya itmesi,
- Özel piyasada faaliyet gösteren devletin iktisadi kuruluşlarının zararlarının ve açıklarının karşılanması,
- Afet, savaş, kriz gibi olağanüstü dönemlerde aşırı artış gösteren kamu harcamalarının finansmanının sağlanması gibi nedenler kamu otoritesini, devleti iç borçlanmaya iten sebeplerdendir.

İç borçlanma ile dış borçlanma arasındaki en önemli farklardan birisi ekonomik etkilerinin farklılığıdır. Devlet iç borçlanmaya giderek özel sektörden kamu sektörüne kaynak transferi gerçekleştirmektedir. Bu transferin yaratacağı etki de borçlanmanın hangi kaynaktan yapıldığına ve vade süresine göre farklılık göstermektedir[31].

Dış borçlarını ödemekte ve bu nedenle de dış finansman kaynağı bulmakta zorlanan özellikle gelişmekte olan ülkeler için iç borçlanma önemli bir finansman kaynağı durumundadır. Bu sebeple de bu durumdaki ülkeler için önemli bir finansman kaynağı haline gelen iç borçların yönetiminin iyi yapılması gerekmektedir[32].

b. Dış Borçlanma

Devletler varlığını sürdürebilmeleri, gelişime ayak uydurabilmeleri için gerekli yatırımları yapmak ve birtakım projeleri hayata geçirmek durumundadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın ve büyümenin gerçekleştirilebilmesi için devletin oynadığı rol lokomotif rol oynamaktadır. İç tasarruf yetersizliği, özel sektörün büyük projeler için yetersiz durumda olması gibi sebepler devleti ekonomik büyüme ve kalkınmada en önemli aktör durumuna

[31] Aziz Tural, **Devlet Borçları**, 1.Basım, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma , Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı , Ankara, 1992, s.38.

[32] Harun Bal, Pınar Özdemir, " İç Borç Yönetimi ve Türkiye ", **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 15, Sayı:1, 2011, s.39.

getirmekle birlikte bu durum devleti dış borçlanmaya başvurmak zorunda bırakmaktadır[33].

Ülkelerin dış borçlanmaya başvurmasına neden olan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan birisi özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir durum olan iç tasarrufların yetersiz olması sonucunda iç piyasadan yaratılamayan kaynağın dış piyasadan sağlanmasıdır. İkinci sebep ise ihracat gelirlerinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle ortaya çıkan döviz ihtiyacıdır. Özellikle enerjiye bağımlı ülkelerin karşılaştığı dış ticaret açıkları ülkeleri döviz ihtiyacına itmekte ve bu durumda dış borçlanmayı kaçınılmaz kılabilmektedir[34].

Dış borcun sağladığı finansman ve ekonomik faydalarına karşın alınan kaynakların nerede ve ne şekilde değerlendirildiği de büyük önem taşımaktadır. Eğer bu kaynaklar gereksiz lüks tüketim mallarının ve katma değer yaratmayan , üretimi artırmayan tüketim mallarının finansmanında kullanıldığı takdirde borcun sürdürülebilirliği zora girmekte ve mevcut borçları ödeyebilmek için yine dış finansman desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Elde edilen finansman kaynağının gayri safi milli hasılanın tehlike arz eden oranlarına ulaşması durumunda ise dış borçlanmanın ekonomiye faydalarından çok zararlı etkileri bulunmaktadır. Bu sebeple dış finansmana ihtiyaç duyan kamu otoritesinin bu finansman kaynağını kullanacağı alanı iyi seçmesi, bu finansmanı üretken, verimli, katma değer yaratan mal ve hizmetler için kullanması hem kalkınma ve büyümenin sağlanması açısından hem de borçların sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir[35].

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma ihtiyacının sebepleri şu şekilde sıralanabilir[36]:

- Yeterli düzeyde sermaye birikimine sahip olunmaması,
- Üretim, sanayi ve ticaret yapısının dışarıya bağımlı olması, ara üretim malları ithalatı,

---

[33] Bahar Şanlı, Hande Aksöz, "1980 Sonrası Türkiye'de Dış Borçlanma Üzerinde Yurtiçi Tasarrufların Etkisinin Analizi ", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2014, s.84.

[34] Abdullah Takım, " Dış Finansal Liberalleşme Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Dinamiğindeki Değişmeler : Bir Literatür Araştırması ", **Sosyoekonomi**, Sayı: 2, 2012, s.26.

[35] Sevda Opuş, "Dış Borçlanmanın Sınırı ve Türkiye", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:19, Temmuz – Aralık 2002, s.184.

[36] Murat Şeker, "Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri ", **Sosyoekonomi**, Sayı: 1, 2006, s.81-82.

- Gelişen yeni teknolojiye uyum sağlamak ve gerekli alt yapıyı oluşturmak için dış piyasaya olan bağımlılık,
- Mali disiplinin bozulması ve sürekli finansman ihtiyacı,
- İç tasarrufların yetersizliği ve kamu kesiminin yüksek borçlanma ihtiyacı nedeniyle dış borçlanmaya başvurulması,
- Enerji, değerli maden gibi doğal kaynakların yetersiz oluşu ve bu durumun dış ticaret dengesini bozması sebebiyle doğan döviz ihtiyacı,
- Siyasi konjonktür ve coğrafi özellikler nedeniyle savunma harcamalarının artışı gibi sebepler gelişmekte olan ülkeleri dış borçlanmaya itmektedir.

Dış borcun finansmanı iki kaynaktan karşılanmaktadır. Bunlardan birincisi özel ve resmi kurum ve kuruluşlardan alınan dış kredi borçlar, ikincisi ise çokuluslu şirketler vasıtasıyla yatırım için alınan yabancı sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış borçlar elde edildiği kaynaklar bakımından en yakın anlamda ikili çok taraflı ya da ticari banka kredileri olarak ayrılabilmektedir. İkili krediler devletler arasındaki ikili ilişkilerden doğan ve borç veren ülkenin bunu kendi iç kaynaklarından yarattığı borç iken, çok taraflı krediler çok uluslu şirketler ve uluslar arası finans şirketleri tarafından sağlanan kaynaklardır. Ticari banka kredisi ise uluslararası finans şirketleri tarafından borç alan ülkedeki ticari bankalara sağlanan kredilerdir[37].

1. Proje Kredileri

Belirli bir proje dahilinde verilen ve uygulanacak olan projeye dair kaynak yaratması için sağlanan kredilerdir. Belirli bir projenin gerçekleştirilmesi amacı ile verilen dış borçları, krediler proje kredileri olarak adlandırılmaktadır. Bu tür kredilerin finansmanı dört kaynaktan meydana gelmektedir[38].

- Uluslararası finansman kuruluşları ve çok uluslu şirketlerden sağlanan krediler,
- Uluslararası ve çok uluslu ticari bankalar vasıtasıyla elde edilen krediler,
- Satıcı kredileri

Özellikle iç tasarrufun ve özel sektör sermaye birikiminin yersiz durumda olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için; kamusal faydası ve pozitif

[37] Muammer Zerenler, " Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi** , Sayı:5, 2003, s.198.
[38] Halil Seyidoğlu, **Uluslarası İktisat**, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1991, s.503.

dışsallığı yüksek olan büyük çaplı ve uzun vadeli projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla bu kredilerin kullanılması, özel sektörün teşvik edilmesi ve ekonomik kalkınma için önem teşkil etmektedir.

2. Program Kredileri

Program finansmanı hazine tarafından devletin sahip olduğu makroekonomik politika çerçevesinde doğrudan ya da hazine garantisi altında kamu sektörünün finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla herhangi bir dış finansman kaynağından sağlanan finansman olanağını ifade etmektedir[39].

Program kredileri krediyi alan devletin dış finansman açığını kapatmak için kullanılan ve herhangi bir projeksiyona, şarta ya da projeye bağlanmayan finansal kaynaklar olarak adlandırılmaktadır. Bu tür krediler dış ticaret açığını kapatmaya ve ihtiyaç duyulan ithalatın gerçekleştirmesine de olanak tanımaktadır. Program kredileri, hükümetin kamusal finansmana dair öngördüğü belirli hedefleri gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan finansman açığının kapatılmasında kullanılmaktadır. Proje kredileri belirli bir proje dahilinde sağlanmakta iken program kredileri ise belirli bir ekonomik politikanın gerçekleştirilmesi amacıyla sağlanmaktadır[40].

3. Bağlı ve Serbest Krediler

Bağlı kredilerin nerede, ne şekilde, ne zaman ve ne miktarda kullanılacağı önceden belirli olmakta ve belirli şartlara bağlanmaktadır. Borcu alan ülkenin bu kaynağı kendi isteği doğrultusunda harcama yetkisi bulunmamaktadır. Bu tür krediler bağlı krediler olarak adlandırılmaktadır. Bağlı kredileri veren ülkeler ya da uluslararası kuruluşlar bu kaynağın kendi lehine olacak şekilde kullanılmasını talep edebilirler. Yalnızca belirli malların itahalatında kullanılma şartı ya da borç veren ülkede bu kaynağın kullanılma şartı öne sürülebilmektedir. Eğer mevcut kaynağın borç veren ülkede yatırım olarak değerlendirilme şartına bağlanmışsa "kaynakta bağlı kredi", belirli malların ithalatında kullanımla şartı öne sürülmüşse " mala bağlı krediler" her iki şart da mevcutsa "ülkeye ve mala bağlı krediler" olarak adlandırılmaktadır[41].

---

[39] T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2015**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2015, s.28.

[40] Muammer Zerenler, **a.g.m**., s.200.

[41] Metin Erdem, **a.g.e**., s.59.

Serbest krediler de ise bağlı kredilerde olduğu gibi kredinin kullanılması herhangi bir şarta, projeye, projeksiyona ve plana bağlanmamakta; krediyi elde eden ülkenin iradesine ve imtiyazına bırakılmaktadır. Bu tür kredi finansmanını kullanan ülke bu kaynağı istediği alanda, sürede, miktarda ve şartlarda kullanabilmektedir.

4. Röfinansman - Borç Erteleme Kredileri

Devletin aldığı bir borcu ödeyememesi sebebiyle başvurduğu kredilere röfinansman kredileri denmektedir. Borç erteleme kredisi de aynı özellikleri taşımakla beraber aralarında küçük bir fark bulunmaktadır. Vadesinde ödenemeyen bir borcun iyileştirilerek, faiz oranlarının düşürülerek sonraki yıllara ertelenmesine borç erteleme kredileri denmekteyken, süresi dolan borcun aynı faiz oranları üzerinden aynı miktarda tekrar kredilendirilmesine de röfinansman kredileri denmektedir[42].

3. Alınma Biçimine Göre Sınıflandırma

Borçların çeşitli ayrımlarının yanında alınış biçimlerine göre de farklılık göstermektedir. Bazı durumlarda devlet borçlanmayı egemenlik gücüne dayanarak elde edebilmekte, borçlanma kararını borç veren kurumlara ya da bireylere bırakmamaktadır. Bazı durumlarda ise borçlanma kararı borç veren tarafın inisiyatifine bırakılmaktadır. Bu sınıflandırma zorunlu borçlanma ve gönüllü borçlanma olarak yapılmaktadır.

a. Gönüllü Borçlanma

İsteğe bağlı, gönüllü borçlanmada da az olmakla birlikte cebrilik unsuru bulunmaktadır. Bu tür borçlanmada borçlanmaya dair şartları devlet tek taraflı olarak belirlemektedir. İhraç edilen devlet tahvillerinin arzu edilen seviyede satışının gerçekleşmemesi durumunda ise devlet cebri yola başvurabilmekte, cebri yola başvurabileceği tehdidi ile tahvillerin satışını cebri baskı yoluyla sağlayabilmektedir. İçerisinde manevi cebir ve baskı unsuru bulunsa da yarı cebri özelliğe sahip bu yöntem, günümüzde en çok başvurulan borçlanma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır[43].

[42] Metin Erdem, **a.g.e.**, s.61.
[43] Cuma Çataloluk, a.g.m., s.247.

b. Zorunlu Borçlanma

Devlet tarafından borç veren kişi ya da kurumlardan cebren elde edilen borçlanma türüdür. Borcun itfa planı yani vadesi, faiz oranı, miktarı ve ödeme şekli devlet tarafından belirlenmektedir. Cebri borçlar devletin egemenlik gücünü kullanarak bu geliri elde etmesi bakımından vergilere benzemektedir. Cebri borçları vergiden ayıran husus zorunlu borçlar vergiler gibi karşılıksız değillerdir. Devlet bu borçlara dair yükümlülüğünü eninde sonunda yerine getirmek durumundadır[44].

Son olarak devlet borçlarının sınıflandırması verimli ve verimsiz olarak yapılmaktadır. Yapılan borçlanmanın bu şekilde sınıflandırılabilmesi için sağlanan kaynağın kullanıldığı alan, miktar önem taşımaktadır. Devletin sahip olduğu iktisadi politika doğrultusunda borç yoluyla elde ettiği kaynağı iyi bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Günü kurtarıcı, lüks ve tüketim harcamalarının finansmanı için kullanıldığında borçlanmanın sürdürülebilirliği azalmakta ve borç yönetimi zora girmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın iyi bir şekilde sağlanabilmesi için borçlanma ile elde edilen kaynakların üretken, katma değer yaratan, toplumsal faydası yüksek alanlarda değerlendirilmesi borçların sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

C. Kamu Borçlanmasına Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Günümüzdeki kamu borçlanmasına dair ekonomi literatüründe klasik yaklaşım ve modern yaklaşım olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır.

Klasik borçlanma teorisi İngiltere eksenli bir teori olmakla birlikte birçok İngiliz iktisatçı bu teoriye katkıda bulunmuştur. Bunun sebebi olarak borçlanmaya yönelik siyasal ve kurumsal temelin İngiltere'de olmasıdır. Klasik kamu borçlanması ağırlıklı olarak dört iktisadi düşünür tarafından şekillendirilmiştir. Bunlar Adam Smith, Thomas R. Malthus, David Ricardo, ve John S. Mill'dir[45].

1.Adam Smith'in Kamu Borçlanması Yaklaşımı

Adam Smith (1723 - 1790) klasik iktisadi düşüncenin öncüsü olarak kabul görmektedir. Smith kamu borçlanmasına dair görüşlerine 1776 yılında yayımlanan "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde yer vermiş ve klasik iktisadi görüşün ortaya

[44] Metin Erdem, **Devlet Borçları**, 1. Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996, s.19.
[45]Mustafa Çelen, Özkan Zülküfoğlu, "Klasik Kamu Borçlanma Teorisinin Oluşumu", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, No:2, 2008, s.290.

koyduğu şekilde devlet borçlanmasına temkinli bir şekilde yaklaşmıştır. Smith'e göre kamu borçlanmasının gerçekleştirilebilmesi için sermaye sahiplerinin ortaya çıkması, ticaretin ve sanayinin gelişmesi gerekmektedir. Devletin ekonomide ortaya koyduğu birçok bariyerin ve müdehalenin, tasarrufları ve yatırımları dışladığını ve bu nedenle sermaye sınıfının ortaya çıkmasının engellediğini savunmaktadır[46].

Adam Smith'e göre güçlü bir ekonomi burjuvazisi ve sermaye sınıfının varlığıyla birlikte zenginler paralarını tasarruf etme ihtiyacı duyacak ve bu da borç aracının kullanılabilmesine olanak sağlayacaktır. Fakat bunun oluşması için Smith'e göre kamu borçlanmasına uygun yasal zeminin ve çerçevenin oturtulması gerekmektedir. Böylece sermaye sınıfı güven ortamı içerisinde paralarını faiziyle birlikte alacağından emin olarak borç vermeyi kabul edeceklerdir. Smith devletlerin borçlanmaya en çok savaş gibi olağanüstü durumlarda başvurmakta fakat bu tür borçlanmanın savaş maliyetlerini vergilendirme ile finanse etmenin doğuracağı zorluklardan daha olumsuz bir durum ortaya çıkaracağını savunmaktadır[47].

2. Thomas R. Malthus'un Kamu Borçlanması Yaklaşımı

Yeterli gıda arzı ve nüfus artışı teorileri üzerine çalışan Thomas Malthus (1766 – 1834) kamu borçları konusunda David Hume, Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçılarla görüş birliği yaşamış ve kamu borçlanmasının gelecekte yüksek vergi oranlarına sebep olduğunu ve sürdürülemez bir durum yaratması durumunda ekonomiye zarar verdiğini savunmuştur. Malthus özellikle savaş zamanlarında devletin yaptığı yüksek kamu harcamalarının sonucu olarak borçlanmaya başvurmasının kamu ve özel sektör arasında hasıla geçişini sağlayacağını ve sürdürülemez olduğunu savunmaktadır[48].

Genel olarak görüş birliği yaşasa da Thomas Malthus Politik Ekonominin Prensipleri adlı kitabında, Adam Smith'in aksine kamu borçlarının uzun dönemli altyapı harcamalarında kullanılabileceğini fakat devlet tarafından alınacak borcun da uzun vadeli olması gerektiğini belirtmektedir[49].

---

[46]Mark Blaug, **Economic Theory in Retrospect**, Fourth Ediition, Cambridge University Press, 1990, p.60.
[47] Mustafa Çelen, Özkan Zülküfoğlu, **y.a.g.m.**, s.293-295.
[48] Carl Ludvig Holtfrerich, **Government Debt in Economic Thought of the Long 19th Century**, Berlin University School of Business and Economics, Discussion Paper Economics, Berlin, 2013, p.8.
[49]Nancy Churchman, **David Ricardo on Public Debt**, First Edition, Palgrave Macmillian Press, United Kingdom, 2001, p.57.

Malthus borç veren durumunda olan ve tüketim eğilimi sırasıyla artan kapitalist, burjuvazi ve orta sınıfın kamu borçları konusundaki pozisyonuna dikkati çekmektedir. Malthus, eğer kamu harcamalarını finanse etmek için kamu borçlanması yerine yüksek vergi oranları tercih edilerek emek sermaye üzerinde yük oluşturulacaksa üretken olmayan kesimden kamu borçlanmasına gidilmesinin daha doğru olacağını savunmaktadır. Malthus burada üretken ve tüketim eğilimi yüksek olan orta sınıfın elindeki sermayenin vergilerle bozulması yerine üretken olmayan sermaye sınıfından borçlanılmasını tercih etmektedir[50].

3. David Ricardo'nun Kamu Borçlanması Yaklaşımı

David Ricardo'da (1772-1823) tıpkı Adam Smith gibi devletin bütçe açıklarını kapatmak için kamu borçlanmasına başvurmasının vergi gelirlerinin artırılarak gelecek nesiller üzerinde vergi yükü yaratacağını savunmakta tasarruflar ile ödenmesini faydalı bulmamaktadır. Devletin vergi oranlarını artırmak yerine kamu harcamalarında kısıntıya gitmesini doğru bulmaktadır.[51]

[50]Takuo Dome, **The Political Economy of Public Finance in Britain 1767 – 1873**, Routledge, England, 2006, p.108.

[51]Erişah Arıcan, "Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, 2007, s.79.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK KRİTERLERİ VE TÜRKİYE

Çalışmanın ikinci bölümünde Avrupa Birliği Ekonomik Bütünleşme sürecinin aşamaları, Avrupa ülkelerinin bu birleşmeye neden ihtiyaç duyduğu sorularına yanıtlar aranmakta ve Türkiye'de bu bütünleşmeye dair ortaya koyduğu uygulamalara yer verilmektedir. Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşmasından uygulamaya konulan Kopenhag ve Maastricht kriterlerine Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği Entegrasyon süreci incelenmektedir.

I. AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK VE PARASAL BÜTÜNLEŞME SÜRECİ

Avrupa Birliği Süreci 1953 yılında Avrupa Kömür – Çelik Birliği adı altında başta Almanya ve Fransa olmak üzere altı kurucu ülke arasında kurulmuştur. Avrupa – Çelik Birliği adından da anlaşılacağı üzere kömür ve çelik konusuna dair hükümler içeren sınırlı bir antlaşmadır. İşbirliğinin kapsamının da genişletilmesi ile beraber 1958 senesinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. 1953 yılında 6 üye ülke ile başlayan süreç genişleme süreçleri ile beraber 28 üye devletten oluşmaktadır. 1964 yılında ise ekonomik birliğin en önemli adımlarından biri olarak görülen ve Avrupa Birliği'ni "Tek Pazar" hedefine getiren gümrük birliği antlaşması imzalanmıştır. Gümrük Birliği ile beraber Avrupa Ülkeleri arasında ortadan kalkan dış ticaret engellerinin yanı sıra Avrupa Birliği'nin ekonomik politikalarla ilgili olarak tümüyle ortak hareket etmesini öngören ve Ekonomik ve Parasal Birliği somutlaştıran 1992 tarihli Maastricht Antlaşması imzalanmıştır[52].

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri 31 Temmuz 1959 senesinde Avrupa Ekonomik Topluluğuna müracaatı ile başlamış, 12 Eylül 1963'de imzalanan Ankara Antlaşması ile çerçevesi ve kapsamı belirlenmiştir. 1982'de durma noktasına gelen Türkiye AB ilişkileri 1987 yılında Türkiye'nin üyelik başvurusu ile yeniden canlanmış 1999 yılı Aralık ayında Helsinki'de gerçekleştirilen zirvede Türkiye adaylık statüsü elde etmiştir. AB bu kapsamda aday ülkelerden ekonomik anlamda

[52] Bilici Nurettin, AB'de Ekonomık Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2006, s.2.

üye ülkeler ile benzer koşullarda olmaları beklenmekte ve bu doğrultuda belirli ekonomik kriterler belirlenerek aday ülkelerin bu kriterlere göre değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu kriterler aday ülkelerin üye statüsüne kavuşması için gerekli olan kriterler olmakla birlikte üyelik sonrası ekonomik ve parasal birliğe girebilmeleri için yerine getirilmesi gerekli kriterlerdir[53].

A. Ekonomik ve Parasal Birliğin Tarihçesi

Ekonomik ve Parasal Birlik(EBP) bir tür şemsiye gibi Avrupa Birliği ülkelerini çeşitli politikalar altında bir araya getirerek Avrupa Birliği ülkelerini korumak ve büyümeye teşvik etmek için oluşturulmuş bir üst yapıdır. Bu üst yapının işlevi birliğin yararları doğrultusunda ülkelerin ekonomik ve parasal anlamda birbirine yakınlaşmasını ve birliğin korunmasını sağlamaktır[54].

Bir başka tanımla ekonomik ve parasal birlik; malların, hizmetlerin ve ekonomik faktörlerin herhangi bir yasal duvarlara ya da gümrük kotalarına maruz kalmaksızın sınırsız, özgür bir şekilde dolaşması, ortak paranın tesis edilmesi ve ekonomik uygulamaların merkezileştirilmesidir. Ekonomik uyumun yanı sıra en önemli entegrasyon parasal entegrasyondur. Parasal entegrasyon ekonomik ve parasal birliğin en önemli aşamalarındandır. Kısacası ekonomik ve parasal birlik ticari olarak engellerin kaldırılıp ortak para ve ortak ekonomik stratejileri kapsamaktadır[55].

Avrupa Birliği Kurucu antlaşması olan Roma Antlaşmasında makroekonomik çerçeveye yönelik çok az madde bulunurken ekonomik ve parasal bütünlüğe dair neredeyse hiç madde bulunmamaktadır. Makroekonomik çerçeve ile ilgili en dikkat çekici madde ise üye ülkelerin ekonomi politikasını birliğin ödemeler dengesindeki eşitliği sağlamak adına koordineli bir şekilde yürütmesini öngören 105 numaralı maddedir. Bunun dışında ülkelerden birinin ödemeler dengesinde yaşayacağı

[53]Akçay Belgin, Euro Alanın Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, s.6.
[54] European Commission, **Economic and Monetory Union and The Euro**, Publication Office of The European Union, Luxembourg, 2014, p.7.
[55]Bedriye Tunçsiper, Şimal Yakut, "Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, s.102.

herhangi bir kriz karşısında konsül tarafından uygulamaya geçirilmesi öngörülen bir yardım mekanizması da mevcuttur[56].

Roma antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Avrupa Birliği, ekonomik, siyasi ve parasal anlamda bütünlükte önemli aşamalar gerçekleştirmiştir. 1960'lı yılların sonun Bretton – Woods sisteminde yaşanan aksaklıkların da etkisiyle ve bu sebeple uluslararası iktisadi ilişkilerin bozulması üzerine Barre(1969) ve Werner(1970) raporlarıyla birlik bu sorunların önüne geçmek için adımlar atmıştır.1978 senesinde "Avrupa Para Sistemi" kurulmuş ve sistem Maastricht Antlaşması'yla onaylanan 1999 yılında uygulamaya geçirilen Ekonomik ve Parasal Birlik sürecine kadar devam etmiştir[57].

Roma antlaşmasında parasal ve ekonomik birliğe dair herhangi bir hüküm yer almamasına karşın ortak pazar hedefi doğrultusunda ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ticaretin önünde engel olabilen parasal değişikliklerin önüne geçilememiştir. Roma antlaşmasında parasal ve ekonomik birliğe dair herhangi bir hükmün yer almamış olmasında o dönemde iyi işleyen bir uluslararası para sisteminin (Bretton Woods Sistemi) var olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sistemde AB üyesi ülkelerinin her birisinin para birimi Amerikan Doları karşısında sabit bir kura sahipti. 1969 senesine kadar iyi bir şekilde işleyen bu sistem 1970'li yılların başından itibaren zayıflamaya başlamış ve AB üyesi ülkelerin para birimlerini Amerikan Doları karşısında güçlü tutacak ortak bir para birimi oluşturulması fikri ortaya atılmıştır[58].

1970'lerde ise ekonomik ve parasal birlik sürecinin durmasının temelinde ise iki ana neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi üye ülkeler arasında bu birliğin nasıl olacağına dair büyük oranda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İkinci nedeni ise 1970'lerde uluslar arası ekonomik ve parasal işbirliği ortamının hızlı bir şekilde değişmesidir. Avrupa Birliği üye ülkelerinin para birimlerini Amerikan Doları karşısında sabitleyen Bretton Woods sisteminin de çökmesiyle Batı Avrupa Ülkeleri dolar karşısında "Yılan (Snake)" adlı kendi döviz kuru sistemlerini kurmuşlardır. Bu

[56]Dermot Hodson, " Policy Making in the European Union ",(Eds.Helen Wallace, Mark Pollack, Alasdair Young), Seventh Edition, **Economic and Monetary Union,** Oxford University Press, United Kingdom, p.159.
[57]Abdülkadir Mercül, **Ekonomik – Parasal Birlik Süreci ve Türkiye**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 40.Seri, 2001, s.147.
[58]Akçay Belgin, Euro Alanın Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, s.6.

durum Avrupa Birliği ülkelerinin bu yıllarda ortak bir sisteme geçememesinin nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir[59].

1987 yılında kabul edilen "Tek Avrupa Senedi" ile birlikte Avrupa Ülkeleri arasındaki mal, hizmet ve sermaye dolaşımının önündeki engeller kaldırılmış ve 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması'yla Ekonomik ve Parasal Birliğin hayata geçirilmesi için üye ülkelerin sorumlulukları belirlenmiştir. 1999 yılında ise Ekonomik ve Parasal Birlik'in parasal boyutunun tam anlamıyla sağlandığı adım olan ortak para birimi Euro'ya geçilmiştir. Böylece Avrupa ülkelerinin ortak ekonomik politikalarının ve stratejilerinin sağlandığı süreç Euro'ya geçilmesiyle parasal anlamda da sağlanmıştır[60].

1957 yılında başlayan Avrupa Birliği serüveni yıllar içerisinde içine Parasal ve Ekonomik Birlik'i alacak safhalar geçirmiştir. Kömür ve atom birlikteliği ile başlayan süreç; siyasi anlamda devam etmiş, Ekonomik ve Parasal Birlik'le büyük bir organizasyon halini almıştır. Ekonomik ve Parasal Birlik sadece topluluğa üye olan ülkeleri değil aynı zamanda aday ülkeleri de ilgilendiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması'yla üye ülkelerin ve aday ülkelerin uyması gereken kriterler belirlenmiştir. Avrupa Birliği serüveni 1963 yılında başlayan ve adaylık müzakereleri devam eden Türkiye için EBP'ye katılım anlamında Maastricht Kriterleri'nin önemi büyüktür.

B. EBP ve Türkiye

Türkiye ile AB ilişkileri 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkisi yaratan ve geleceğe dair bir tam üyelik projeksiyonu ortaya koyan Ankara Antlaşması ile başlamıştır. 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusu Türkiye'nin katılımdan önce sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda gelişmesi gerektiği görüşüyle Avrupa Komisyonu tarafından reddedilmiş fakat buna karşın Avrupa Birliği'nin kapıları Türkiye için tam anlamıyla kapanmamış, 22 yıllık geçiş döneminin ardından 1996 yılında Türkiye sanayi ve tarım ürünlerinde Gümrük Birliği sürecine dahil olmuştur. 1999 senesinde Helsinki Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmış ve 2000 yılında ilerleme raporu yayımlanmıştır. 1999 yılında başlayan üyelik müzakerelerinin

[59] Michelle Cini, Nieves Perez, **European Union Politics**, Oxford University Press, Fifth Edition, United Kingdom, 2016, p.298.
[60]Habib Yıldız, "Avrupa Birliği'nde Maliye Politikalarının Uyumlaştırılması", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2011, s.2.

önünde Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlama, Kıbrıs ve Yunanistan siyasi krizlerine çözüm bulunması gibi engeller bulunmaktaydı[61].

Helsinki zirvesinden sonra Türkiye'nin aday ülke statüsünü kazanmasıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne olan tutumunda iyileşme yaşanmış, bu yıllardan sonra ikili ilişkilerde ilerlemeler kaydedilmiştir. 8 Mart 2001 yılında katılım ortaklığı belgesi imzalanmış, 2000 ve 2001 yıllarında ilerleme raporları yayımlanmış ve Kopenhag Avrupa Konseyi Zirvesinde Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirmesi durumunda müzakerelere başlanacağı belirtilmiştir. Kısa ve orta vadede Türkiye'nin karşılaması gereken sorumluluklar belirlenmiş ve yol haritası oluşturulmuştur[62].

1959 yılında ortaklık başvurusu ile başlayan AB süreci 17 Aralık 2004 tarihinde önemli bir noktaya gelmiştir. AB devlet ve hükümet başkanları Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlayabileceğini deklare eden kararı almış ve bu süreç öngörüldüğü gibi 3 Ekim2005'de başlatılmıştır. Müzakerelerin başlaması ile birlikte başta ekonomik olmak üzere Türkiye'de önemli bir dönüşüm başlamış, Türkiye ekonomik, mali ve finansal anlamda Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecini hızlandırmış ve Avrupa Birliği'nin üyelik için belirlediği ekonomik kriterlere uyum açısından gerekli düzenlemeleri hayata geçirmek için çalışmalarını başlatmıştır[63].

Ekim 2005'den itibaren başlatılan tam üyelik müzakereleri 2016 yılı itibariyle devam etmektedir. Türkiye tam üyelik müzakerelerine dair 35 başlığı yerine getirse bile üyeliği veto edilebilmekte ve Avrupa Parlamentosu tarafından onay verilmeyebilmektedir. AB'nin 2014 – 2020 bütçe döneminde Türkiye'nin üyeliğini içeren bir bütçe planlamamış olması Türkiye'yi bu süreçte üye olarak görmediğini ortaya koymaktadır[64].

2016 yılında gelinen süreçte Türkiye için Avrupa Birliği üyeliği tıkanma noktasına gelse de güçlü ekonomik potansiyeli, genç nüfusu ve çalışmamızda da

---

[61] Nathalie Tocci, **Turkey and The European Union: A Journey in the Unknown**, Turkey Project Policy Paper, No:5, 2014, p.2.

[62] Ali Aybey, " Turkey and The European Union Relations: A Historical Assessment ", **The Journal of Ankara Revıew Of European Studıes**, Vol:4, No:1, 2004, p.32.

[63] Kenan Dağcı, **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Evrimi**, Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Rapor No:2, 2008, s.22.

[64] Rıdvan Karluk, "Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri Çıkmaz Sokakta Mı ?", **Akademik Perspektif**, Cilt:1, Sayı:1, 2014, s.12.

inceleneceği üzere ekonomik kriterlere uyum konusundaki güçlü duruşu ile Avrupa Birliği için önem arz eden bir ülke konumunu sürdürmektedir. Avrupa Birliği'nin kurucu ülkelerinden olan Almanya ve Fransa'nın bile Maastricht kriterlerine uyum konusunda zorluklar yaşadığını göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'nin gerek 2008 – 2009 ekonomik ve finansal kriz karşısındaki güçlü duruşu ile ekonomik ve demografik olarak Avrupa Birliği için önemi daha da artmaktadır. Dolayısıyla AB üyeliği Türkiye'nin ekonomik ve siyasal çıkarına olduğu kadar Avrupa Birliği'nin de çıkarına olacaktır[65].

C. Ortak Para Sistemine Geçiş

1 Ocak 1999'da 15 Avrupa Birliği üyesi ülkeden 11'i ortak para sistemine geçmiş ve aynı tarihte üye ülkeler ulusal para politikası yetkilerini Avrupa Merkez Bankası'na bırakmıştır. Avrupa Merkez Bankası 11 ülkenin Euro Alanı denilen 11 ülkenin oluşturduğu alanda para politikasının yetkili tek kurumu olmuştur. Büyük Britanya ve Danimarka bu tarihte euro alanına girmemiş, İsveç ve Yunanistan ise kriterleri sağlamadığı için girememiştir. Belçika ve İtalya da yüksek kamu borcu / GSYİH oranlarıyla risk içerisinde olsa da kriterlere yakınlaşmanın sağlanması şartıyla euro alanına dahil olmuştur[66].

1 Ocak 1999 tarihinde Euro'nun yürürlüğe girmesinden itibaren bu para birimine daha sonra 8 ülke dahil olarak Euro Bölgesi 19 ülkeye genişlemiştir. Bu durum malların, hizmetlerin, işgücünün , sermayenin serbest bir şekilde 500 milyonu aşan tüketiciye ulaştığı dev bir tek pazar ortaya çıkarmıştır. Bu tek pazar 2016 itibariyle dünya ticaretinin üçte birini ve dünya ekonomisinin beşte birini kapsamaktadır. Euro, vatandaşlara, uluslar arası ticarete ve büyümeye büyük katkılar sağlamaktadır.1970 ve 1980'li yıllarda %20'leri aşan enflasyon oranlarıyla mücadele eden Avrupa Ülkeleri Euro Alanına dahil olduktan sonra enflasyon oranlarında gözle görülür düşüşler yaşamıştır. Euro'nun sağladığı fiyat istikrarı ile birlikte Euro Alanı ülkeleri vatandaşlarının alım gücü ve tasarrufları korunmuştur[67].

Ortak para birimine geçiş Avrupa Birliği için Ekonomik ve Parasal Birlik'in en önemli adımlarından bir tanesidir. Ortak para birimiyle birlikte siyasal ve

[65] Dağcı, **a.g.r.,** s.22.
[66] Michele Chang, **Economic and Monetary Union**, The European Union Series, Palgrave Macmillian, Belgium, 2009, p.22.
[67] European Commission, **Economic and Monetary Union and Euro**, European Commission General For Communication Publications, Brussel, 2012, p.3.

ekonomik stratejilerde var olan birliktelik parasal anlamda da kurulmuş ve Avrupa Kıtası'nı tek Pazar haline getirmenin önündeki büyük engellerden biri de ortadan kalkmıştır.

1. *Euro'ya Geçiş Aşamaları*

- ***Mart 1998:*** Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Komisyonu nihai uyumlaştırma raporunu yayımladı.

- ***Mayıs 1998:*** Avrupa Birliği liderleri tarafından hangi ülkelerin Euro para birimine geçeceğini ve hangi şartlarda geçebileceği açıklandı. Maastricht Antlaşması'nda yer alan bu kriterler şu şekildedir:[68]
  - ✓ Para en az iki yıl süreyle kur mekanizması içinde kalmalıdır.
  - ✓ Bütçe açığı GSYİH'nın yüzde 3'ünü geçmemelidir.
  - ✓ Kamu Borç Stoku / GSYİH oranı %60'dan az olmalıdır.
  - ✓ Enflasyon oranı Avrupa Birliği içerisindeki en düşük enflasyona sahip üç ülkenin ortalamasının 1.5 puan üzerinde olmamamalıdır.
  - ✓ Faiz oranları da aynı şekilde faiz oranı en düşük Avrupa Birliği ülkesinin puanının 2 puan üzerinde olmamalıdır.

- Euro kurları iki taraflı olarak deklare edilmiş fakat uygulamada bir zorunluluk belirtilmemiştir.

- Avrupa Birliği'ne 15 üye ülkeden Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Finlandiya, Portekiz, İrlanda, ve Lüksemburg'un aralarında bulunduğu 11 ülke gerekli şartları sağlayarak Ekonomik ve Parasal Birliğe katılım sağlamışlardır.

- Danimarka, İngiltere, ve İsveç kriterleri karşılamasına karşın katılım göstermemesine karşın Yunanistan şartları karşılayamaması sebebiyle dahil edilmemiştir.

- **1 Ocak 1999 :** 3. aşamaya geçilmiş, Para birimleri geri dönülemeyecek bir şekilde sabit döviz kuruna endekslenmiştir. Tüm parasal politikalar Avrupa Merkez Bankası'na devredilmiş ve tüm devlet borçlarının döviz cinsinden olmasına karar verilmiştir. Euro'nun uluslararası piyasalarda

[68] Micheal W. Klein, " European Monetary Union ", **New England Economic Review**, 1998, İssue: March, p.9.

tanınırlığını artırmak için finansal piyasaların Euro'ya geçmesine karar verilmiştir.

- **1 ocak 2002:** Euro alanına dahil olan ülkeler için ulusal para birimiyle Euro'nun ortak kullanımı başlamıştır.
- **1 Temmuz 2002:** Euro alanına dahil ülkeler için ulusal para birimi tamamen geçersiz hale gelmiştir. Bu ülkeler bu tarih itibariyle tamamen Euro'ya geçmiş ve ortak para birimine geçiş tamamlanmıştır.

Maastricht antlaşmasında belirtildiği üzere Euro alanına dahil olmak için gerekli kriterlerde parasal ve finansal kriterler mali kriterlerden daha zorlayıcı durumdadır. İtalya ve Belçika gibi ülkeler antlaşmanın başında yüksek mali risklere ve yüksek kamu borcu / GSYİH oranlarına sahip olsalar da birliğe başvuru sürecinde bu durum önem teşkil etmemiştir. Bu durum Euro alanına dahil olmak için Maastricht antlaşmasında esas önem teşkil eden kriterin finansal kriterler olduğunu göstermektedir[69].

2. Ortak Para Birimine Geçişin Avantajları

Ekonomik ve Parasal Birlik'in sağlanması adına ortak para birimine geçişin en dikkat çekici ve direkt olan yararı, farklı para birimleriyle yapılacak olan ticarette ortaya çıkacak işlem maliyetlerini ortadan kaldırması ve kur farklılıklarından doğan belirsizliğin önüne geçmesidir. Farklı ülkelerle farklı paralarla yapılan ticaretin önündeki maliyetlerin kaldırılması ticaretin ve dolaşımın daha az maliyetle ve daha az zaman kaybıyla dolaşımı anlamına gelmektedir. Ortak para birimine geçişin bir diğer yararı da ortak ticaretin ve ekonomini verimliliğini artırıp diğer piyasalarla rekabet edebilir bir duruma getirmesidir. Euro'ya geçişin tüketici açısından da faydaları bulunmaktadır. Vize serbestisi ile birlikte ülkeler arasında tüketicilerin her ülkeye ziyaretle birlikte başvurmak zorunda kalacağı döviz alımının ve her döviz alımı sırasında karşılaşacağı işlem maliyetlerinin de önüne geçilmiş ve Avrupa Birliği vatandaşlarının her ülke için farklı para birimi taşıma, bulundurma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Tüketicilerin elde ettiği bu avantajla birlikte Pazar

[69] Micheal Klein, **a.g.m.**, p.7.

içerisindeki tüketici dolaşımı daha iyi bir seviyeye yükselmiş ve bu durum aynı zamanda Euro alanındaki ülkeler için turizm sektörünü de canlandırmıştır[70].

Euro'ya geçmenin bir diğer avantajı ise kur riskini ortadan kaldırarak şirketler için uluslararası yatırımlarda bulunmanın önünü açmış olmasıdır. Böylece kur riskinin ortadan kalkması Avrupa Birliği içerisinde dolaylı ve direk yatırımların artmasını sağlamıştır. Euro alanının bir diğer yararı Avrupa hisse senedi piyasasını genişletmiş olması ve Euro'nun Dolar cinsinden hisse senedi ihracının önüne geçmesi ve Avrupa Birliği içerisindeki sermaye hareketlerini hızlandırmasıdır[71].

Euro alanında dahil olmak Avrupa Birliği ülkeleri için Ekonomik ve Parasal Birliği gerçekleştirmenin en önemli aşamalarından birisidir. Bu aşamayla birlikte Avrupa Birliği ülkeleri yüksek enflasyon oranlarını ve bununla birlikte yaşanan faiz oranları sorununu önemli ölçüde çözmüştür. Ayrıca Maastricht Antlaşması'nın getirdiği Euro alanına dahil olma kriterleri; ülkeleri hayati düzenlemeler yapmaya teşvik etmiş, kamu borç oranları ve bütçe açıklarını kontrol etmeye yönelik mali disiplini sağlamak adına hükümetleri kamu harcamalarında azalmaya gitmeye sevk etmiştir[72].

Ekonomik ve Parasal Birliğin en önemli aşamalarından birisi olan ortak para birimine geçiş Maastricht Antlaşmasıyla beraber sadece üye ülkelerin değil aynı zamanda Türkiye gibi üyelik yolundaki ülkelere de mevcut finansal, ekonomik ve mali durumlarında yapısal değişiklikleri gerçekleştirme olanağı sağlamıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde de inceleneceği üzere 2016 yılı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti, Euro alanına ve EBP'ye dahil olma konusunda gerekli olan kriterleri mevcut üye ülkelerin birçoğundan daha güçlü bir şekilde yerine getiren bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa ve orta vadede AB üyeliği mevcut konjontürde durma noktasına gelse de Türkiye bu kriterleri güçlü bir şekilde yerine getirerek 2008 – 2009 finansal ekonomik krizini ve Avrupa Borç Krizin AB üyesi birçok ülkeden daha sağlam bir şekilde atlatmıştır.

---

[70] Martin Feldstein, Optimal Currency Areas, **Fifth European Central Banking Conference Book**, 2009, p.246.
[71] Vesne Svrtinov, Olivera Trajkovska, Riste Temjanovski, " Cost and Benefits of Adopting Euro ", **Applied Sciences and Business Economics**, Vol:1, Issue:3, 2014, p.59.
[72] Vesne Svrtinov, **a.g.m.**, p.59.

3. Ortak Para Birimine Geçişin Dezavantajları

Ortak para birimine geçişin avantajlarının ve yararlarının olduğu kadar Euro'ya geçen ülkelere getirdiği dezavantajlar da bulunmaktadır. Yine de sağladığı faydaların getirdiği zararların üzerinde olduğu kabul edilmekle birlikte genel olarak ülkelerin makroekonomik ve para politikalarındaki bağımsızlığını zedelemektedir. Mikro ekonomik olarak iki dezavantajı bulunmaktadır. Birincisi Euro alanına dahil olan ülkenin yeni para birimine geçiş için katlandığı maliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci olarak yeni para birimine geçişin yarattığı sorunların ortaya çıkan risk ortamı olarak gösterilmektedir. Böyle bir belirsizlik ortamı orta ve uzun vadede ekonomileri istenmeyen faiz oranı artışları ile karşı karşıya bırakabilmektedir[73].

Daha önce belirtildiği gibi ortak para birimine geçişin en önemli maliyetleri makroekonomik çerçevede meydana gelmektedir. Üye ülkeler Ekonomik ve Parasal Birlik'in ilkeleri doğrultusunda Euro alanına geçiş için ortaya konulan Maastricht Antlaşması kriterleri ile birlikte aynı zamanda para politikası yetkilerini de Avrupa Merkez Bankasına devretmekte ve ulusal para politikasındaki bağımsızlığını yitirmektedir. Euro alanına dahil ülkeler Merkez Bankası yetkilerini devretmekle yani faiz oranları ve döviz kuru rakamları üzerindeki serbestisini kaybetmektedir. Bu durum da ülkenin ekonomi ve para yönetiminde eşgüdüm içerisinde alması gereken kararları alamaması anlamına gelmektedir[74].

Euro alanına dahil olan ülkelerin para politikasında kaybettiği yetkileri nedeniyle karşı karşıya kaldığı makroekonomik problemlerin boyutu ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu boyut ülkelerin yaşanan ekonomik ve parasal problemler karşısında sahip olduğu alternatif araçların ve politikaların varlığına göre değişmektedir. Eğer mevcut ekonomide meydana gelen yapısal sorunları aşmak için farklı araçlar bulunuyorsa Euro'ya geçişin etkileri de o denli azalmaktadır. Alternatif enstrümanları kısıtlı olan Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin karşılaştığı ekonomik problemler bu durumda daha yüksek seviyede yaşanmaktadır. Böylece olası bir asimetrik talep şoku karşısında ülkelerin dengeleri sağlamak için ellerinde kalan politika araçları azalmakta ve müdehale alanı daralmaktadır[75].

---

[73] Gabriela Socol, "Cost of Adopting a Common European Currency: Analysis in Terms of the Optimum Currency Areas Theory ", **Theoretical and Applied Economics**, Vol: 18, No:2, 2011, p.90-91.

[74] G. Socol, **y.a.g.m.**, 91.

[75] Socol A. , Socol C., " Adopting the Euro: Cost or Benefits ", **Theoretical and Applied Economics,** Vol:14, No:1, 2007.

II. AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK KRİTERLERİ

Her ne kadar kuruluş aşamasında ve kuruluş antlaşmasında ekonomik çerçeve yer almamış olsa da daha sonraki süreçte Avrupa Birliği büyük bir ekonomik topluluk olma yolunda hızlı bir ilerleme göstermiştir. Kömür ve Atom enerjisi mutabakatlarından sonra Ekonomik ve Parasal Birlik ile başlayan süreç "Tek Pazar" ve "Tek Para" hedefiyle günümüzde dünyanın en büyük ticaret sahalarından ve ekonomilerinden biri haline gelmiştir.

2002 yılında ortak para birimi olan Euro'ya geçişle birlikte ekonomik ve parasal birlik sürecinin parasal kısmı da tamamlanmıştır. Bu geçiş sürecinde üye ve Türkiye gibi üyelik durumunda olan ülkelere belirli bir ekonomik ve parasal standartları sağlamaları için bazı antlaşmalarla birlikte çeşitli ekonomik kriterler getirilmiş ve üyelik için bu kriterlere uyum şartı konulmuştur. Kuruluşundan itibaren Avrupa Birliği'nin uyguladığı iki ekonomik kriter antlaşması bulunmaktadır. Bunlar: Kopenhag Ekonomik Kriterler ve Maastricht Antlaşmasına dayanan Maastricht Kriterleri'dir.

A. Kopenhag Kriterleri

Avrupa Birliği'ndeki 5. Genişleme süreci ile birlikte artık birliğe katılımın yerine getirilmesi gereken bazı standartlara, karşılanması gereken bazı kriterlere bağlanması fikri öne çıkmıştır. Daha önceki dönemde gerçekleşen dört genişleme aşamasında Avrupa Birliği'ne katılım süreci belirli standartlardan ve kriterlerden ziyade siyasi ilişkilere ve üyelik öncesi müzakerelere bağlı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu tam üyelik sürecinin olabildiğince objektif ve şeffaf bir şekilde yürütülebilmesi için üyelik sürecine dair ortak standartların ve kriterlerin belirlenmesi gerektiğini amaçlamaktadır. 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nin de bir sonucu olarak, Avrupa Birliği katılım süreci ve gelecekteki genişleme aşamalarının katılım kriterlerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlı bir süreç olarak yürütülmesine karar verilmiş. Bu doğrultuda 1993 yılında adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler belirlenmiştir[76].

[76] Viljar Veebel, "Relevance of Copenhagen Criteria in Actual Accession: Principles, Methods and Shortcomings of EU Pre-accession Evaluation", **Studies of Transition States and Societies**, Vol:3, İssue:3, p.3.

Avrupa Birliği üyeliğinin ekonomik refahı, demokrasiyi güçlendirdiği mevcut üye ülkelerin gelişimiyle beraber açıkça görülmüştür. Beşinci genişleme ile birlikte aday ülkeler AB üyeliğini daha yüksek refah seviyesi, daha istikrarlı bir ekonomi ve demokratik bir toplumsal düzen için talep etmekteydi. Avrupa Birliği üyeliği 5. Genişleme Dönemi ile birlikte birliğe güç veren değil daha çok birlikten güç alan Doğu Avrupa ülkelerini ilgilendirmekte ve üyelik artık fakir ve toplumsal olarak daha zayıf ülkeler için daha cazip hale gelmekteydi. AB'nin Avrupa Ülkeleri için artan bu istek karşısında bir tepki vermesi gerekmekteydi. Bu adım Haziran 1993'de Kopenhag Zirvesi'nde atılmış ve aday ülkeler için belirli ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirmeleri halinde üye olabilecekleri belirtilmiştir[77].

Ekonomik ve Parasal Birlik yolunda 5. Genişleme Dönemi ile beraber tam üyelik başvurusu yapan ülkeler ağırlıklı olarak Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden oluşmaktadır. Kopenhag zirvesi ile birlikte Avrupa Birliği Komisyonu bu ülkelerin ve daha sonraki süreçlerde başvuracak olan tüm aday ülkeler için deklare ettiği Kopenhag Kriterleri şu başlıklardan oluşmaktadır:[78]

Ekonomik Kriter

- Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabete karşı koyma gücüne sahip bir pazar ekonomisine sahip olmak.
- Birlik içerisindeki ekonomik sistemi ve pazarı bozucu etkiden uzak, makroekonomik istikrara sahip olmak.

Siyasi Kriter

- Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğünü ve azınlık haklarının korunmasını tesis ve garanti eden kurumların varlığı,

Uyum kriteri

- Siyasi, ekonomik ve parasal anlamda birliğin sunduğu şartlara ve ortaya koyduğu kriterlere uyum kabiliyetinin var olması,

Avrupa Birliği genişlemesini sürdürürken yeni üyelikleri de hazmetme kapasitesi de bu süreçte dikkate alınacak şartlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[77] Cengiz Dinç, "Avrupa Birliği Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler ", **Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2011, Cilt:6, No:2, s.222.

[78] European Commission, **Enlargement of the European Union: An Historic Opportunity**, Enlargement Directorate Publication, Brussels, 2003, p8.

1- Kopenhag Ekonomik Kriterleri

Politik, ekonomik ve uyum kriteri olarak 3'e ayrılan Kopenhag kriterlerinden ekonomik kriter göz önünde bulundurulduğunda bu kriterin Avrupa Konseyi tarafından üyelik aşamasında diğer iki kritere göre daha detaylı bir biçimde değerlendirildiği görülmektedir. Bu kriterde çok sayıda genel ifade belirtilmesine karşın genellikle; ekonomik büyüme, enflasyon, genel bütçe dengesi, işsizlik, kamu borçları, dış borçlar ve direk yabancı yatırımlar gibi ekonomik veriler ve istatistikler değerlendirmede dikkate alınmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi Avrupa Konseyi'nin 1993 tarihinde deklare ettiği ekonomik kriterlerden bir diğeri de ülkelerin birlik içerisindeki tek piyasaya entegrasyon gücü ve pazar rekabeti ile baş edebilme kapasitesidir. Avrupa Komisyonun bu konudaki açıklaması şu şekildedir:[79]

" İyi işleyen bir pazar ekonomisinin tesis edilebilmesi için liberalize edilmiş , uygulanabilir bir yasal sistemin olduğu ve mülkiyet haklarının korunduğu bir ekonomiye ihtiyaç vardır. Makroekonomik çerçeve ve ekonomi politikaları üzerindeki uzlaşma Ekonomik ve Parasal Birlik'in hedeflediği Tek Pazar'ın gelişmesi ve performansının artması için önem teşkil etmektedir. İyi gelişmiş bir finansal sektörün varlığı ve pazara giriş çıkışların etkin bir bariyerle korunması Pazar ekonomisinin etkinliğini artırmaktadır ".

Avrupa komisyonu ve Avrupa Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü , katılım kriterlerini karşılama konusunda her bir aday ülke özelinde her sene düzenli olarak ilerleme raporu (*Progress Report*) yayımlamaktadır. Avrupa Komisyonu her bir ekonomik kriter için bir dizi alt kriter belirlemekte ve aday ülkeleri alt kriterler çerçevesinde izlemeye tabi tutmaktadır. İşleyen bir pazar ekonomisinin oluşturulmasına yönelik olarak aday ülkelerin ekonomilerini karakterize etmek kısa vadede öncelikli olarak belirlenmektedir. İşleyen bir market ekonomisi için gerekli alt kriterler şu şekilde sıralanmaktadır:[80]

- Ekonomi politikasının esasları hakkında geniş bir konsensüsün varlığı ve Avrupa Birliği politikaları ile uyum içerisinde sürdürülmesi,
- Fiyat istikrarı ve sürdürülebilir kamu maliyesinin tesis edilmesi,

[79] Tanja Marktler, " The Power of the Copenhagen Criteria ", **Croatian Yearbook of European Law and Policy**, Vol:2, Issue:12, 2006, p.353.
[80] Abdula Azizi, "Economic Criteria for EU Membership and Legislation on Economic Reforms in Macedonia ", **Procedia Economics and Finance**, Vol:26, 2015, p.710.

- ❖ Fiyat ve ücretlerin serbest bir şekilde etkileşime girdiği liberal bir piyasanın kurulması,
- ❖ Piyasaya giriş çıkışların serbest bir şekilde gerçekleşmesi, firmaların önündeki vergisel ve hukuki bariyerlerin minimize edilmesi,
- ❖ Piyasadaki adaleti sağlayan, rekabeti düzenleyen, sözleşme hukukunu ve mülkiyet hakkını sağlayan işler bir hukuk sisteminin var olması,
- ❖ Tasarrufların üretken yatırımlara kanalize edildiği bankacılık sektörünün oluşturulması,
- ❖ Özel sektörü ve girişimciliği teşvik etmek amacıyla özelleştirme ve yapısal reform uygulamalarının gerçekleştirilmesi,
- ❖ Yeni firmaların girişi ve mevcut firmaların tasfiyesi için var olan engellerin kaldırılması,

Etkin bir piyasa ekonomisi için gerekli ekonomik alt kriterlerdir. Avrupa Komisyonu'nun belirlediği ikinci ana ekonomik kriter ise piyasa rekabetinin oluşturulması hedefinde, aday ülkelerin rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile rekabet edebilme gücüdür. Eğer aday ülke Avrupa Birliği pazarındaki rekabet baskısıyla baş etmek istiyorsa ekonomisini bir bütün olarak yapılandırması gerekmektedir. Bu çerçevede ekonomiyi temsil eden sektörleri yapılandırarak iyi bir ekonomik omurga oluşturulması önem teşkil etmektedir. Rekabet kriterlerine dair alt kriterler şu şekilde sıralanmaktadır:[81]

- ❖ İşleyen bir piyasa ekonomisine izin veren istikrarlı bir makro ekonomik çerçeve ve ekonomik aktörlerin öngörülebilir bir ortamda kararlar alabilmesi, piyasadaki belirsizliklerin ortadan kaldırılması,
- ❖ Tüksek rekabet içeren global piyasaya uyum sağlayabilmek için insan, işgücü, araştırma ve geliştirme, eğitim gibi gerekli beşeri kaynakların elde edilmesi ve geliştirilmesi,
- ❖ Tüm sektörlerde üretkenliğin ve rekabet edebilirliğin sağlanabilmesi için gerekli yapısal reformların gerçekleştirilmesi,

[81] Abdula Azizi, **y.a.g.m.**, p.710.

- ❖ Ticaret politikası, rekabet politikası devlet teşkilleri gibi araçların devletin rekabet üzerindeki etkilerinin olabildiğince sınırlandırılması amacıyla düzenlenmesi,

- ❖ Avrupa Birliği pazarı içerisindeki ticaret ve yatırım alanlarına entegrasyonun sağlanması,

Avrupa Birliği içinde etkin bir rekabet piyasası oluşturmak için üye ülkelerden beklenen alt kriterlerdendir. Avrupa Birliği için ortaya konulan ekonomik kriterler oldukça objektif olmakla birlikte ekonomik etkileri üzerine yeterli sayıda bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bunun yanında bir diğer faktör de ekonomik kriterleri yerine getirmenin her ülkenin farklı bir ekonomik yapıya sahip olması sebebiyle ülkeler üzerinde yaratacağı etkiyi tespit etmenin zor olmasıdır. Bu duruma karşın ülkelerin ekonomik pozisyonunu bu ana ve alt ekonomik kriterlere göre yeniden gözden geçirmesi ve birlik ekonomisine olabildiğince uyumlu hale getirmesi aday ülkelerden beklenmektedir.

Avrupa Birliği üyeliği için bir ülkenin gerekli şartları yerine getirmememesi hem aday ülke için yapısal reformları yerine getirmek için kaçan bir fırsat hem de ulusal ekonomi için kötü sonuçlar doğurabilecek bir risk teşkil etmektedir. Bu sebeple mevcut ekonomik kriterleri yerine getirmek Türkiye de dahil olmak üzere mevcut bölgede yer alan ve bu bölgeyle yoğun ticari ilişkiler içerisinde olan ülkeler için önem arz etmektedir. Avrupa Birliği üyeliği için yerine getirilmesi gereken ekonomik kriterlerin hem kısa vadede hem orta ve uzun vadede etkileri ve içerdiği hedefler açıktır. Kısa vadede mevcut kriterler istikrarlı bir ekonomi oluşturmayı hedeflemekte iken uzun vadede ise sürdürülebilir bir piyasa ekonomisini tesis etmeyi amaçlamaktadır.[82]

Şüphesiz ki bu kriterler Avrupa Birliği ile siyasi ilişkileri 1959 yılından beri süren, ortak ilişkileri olan ve 2003 yılından itibaren tam üyelik müzakerelerini sürdüren Türkiye ekonomisi için önem taşımaktadır. Coğrafi yakınlığın yanı sıra aynı zamanda bölge ile Türkiye'nin ticari ilişkileri de yüksek seviyelerdedir. Coğrafi, ticari, ekonomik, kültürel ve siyasi bağları bu denli güçlü olan iki organizasyon 2016 yılı itibariyle hala müzakere ediyor olsa bile Türkiye bu ekonomik kriterlere uzak

[82] Adnan Efendic, Aldin Medjedovic, **Economic Criteria For EU Membership: Bosnia and Herzegovina** , Economy Policy Planning Conference,Sarajevo, 2006, p.4-7.

kalmamış ve aday bir ülkenin gerektirdiği uygulamaları gerçekleştirme çalışmalarında bulunmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterleri doğrultusunda yaptığı çalışmalar üzerinde durulmaktadır.

2- Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye

Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterleri konusunda; özellikle 2001 krizi sonrası uyguladığı reformlarla, kriz sonrası gösterdiği performansla ve işleyen bir piyasa ekonomisiyle rekabet edebilme kapasitesiyle Doğu Avrupa ülkelerinden daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. 1999 yılında yayımlanan Avrupa Komisyonu raporunda Türkiye'nin ekonomik karakteristiğinde rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilecek özellikler bulunduğu belirtilmiştir[83].

Avrupa Komisyonu'nun 2001 yılında yayımladığı ilerleme raporunda ise Türkiye'nin Avrupa pazarına girme konusunda önünde yer alan engeller ve uyum konusunda sahip olduğu riskler üzerinde durulmuş, Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine göre daha düşük kişi başına düşen GSYİH'ye sahip olduğu bununla birlikte enflasyon oranı ve bütçe açığı rakamlarında dalgalı bir yapıya sahip olduğu açıklanmıştır[84].

Aynı ilerleme raporunda; Türkiye'nin 1999 ve 2001 krizleri karşısında Mart 2001'de açıkladığı Yeni Ekonomik Program aynı zamanda Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum kapasitesini ortaya koyan özellikler içermektedir. Bu dönemde uygulanan yapısal reformlar ve yasal çerçeve, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum konusunda gerekli sorumlulukları alabileceğini ortaya koymaktadır. Bu sebepledir ki Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesabatına güçlü bir şekilde uyum sağlaması olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporda, Türkiye'nin katılım ortaklığı hazırlık çalışmaları konusunda yeterli aşamalar kaydettiği ortaya konmuştur[85].

Avrupa Komisyonu ilerleme raporlarına göre 1998, 1999, 2000 ve 2001 yılı Kopenhag ekonomik kriterlerinin deklare edildiği 1993 yılından tam üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 senesine kadar Türkiye'nin ekonomik kriterleri

---

[83] European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 1999**, Brussels, 1999, p.25.
[84] European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2001**, Brussels, 2001, p.45.
[85] European Commmission, **y.a.g.r.**, p.95.

karşılama konusunda gerekli şartları taşıdığı fakat Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği önündeki engelin ekonomik kriterlerden ziyade siyasi kriterler olduğu ortaya konmaktadır[86].

2002 yılında yayımlanan Avrupa Komisyonu raporunda Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini karşılama kapasitesi ile ilgili değerlendirme şu şekilde yer almaktadır:[87]

"Türkiye , işleyen bir piyasa ekonomisinin gerektirdiği rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesini geliştirmeye yönelik uygulamaları gerçekleştirmektedir. Türkiye Avrupa Birliği Tek Pazar'ına uyum konusunda önemli gelişmeler göstermekle birlikte Türkiye , derinden iki ekonomik kriz yaşamanın mali sonuçların yaşamaktadır. Bu krizlerin bıraktığı mali etkiler kriterlere uyum açısından dezavantajlar yaratmaktadır".

Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin oluşturulması ve rekabet kurallarının belirlenmesi açısından rekabetin korunması yasası, tüketici haklarının korunması yasası, sanayi ve fikri mülkiyet haklarının korunması yasası yürürlüğe girmiş ve bu yasalara dair yönetmelikler uygulanmıştır. Bununla birlikte teşvik sisteminin Avrupa Birliği teşvik sistemine uyumu gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği'nde dört ana amaçla teşvik verilmektedir:[88]

- Araştırma ve Teknolojinin geliştirilmesine dair verilen teşvikler,
- Çevre ve iklimin korunmasına dair verilen teşvikler,
- Sektörlerin yeniden düzenlenmesi için verilen yardımlar,
- Bölgesel gelişmenin sağlanmasına yönelik yapılan teşvikler olarak belirlenmiştir.

Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerini geliştirmek için uzun zamandır uygulanan vergi teşvik politikaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte bu teşvik politikalarının ana hatlarını "Lisbon Stratejisi" olarak ifade edilen kararlar oluşturmaktadır[89].

---

[86] Meltem Müftüler, "Turkey in the EU's Enlargement Porcess: Obstacles and Challenges", **Mediterranean Politics**, Vol:7, Issue:2, 2002, p.81.

[87] European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2002**, Brussels, 2002, p.45.

[88] Orhan Morgil, " Türkiye Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri ", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:9, 2003, s.108-109.

[89] A. Kemal Çelebi, Hamza Kahriman, "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı:161, 2011, s.36.

Kopenhag ekonomik kriterlerinden biri olan işleyen bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasına dair ana kriterin en önemli alt kriterlerinden birisi olan piyasaya giriş çıkışların önündeki bariyerlerin kaldırılmış ve buna yönelik yasal çerçeve oluşturulmuştur. Türkiye piyasaya giriş çıkışlar konusunda oldukça yüksek rakamlara sahip bir ülkedir. 2001 senesinde Türkiye'de 35.000 yeni şirket ekonomik hayatına başlarken 12.500 şirket tasfiye edilmiştir. Bürokratik engeller ise Türkiye'de piyasaya giriş çıkışların önündeki en büyük engellerden ve iyileştirilmesi gereken alanlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ziraat ve tarım sektöründeki fiyat destekleme sistemi yerine direkt gelir aktarım sistemine geçilerek bu sektör düzenlenmiştir[90].

2003 senesinde yeni seçilmiş hükümet bazı tereddütlü durumlar yaşansa ve ekonomik göstergelerde Irak krizi nedeniyle düşüş meydana gelse de 25 Temmuz'da gönderdiği niyet mektubu ile bir önceki hükümetin başlattığı ekonomik programı sürdürme kararı almış, IMF ve Dünya Bankası'nın destekleriyle yapısal reformlarını uygulamayı sürdürmüştür.

Katılım öncesi ekonomik programı hükümetin Kopenhag Kriterleri ve Avrupa Birliği süreci ile ilgili kararlılığını ortaya koymuştur. Ekonomi, 2001 krizi sonrası toparlanma sürecine girmiş fakat ekonominin güçlenmesi ile birlikte cari dengede bozulmalar yaşanmıştır. Enflasyon rakamları 2003 senesi itibariyle tarihinin en düşük rakamlarına ulaşırken, enflasyonla mücadeleye yönelik sıkı para politikası uygulanmıştır. Ekonomik reform programının köşe taşlarından bir tanesi olan ve 2002 yılı sonuna doğru bozulan mali disipline yönelik düzeltici önlemler alınmış, her ne kadar kamu sektörü ve ekonomi üzerinde büyük bir yük yaratsa da kamu borç oranları azaltılmıştır. Buna ek olarak mali şeffaflığı sağlamaya yönelik çalışmalar sürdürülmüş, piyasa güçlerinin serbest dolaşımını sağlamaya yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiş, özelleştirme sürecini hızlandırılmakla birlikte geliri sınırlı düzeyde seyretmiş, piyasaya giriş çıkışların önündeki engeller azaltılmıştır[91].

Avrupa Birliği 2004 yılı Türkiye raporunda Kopenhag ekonomik kriterleri değerlendirilmesinde bulunulmuş, işleyen bir piyasa ekonomisi için Türkiye'nin durumu ortaya konmuştur Bu raporda Türkiye'nin 1999 yılından itibaren Kopenhag

[90] Orhan Morgil, " Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci ", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, s.94-95

[91] European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2003**, Brussels, 2003, p.50-51.

kriterleri doğrultusunda uyguladığı ekonomi politikalarının iyileştirildiğine dair ortak bir görüş birliğine varılmakta; ekonomik istikrarın sürdürüldüğü, cari açığın iyileştirildiği, uygulanan para ve politikasının enflasyon oranını gözle görülür biçimde düşürdüğü, buna karşın işgücü piyasası rakamlarının düşüşe geçtiği, mali dengenin sağlanmasında önemli aşamalar kaydedildiği, vergi idaresi ve bütçe harcamalarında şeffaflık konusunda ilerleme sağlandığı, piyasa güçlerinin etkileşim alanının genişletildiği belirtilmiştir[92].

Avrupa Birliği piyasa güçleri ve rekabetle başa çıkabilme kapasitesinin geliştirilmesi konusunda Türkiye, 2001 yılından itibaren uyguladığı ekonomik reformlarla makroekonomik istikrarın sağlanmasını gerçekleştirmiş fakat altyapının oluşturulmasına karşın yatırım seviyesi sınırlı düzeyde kalmıştır. 2001 yılı sonrası bankacılık sektöründeki yapılandırılmanın bir sonucu olarak 2004 yılında tarım ve enerji sektöründeki girişim sayısında artış yaşanmıştır. Tarım ve enerji sektöründeki deregülasyon çalışmaları ile birlikte birçok anonim şirket yeniden faaliyete geçmiş ve sektördeki kamu kurumlarının sayıları azaltılarak verimliliğin artırılması hedeflenmiştir. Türkiye ekonomisinin iskeletini oluşturan küçük ve orta ölçekli firmalara olan destekler ve teşvikler artırılmış ve önlerindeki engeller artırılarak piyasadaki rekabetin geliştirilmesi sağlanmıştır[93].

B. Maastricht Kriterleri

Ekonomik ve Parasal Birliğin kurulması doğrultusunda üye ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesi, aday ve üye ülkelerin Avrupa Birliği ekonomisi üzerinde yaratabileceği etkilerin önlenmesi amacıyla bazı makro göstergeler açısından Maastricht Kriterleri olarak adlandırılan yakınlaşma kriterleri belirlenmiş üye ülkelerin AB ekonomisine olabildiğince entegre olmasını amaçlayan yaptırımlar ortaya konmuştur. 1991 tarihinde 12 ülke tarafından imzalanan ve 5 ana kuraldan oluşan Maastricht Kriterleri 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmış ve daha sonra bu kriterler AB'ye üye olacak ülkeler için sağlanması gereken yükümlülükler olarak belirlenmiştir[94].

---

[92] European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2003**, Brussels, 2003, p.63-64.
[93] European Commmission **y.a.g.r.** , p.69.
[94] Alper İnan, "Avrupa Birliği Ekonomik Yaklaşımı: Lizbon Stratejisi ve Maastricht Kriterleri", **Bankacılık Dergisi**, Sayı:52, 2005, s.74.

1.Fiyat İstikrarı Kriteri

Maastricht Antlaşması'nın 109. Maddesinde Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmanın 1. Maddesinde atıf yapılmış ve fiyat istikrarı konusunda uygulanması gereken yakınlaşma kriteri şu şekilde yer almaktadır:[96]

> *"İş bu antlaşmanın 109. Maddesine göre Avrupa Birliği'ne üye devletlerin sürdürülebilir bir enflasyon oranına sahip olması gerekmektedir. Enflasyon oranı üye devletler içinde en düşük enflasyon oranına sahip üç ülkenin enflasyon oranı ortalamasını %1.5 puan aşmamalıdır. Elde edilen enflasyon oranları karşılaştırılabilir olması amacıyla ulusal enflasyon tanımlamalarındaki farklılıklar da dikkate alacak bir şekilde tüketici fiyat endeksi yöntemiyle ölçülmeli ve bu oranlara göre değerlendirilmelidir".*

Ekonomik ve Parasal Birliğin hayata geçirilmesi için en önemli Maastricht Kriterleri'nden bir tanesi olan fiyat istikrarı kriterinin Avrupa Birliği açısından önemi, fiyat istikrarı sağlandığında ve diğer ülkelerle uyumlaştırıldığında Avrupa Birliği için ortak bir para politikası yürütmenin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Böylece fiyat birliğinin sağlanmasıyla Avrupa Birliği'nin tek bir para otoritesi tarafından yönetilmesi kolaylaşmış olacaktır. Fiyat istikrarı kriteri aynı zamanda Avrupa Merkez Bankası'nın enflasyon hedefi ile örtüşmekte üye ve aday ülkelerin bir nevi Avrupa Merkez Bankası para politikalarına uyumunu teşvik etmektedir[97].

Fiyat istikrarı kriterinin bir diğer önemi de bu kriterin genişleyici para politikalarının önüne geçmesi ve bu kritere uymak isteyen özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin kısa vadeli olumsuzluklara karşın uzun vadedeki yararlarını gözeterek Euro Alanı yararına para politikalarına başvurmalarıdır. Fiyat istikrarı kriterinin dezavantajlı tarafı ise meydana gelecek asimetrik şokların ülkeleri Euro Alanı'ndan çıkmaya sevk etmesidir. Özellikle Yunanistan ve Portekiz gibi enflasyon konusunda nispeten daha zayıf ülkelerin büyük ülkelerde meydana gelecek şokların ekonomiye zarar vereceği düşüncesi oluşmaktadır[98].

---

[96] European Monetary Institute, **Progress Towards Convergence 1996**, European Monetary Instıtute Publications, Frankfurt, 1996, p.8.

[97] Christopher Taylor, **EMU 2000: Prospect for European Monetary Union**, Royal Institute for International Affairs, 1995, p.84.

[98] Tomas Paleta, " Maastricht Criteria of Divergence? ", **Review of Economic Perspectives**, Vol:12, Issue: 2, 2012, p.94-95.

2. Mali Disiplin Kriteri

Mali disiplin en basit haliyle kamu gelir ve giderlerinin denkliğinin sağlanmaya çalışılmasıdır. Fakat ülkelerin bütçe dengeleri incelendiğinde bu denkliğin genel itibariyle sağlanamadığı görülmektedir. Özellikle sosyal refah devletinin bir gereği olarak artan kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin bu harcamaları karşılayamaması sorunu ile birlikte mali disiplinin sağlanamaması tehdidi ile karşılaşılmaktadır. Bu sorunun çözümüne yönelik mali kural uygulamaları ortaya konulmuş ve ülkelerin belirli kurallar sınırı içerisinde mali disipline uyması amaçlanmıştır[99].

Ekonomik ve Parasal Birliğin ilk safhasında fiyat istikrarı ve rekabeti uyumlaştırma politikasını sürdüren Avrupa Birliği için özellikle 2009 yılında yaşanan borç krizi sonrası mali disiplinin ve kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik tedbirler artmış ve AB için mali disiplin kriterinin önemi artmıştır. Bu kriter ülkelerin mali durumunu ortaya koyma açısından önemli göstergeler bulundurmasına karşın oranların sabit rakamlardan oluşması ve kamu maliyesini ve kamu borcunun sürdürülebilirliğini etkileyen diğer faktörleri dikkate almaması kriterin dezavantajlarından bir tanesidir[100].

AB üyesi ve AB üyeliğine aday ülkelerin mali olarak sınırlarını çizen bu kriterin temel olarak iki göstergesi bulunmaktadır :[101]

Kamu Borcu / GSYİH Oranı

Topluluk içerisindeki hiçbir üye ülke ya da AB üyelik sürecinde olan bir ülkenin kamu borç stokunun GSYİH'a oranı % 60'ı geçmemelidir.

Bütçe Açığı / GSYİH Oranı

Birliğe üye herhangi bir ülkenin bütçe açığının GSYİH'a oranı %3'ü geçmemelidir. Bu oranlar bir ülkenin AB'ye üyelik sürecinde mali kriterleri karşılayıp karşılamadığını göstermekle birlikte üye ülkenin mali durumunu tam olarak yansıtmamaktadır.

Bütçe açığı / GSYİH oranının sadece ekonomik değil siyasi amacı da bulunmaktadır. Bu oranın %3'ü aşmaması gerektiğini öngören kriter politik

[99] Gül Kayalıdere, Pelin Mastar Özcan," Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Birliğe Üye Balkan Ülkelerinin Mali Disiplin Göstergelerindeki Gelişmeler ", **Prof. Dr. Fazıl Tekin'e Armağan**, (Ed. Erdal Gümüş vd.), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 1. Baskı, Eskişehir, 2014, s.260.

[100] Michel Aglietta, Merih Uctum**, Europe and Maastricht Challenge**, Federal Reserve Bank of New York Research Paper, Paper No:9616, Paris, 1996, p.8.

[101] Jeanette Pjaaka Hauge, " Fiscal Policy Convergence and Business Cycle Synchronization in the Euro Area ", BI Norwegian Business School, (Unpublished Master Thesis), 2011, p.8.

sebeplerle empoze edilmiştir. 1993 senesinde Alman Merkez Bankası'yla yapılan bir resmi bir görüşmede %3 oranının İtalya'nın Euro Bölgesine üye olan ilk grup ülkeler arasına girmemesi için belirlendiği açıklanmıştır. Bu sebeple ki Maastricht Mali Disiplin kriterlerinin ekonomik boyutu olduğu kadar siyasi boyutu da bulunmaktadır[102].

Özellikle 2009 Avrupa Borç Krizi'nden sonra önemi daha da artan mali disiplinin sağlanması amacını taşıyan bu kriterin sadece üye devletler için değil Türkiye gibi üyelik müzakereleri içerisinde bulunan aday ülkeler için önemi artmıştır. 2003 yılında uygulamaya konulan ekonomik programla birlikte kamu maliyesi alanında istikrarlı bir görüntü ortaya koyan ve 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye için bu kriterin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye bu süreçte 1999, 2001 krizlerinin ekonomide ve kamu maliyesindeki etkilerini ortadan kaldırmış, 2008 Küresel – Finansal Kriz'i ve 2009 Avrupa Borç Krizi'nde ise birçok Avrupa Birliği üyesi ülkeden daha güçlü bir ekonomik yapı ortaya koymuştur.

3. Maastricht Kriterleri ve Türkiye

Türkiye 1991 ve 2004 yılları arasındaki periyotlarda Maastricht Kriterlerini karşılama konusunda başarısız olmuştur. 1990 sonrası Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı dört krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi, 1980 sonrası yaşanan liberalleşme süreci, kamu sektörünün büyümesiyle kamu harcamalarının bütçe açıklarının artması bu başarısızlığın en büyük nedenleri arasında gösterilmektedir. İç ve dış borç alımlarının artması kamu borçlarının sürdürülebilirliğini bozucu etki yaratırken faiz oranlarını artırmıştır. Sonuç olarak 1991 – 2002 yılları arasında zayıf koalisyon hükümetleri ile birlikte ortaya konulan yetersiz ekonomik politikalar ekonomik problemlerinin çözümünü engellemiş ve ekonomik kriterleri karşılama konusunda başarısız olmasına neden olmuştur[103].

1990'lara kadar olan süreç ve 1990 – 2002 yılları arasına kadar olan süreçte Türkiye her ne kadar Kopenhag ve Maastricht Kriterleri'ni yerine getirmekte

[102]Dorothee Heisenberg," Can the European Union Control the Agenda of Globalization ", **Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis**, Vol:88, p.241.

[103] Halit Burç Aka, Bilge Gürsoy, " Turkey's Objective of Full Membership in the Eu With Reference to Maastricht Criteria ", **Ankara University Journal of Economics and Administrative Sciences**, Vol:28, No:2, 2014, 281-282.

başarısız olsa da 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesiyle Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinden vazgeçmediğini göstermiştir. 2001 – 2010 arası periyota ise Türkiye'nin Maastricht Mali Kriterleri'ni karşıladığı ve fiyat istikrarı kriterini de karşılamaya elverişli olduğu görülmektedir. Sonuç olarak 2001 – 2010 arasındaki ekonomik veriler Türkiye'nin AB üyeliği yolunda mali disiplin kriterine uyum sağladığını göstermektedir[104].

Koukoritakis ve Michelis (2003), çalışmasında 5.genişleme sürecinde Avrupa Birliği'ne katılan 10 ülkeyi ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 3 aday ülkeyi Maastricht Kriterleri çerçevesinde AB'ye entegrasyonunu incelemiş, döviz kuru kriteri, mali disiplin kriterine ait olan bütçe açığı / GSYİH göstergesi değerlendirildiğinde 10 üye ülkenin kısmen kriterleri karşıladığı, kamu borç stoku / GSYİH ve faiz oranı kriterinde ise 10 ülkenin neredeyse tamamı bu kriterleri karşılamaktadır. Çalışmadaki bulgular adaylık süreci içerisindeki diğer 3 ülke için de benzerlik taşımaktadır[105].

Birinci grup ülkeleri ile aday 3 ülke karşılaştırıldığında, yakınlaşma kriterlerinden faiz oranları kriteri ve mali disiplin kriterlerinin iki grup tarafından da karşılandığı ortaya koyulmaktadır. Çalışmada Enflasyon Kriteri dışındaki tüm Maastricht Kriterleri tam yakınsama ile karşılanmış, enflasyon kriterinin tam olarak karşılanamaması da bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne entegre olmak için parasal politikalarını birliğin hedeflerine daha iyi bir şekilde uyumlaştırması gerektiği ortaya konmaktadır[106].

Temür vd. (2014), çalışmasında 2008 küresel finansal krizi ve 2009 Avrupa borç krizi sonrasında Türkiye'nin Maastricht mali disiplin kriterleri çerçevesinde makroekonomik performansını değerlendirmiş, bu kriterleri kamu borçları açısından ele almış ve Türkiye'nin 2001 krizi sonrasında uygulamış olduğu disiplinli para ve maliye politikalarıyla bütçe açığı / GSYİH ve kamu borç stoku / GSYİH kriterlerini karşılamada başarılı olduğunu ve son yıllarda önemli ölçüde gelişme gösterdiğini ortaya koymuştur. Türkiye'nin ekonomik ve mali istikrarının korunması açısından

[104] Halit Burç Aka, Bilge Gürsoy, **y.a.g.m**., p.282.
[105] Minoas Koukouritakis, Leo Michelis, EU Enlargements:Are The New Countries Ready to Join the EMU, **Department of Economics University of Cyprus Discussion Paper**, 2003, p.17-18.
[106] Minoas Koukouritakis, Leo Michelis, **y.a.g.e.**, p.18.

Maastricht Yakınsama Kriterleri'ne uyumun ve bu kriterleri karşılamanın önemi üzerinde durulmuştur[107].

Gürsoy ve Aka (2012), çalışmasında Türkiye'nin 2001 yılından 2012 yılları arasında bütçe açığı ve kamu borç stoku / GSYİH oranı kriterini karşılamasına karşın tüm kriterler göz önünde bulundurulduğunda makroekonomik performans olarak yetersiz kaldığını ve tüm kriterleri karşılayamadığını ortaya koymuştur. Çalışmanın sonucunda 2005 senesinde iyi bir ivme yakalamasına karşın Türkiye'nin 2012 itibariyle Maastricht Kriterleri çerçevesinde tam üyelik hedefinden uzaklaştığını göstermektedir[108].

III.TÜRKİYE KAMU BORÇ YÖNETİMİNDE YAPILAN DÜZENLEMELER

Türkiye ekonomisi 1990'lardan itibaren sayısız ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır. 1990 ve 2001 yılları arasında Türkiye; 1994, 2000 ve 2001 olmak üzere üç büyük ekonomik kriz geçirmiş ve 2001 ekonomik krizi sonrasında IMF ile sıkı para ve maliye politikalarıyla makroekonomik istikrarın sağlanması konusunda Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nı uygulamaya sokmuştur. Bu dönemde Türkiye yoğun bir özelleştirme sürecine girmiş ve daha şeffaf bir bankacılık sistemi tesis etmek için reformları hayata geçirmiştir[109].

A. 1994 Krizi Sonrası Düzenlemeler

1994 Krizi sonrası Türkiye tarihindeki en büyük daralmayı yaşayarak %6 küçülmüş, Türk Lirası dolar karşısında %50 değer kaybı yaşamış ve enflasyon rakamları üç haneli rakamlara çıkmıştır. Kriz sonrası Türkiye 5 Nisan 1994'de İstikrar Programı çerçevesinde İMF ile Stand – By antlaşması imzalamış fakat yapısal reformlar başarılı sonuç vermemiştir[110].

IMF ile 15 yıl aradan sonra yapılan standart istikrar programı antlaşması ile birlikte 1994 senesi boyunca kamu kesimini küçültücü ve döviz kazandırıcı uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar neticesinde Türkiye ekonomisi üretim ve

[107] Yusuf Temür, Ahmet Çetin, Nadir Eroğlu, İlhan Eroğlu, " Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiyenin Kamu Borç Yükü Üzerine Ampirik Bir Çalışma ", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:36, Sayı:1, 2014, s.204-241.

[108] Halit Burç Aka, Bilge Gürsoy, "An Evaluation of Turkey's Aim For Full European Union Membership in Light of the Maastricht Criteria", **7th Management of International Business and Economics Proceedings Book**, 25-27 May 2012, p.32.

[109] İrem Yendi, Semih Çetin, " The Turkish Economy and The Global Crisis ", **The Journal of the International Business: Research, Teaching and Practice**, Vol:6, Issue:2, 2012, p.46.

[110]Oya Celasun, **1994 Currency Crisis in Turkey**, Macroeconomics and Growth Group Development Research Department, The World Bank Staff Paper, p.2.

istihdam rakamlarındaki düşüşle birlikte % 6.1 küçülmüştür. Bu politikalarla birlikte 1995 yılı başından itibaren büyüme süreci yaşanmış, kısa vadeli sermaye artışı yaşanmış ve kriz hızlı bir şekilde aşılmıştır[111].

Türkiye hükümeti, krizi ve finansal sistemi kontrol etmek amacıyla 5 Nisan 1994'de bir dizi düzenleme paketi açıklamıştır. Daha sonra bu düzenlemeler 5 Nisan Kararları olarak adlandırılacak olan düzenlemeler şu şekilde sıralanmaktadır:[112]

- ❖ Tüm banka mevduatlarına aynı havuz içerisinde %100 devlet garantisi sağlanmış,
- ❖ Kamu harcamalarında sınırlamalara gidilmiş,
- ❖ Kamu borç kompozisyonunun önemine değinilmiş ve kamu borçlarının vade ve oranlarında düzenlemelere gidilmiş,
- ❖ Özelleştirme uygulamalarının hızlandırılmış,
- ❖ Türk Lirasının devalüe edilmesiyle sonuçlanacak dalgalı kur rejimine geçilmiş
- ❖ Kararları alınarak IMF ile mali sınırlamalar ve kriterler getiren ve bu kriterlerin hayata geçirilmesini öngören 3 yıllık Stand – By antlaşması imzalanmıştır.

B. 2000 - 2001 Krizi Sonrası Düzenlemeler

1994 yılında yaşanan finansal kriz Türkiye için 2001 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin öncüsü niteliğindedir. Türkiye Aralık 1999 'da İMF ile imzaladığı enflasyonla mücadele paketini uygulama konusunda başarısızlığa uğramış ve 2000 Kasım – 2001 Şubat krizleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz sonucunda ekonomi zarar görmüş, ulusal para değerini kaybetmiş, para ve sermaye piyasası zayıflamış ve finansal sistem çöküş yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisi yüksek oranda ticari ve cari açıkla karşı karşıya kalmış, kamu borç stokunda yüksek artış meydana gelmiş ve Türk lirası %50 değer kaybetmiştir[113].

---

[111] Mustafa Mınat, **Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi**, Odak Yayınevi, 1. Baskı, Manisa, 2004, s.257.

[112] Ali Osman, " Planning and Implementing Monetary Policy In Turkey an Exercise ", **Journal of Economic Cooperation** ", Vol:21, Issue:3, 2000, p.11.

[113] Dilek Temiz, Aytaç Gökmen, " The 2000 – 2001 Financial Crisis In Turkey and The Global Economic Crisis of 2008 – 2009: Reasons and Comparisons ", **International Journal of Social Sciences and Humanity Studies**, Vol:1, Issue:1, 2009, p.7.

Ekonomide art arda yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte 14 Nisan 2001 ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde IMF ile iki kademeli yeni bir istikrar programı antlaşması imzalanmıştır. İlk zamanlar "Ulusal Program" olarak adlandırılan ekonomi programı daha sonra "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılmıştır. Üç aşaması bulunan bu programın ilk aşaması finansal kesime yönelik düzenlemeler içerirken, ikinci aşaması dış açığın ve enflasyonun kontrol edilmesi, son aşaması ise yapısal ve kurumsal sorunlara yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır[114].

14 Nisan 2001 ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde imzalanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda yer alan kamu borçları ile ilgili düzenlemeler şu şekilde sıralanmaktadır:[115]

- Mali sektörün yeniden yapılandırılması,
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak şekilde güçlü bir hale getirilmesi,
- Kamu maliyesinde şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi,
- Kamu borçlanmasına dair yeni düzenlemelere gidilmesi ve kamu borç yasasının çıkarılması,
- Borçlanma yasası ile birlikte iç ve dış borçlanmaya dair devletin garanti verme yetkisi tek bir yasaya bağlanarak devletin bu konuda sınırlandırılması,
- Kamu borç yönetiminde mali kuralların oluşturulması, kamu borç yönetiminin sınırları belirlenmiş olması, açık ve saydam kurallara bağlanması,
- Borçlanma ve kamu borç yönetimi politikasının esnek, hızlı karar verebilen ve aldığı kararları hızlı bir şekilde uygulayabilen bir altyapıya kavuşturulması,
- Gerçekleştirilen kamu borçlarının ve sağlanan garantilere dair her 3 ayda bir TBMM bilgilendirilecek ve bu konuda Kamu Borç Yönetimi Raporu Meclise sunulması,

[114] Emine Nida Kol, Zeynep Karaçor, " 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerinde Etkileri ", **Maliye Dergisi**, Sayı:162, Ocak – Haziran 2012, s.387.
[115] TCMB, **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, 2001, s18-24.

- ❖ Kamu borç stokunun kontrol altına alınabilmesi için faiz dışı giderlerde olabildiğince kısıtlanması ve disiplinin tesis edilmesi,
- ❖ 2000 senesinde %3 dolaylarında olan faiz dışı fazla / GSYİH oranının 2001 yılında %5.5'e çıkarılması hedefleri bu çerçevede belirlenmiştir.

IMF tipi istikrar programları üç önemli özelliğe sahip ekonomik programlardır. İlk olarak ödemeler bilançosunda meydana gelen dengesizliklerin kısa vadede aşılmasına yönelik kısa vadeli politikalar yer almaktayken; ikinci olarak etkin bir şekilde büyümeyi ve kalkınmayı gerçekleştirilebilmesi için gerekli düzenlemeleri içermekte; üçüncü ve son özellik ise ülkelerin dış borçlarının sürdürülebilirliğini sağlayıcı ve ödeme kabiliyetlerini artırması sağlanmasıdır[115].

C. 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

Kamu borç yönetimi alanında Maastricht Kriterlerine uyum amacıyla yürürlüğe giren bu kanunla birlikte kamu borç ve risk yönetiminin temel çerçevesi belirlenmiş ve bu alanda genel hedefler oluşturulmuştur. Bu hedeflerle, kamu borç kompozisyonunun ortaya çıkardığı maliyetlerin yanı sıra risklerinin de göz önünde bulundurulması ilke olarak benimsenmiştir. Bu kanunla birlikte kamu borç yönetiminde yapılan düzenlemeler şu şekilde sıralanmıştır:[116]

- ❖ 2001 yılında Merkez Bankası bağımsızlaştırılarak para politikasının bağımsızlığı sağlanmış , para politikasıyla borç yönetimi arasında uyum sağlanması hedeflenmiştir.
- ❖ Borç yönetiminde kurumsal çerçeve geliştirilmiş , borç yönetiminin organizasyonel yapısı yenilenmiş ve şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri benimsenmiştir,
- ❖ Borç ve risk yönetimi politikaları oluşturulmuş , böylece hazine borç portföyünün karşı karşıya kaldığı tehditlerin ve maliyetlerin daha etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi sağlanmıştır,
- ❖ Devlet borçlanma senetlerine yönelik piyasaların geliştirilerek yatırımcı tabanının ve portföyünün genişletilmesi amaçlanmıştır.

---

[115] A. Kemal Çelebi, Mustafa Mınynat, Serkan Cura, **Teoride ve Uygulamada KİT'ler ve Özelleştirme**, Emek Matbaası, 1. Baskı, Manisa, 2013, s.116.
[116] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2008**, Ankara, 2009, s.59.

Bu kanunla çizilen yasal çerçeve ile birlikte Türkiye kamu borç yönetimi alanında temel ilkelerini belirlemiş ve Avrupa Birliği yolunda mali disiplinin sağlama konusunda başarılı bir grafik çizmiştir. 2001 krizinden sonra çizilen kamu borç yönetimi politikalarıyla birlikte Türkiye kamu maliyesi alanında 2008 küresel krizi ve 2009 Avrupa borç krizinden en güçlü ve başarılı çıkan ülkelerden birisi olmuştur.

2015 yılına kadar yapılan çalışmalarda genel itibariyle Türkiye'nin 1990 ve 2002 yılları arasında karşı karşıya kaldığı dört ekonomik kriz sebebiyle makroekonomik göstergelerde Kopenhag ve Maastricht Kriterleri'ni karşılama konusunda başarısız olduğu üzerinde durulmuş, 2001 sonrası Dünya Bankası ve IMF işbirliğiyle uygulanan ekonomik programın ve 2002 sonrası yeni hükümetin uyguladığı sıkı para ve maliye politikalarının etkisiyle Türkiye makroekonomik anlamda olumlu bir sürece girmiştir. 2003 sonrası özellikle mali disiplin alanında Türkiye birçok Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkesinden daha iyi performans ortaya konmuştur.

Çalışmamızda 2012 yılına değin mali disiplin alanında istikrarlı bir süreç yaşayan Türkiye'nin kamu borçları alanındaki süreci Maastricht Mali Disiplin kriterlerinden Kamu Borç Stoku / GSYİH alt kriteri çerçevesinde 2000 – 2015 arası AB tanımlı genel yönetim borç stoku verileriyle incelenecek , Türkiye'nin kamu borç yönetiminde uygulamaya koyduğu politikalar ortaya konulacak ve çözüm önerileri geliştirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE KAMU BORÇLARININ MAASTRİCHT MALİ DİSİPLİN KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE MUKAYESELİ ANALİZİ

I. TÜRKİYE BORÇ STOKU İSTATİSTİKLERİ (2000 – 2015)

A. Türkiye Kamu Borç Stokunun Gelişimi (2000-2015)

1. Merkezi Yönetim Borç Stokunun Gelişimi (2000-2015)

a. Merkezi Yönetim İç Borç Stoku

Merkezi Yönetim İç Borç Stoku; Hazine Müsteşarlığı vasıtasıyla yurt içinde ihraç edilen DİBS bünyesinde ve senede bağlı olup olmadığı farketmeksizin yurt içinde Müsteşarlık tarafından üstlenilen tüm mali yükümlülüklerin toplamını oluşturmaktadır[116].

Tablo 1: 2000 – 2005 Yılları Merkezi Yönetim İç Borç Stoku **(Milyar TL)**

	Hazine Bonosu(I)	*Devlet Tahvili(II)*	*İç Borç Stoku(I+II)*
2000 Ç4	2	34.3	36.4
2001 Ç4	20	102.1	122.1
2002 Ç1	21.4	98.8	120.2
2002 Ç2	28	98.8	126.8
2002 Ç3	34.9	105.4	140.2
2002 Ç4	37	112.8	149.8
2003 Ç1	37.6	124.9	162.5
2003 Ç2	39.3	135.8	175.2
2003 Ç3	32.9	145.7	178.7
2003 Ç4	25.4	168.9	194.3
2004 Ç1	22.2	181.4	203.7
2004 Ç2	23.9	185.1	209.1
2004 Ç3	30.9	186.6	217.5
2004 Ç4	30.2	194.2	224.4
2005 Ç1	29.5	194.9	228.7
2005 Ç2	30.1	204.6	234.7
2005 Ç3	21.9	221.2	243.2
2005 Ç4	17.8	226.9	244.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Enflasyonla mücadele programı kapsamında 2000 senesinde uygulamaya konulan maliye politikasının en önemli amaçlarından bir tanesi borç stokunu

[116] İFESAM, (2014). **Kamu Finansmanı ve Borç Göstergeleri Raporu**, (Hazırlayan: Yılmaz E. ve Ataer S.), İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.

istikrarlı bir duruma getirmek olsa da Kasım 2000 ve Şubat 2001'de patlak veren krizler borç stokunda artış meydana getirmiş ve uygulanan istikrar politikalarının borç stoku üzerindeki etkisini zayıflatmıştır.

İç borç stoku 2000 yılında 1999 yılına göre nominal %59 artış göstererek 36.4 milyar liraya ulaşmış, iç borç stoku artış hızı geçmiş yıllara nazaran düşüş göstermiştir. İç borç stoku artış hızının yavaşlamasında dış borçlanma olanaklarının ve özelleştirme gelirlerinin artması etkili olmuştur. İç borç stokunun GSMH'ya oranı ise %29'3 olmuştur[117].

Merkezi yönetim iç borç stoku, 2000 yılında 36.4 milyar TL'ye ulaşmış, 2001 yılı ile beraber Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesinde yer alan bankaların mali durumlarının iyileştirilmesi, kamu bankalarının geçmiş yıllar görev zararlarının kapatılması ve sermaye yapılarının güçlendirilmesi nedeniyle %234 artış göstererek 2001 yılında 122.2 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2002 yılı itibariyle 37 milyar lirası hazine bonosu ve 112.8 milyar lirası olmak üzere toplam 149'8 milyar ile bir önceki yıla göre %22.7 artmış göstermiştir[118].

Tablo 2: 2000 – 2005 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam İç Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*
2000	36.4	59
2001	122.1	234
2002	149.8	22.7
2003	194.3	29.7
2004	224.4	15.4
2005	244.7	9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

İç borç stoku, 2003 yılında %29.7 artarak 194.3 lira olmuştur. Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere 194.3 tl'nin 25.4 milyar tl'sini hazine bonosu oluştururken 168.9 milyar lirası devlet tahvillerinden oluşmaktadır.

Merkezi yönetim iç borç stoku 2004 yılına geldiğimizde 2003 yılına göre %15.5 artış göstererek(tablo2) 224.5 milyar tl seviyelerin ulaşmıştır. 224.5 milyar

[117] Merkez Bankası**, 2000 Yıllık Rapor**, Ankara, 2001, s.40.
[118] Maliye Bakanlığı, **2001 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2002, s.95.

TL'lik merkezi yönetim iç borç stokunun dağılımı ise 30.2 milyar lirası hazine bonosu ve 194.2 milyar lirası devlet tahvili şeklindedir[119].

Tablo 3: 2000 – 2005 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

	Toplam İç Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)*	*İç Borç Stoku / GSMH (%)*
2000	36.4	125.5	29
2001	122.1	176.4	69.2
2002	149.8	274.8	54.5
2003	194.3	356.5	54.5
2004	224.4	428.2	52.3
2005	244.7	486.4	50.3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 3'ü incelediğimizde iç borçların GSMH'ye oranı 2001 yılında ekonomik ve finansal krizin de etkisiyle %69.2'ye ulaşmış, krize yönelik önlemlerle birlikte 2002 senesinde ise bu oran 54'5'e gerilemiştir[120]. İç borç stokunun Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı 2003 senesine geldiğimizde 2002 senesindeki seviyesini sürdürerek %54.5 olmuştur[121].

İç borç stoku 2005 yılında cari fiyatlarla 2004 senesi ile karşılaştırdığımızda %9 oranında artış göstererek 244.7 milyar lira olmuştur. 244.7 milyar liranın 17.8 milyar lirasını hazine bonoları oluştururken 226.9 milyar lirası devlet tahvillerinden oluşmaktadır. İç borç stokunun gayri safi milli hasılaya olan oranı 2003 yıllarından itibaren devam eden düşüş trendi 2004 senesinde % 52.3 ile devam etmiş, 2005 senesinde ise %50'e kadar düşmüştür. Bu durum da bize 2001 yılında yaşanan ekonomik ve finansal krizin, banka iflasları ve borç ödemelerinin etkisinden yavaş yavaş çıkıldığını, uygulanan istikrar ve sıkı maliye politikalarının mali disiplini yavaş

[119] Maliye Bakanlığı, **2005 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2006, s.87.
[120] Maliye Bakanlığı, **2002 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2003, s.89.
[121] Maliye Bakanlığı, **2004 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2005, s.88.

yavaş tesis ettiğini göstermektedir. İleriki yıllarda da bu oranlar düşüş trendini devam ettirmektedir[122].

Tablo 4: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku **(Milyar TL)**

	Hazine Bonosu(I)	*Devlet Tahvili(II)*	*İç Borç Stoku(I+II)*
2006 Ç1	15.8	230.5	246.3
2006 Ç2	10.8	238.2	249
2006 Ç3	15.7	235.1	250.8
2006 Ç4	9.5	241.8	251.4
2007 Ç1	9.4	254.2	263.7
2007 Ç2	8.9	244.7	253.7
2007 Ç3	6.6	251.5	258.2
2007 Ç4	6.1	249.1	255.3
2008 Ç1	3.3	263.1	266.4
2008 Ç2	3.9	257	260.9
2008 Ç3	9.1	257.2	266.3
2008 Ç4	13.9	260.8	274.8
2009 Ç1	15.3	276.9	292.3
2009 Ç2	12.1	289.5	301.6
2009 Ç3	15.9	304.7	320.6
2009 Ç4	14	315.9	330
2010 Ç1	13.3	327.3	340.6
2010 Ç2	14.5	328.6	343.1
2010 Ç3	8.8	338.9	347.7
2010 Ç4	9.5	343.3	352.8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Uygulanmakta olan borç yönetimi politikaları ile birlikte 2002 yılından itibaren para ve maliye politikaları ile uyum içerisinde olan, hesap verilebilir, şeffaf bir borçlanma politikası ortaya koyulmuştur. Bu politika çerçevesinde kamu borç stokunun makroekonomik istikrarın sağlanması açısından tehlike arz etmeyecek sağlam bir yapıya getirilmesi bu politikanın esas hedefleri arasında yer almaktadır[123].

Tablo 4'ü incelediğimizde 2005 yılında 244.8 milyar lira seviyelerinde olan merkezi yönetim iç borç stoku , 2006 senesine geldiğimizde 6.7 milyar lira artış göstererek 251.4 milyar lira olmuştur. 2006 senesinde bir önceki yıla göre artış oranı

[122] Maliye Bakanlığı, **2005 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2006, s.70.
[123] Maliye Bakanlığı, **2006 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2007, s.67.

%2.7'dir. Bu oran merkezi yönetim iç borç stokundaki artış hızının yavaşladığını göstermektedir. Bu da uygulanan para ve maliye politikalarının ve borç yönetiminin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir[124].

Merkezi yönetim iç borç stoku 2006 senesinde 251.4 milyar liraya ulaşmış, 2007 senesinde 3.9 milyar liralık artış yaşayarak 255.3 milyar TL olmuştur. 255.3 milyar TL'nin 6.1 milyar TL'si hazine bonolarından oluşurken 249.1 TL'si devlet tahvillerinden oluşmaktadır. 2007 senesi son çeyreğine baktığımızda bir önceki yılın son çeyreğine göre merkezi yönetim iç borç stoku miktarının %1.5 artış yaşadığı görülmektedir[125].

2007 senesinde 255.3 milyar lira olan iç borç stoku miktarı 2008 senesinde 19.5 milyar liralık artışla 274.8 milyar liraya ulaşmıştır. Merkezi yönetim iç borç stoku 2007 senesine göre %7.6 artış göstermiştir. 274.8 milyar liralık merkezi yönetim iç borç stokunun 13.9 milyar lirası hazine bonosundan oluşurken 260.8 milyar lirası devlet tahvillerinden oluşmaktadır. İç borç stokunun GSYH'ye oranı 2003 yılı itibariyle düşüş trendine girmiş 2002 ve 2003 senesinde %40'ın üzerinde olan iç borç stokunun GSYH'ya oranı 2007 yılında %30 seviyelerine düşmüştür.[126]

Tablo 5: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam İç Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*
2006	251.4	2.7
2007	255.3	1.5
2008	274.8	7.6
2009	330	20
2010	352.8	6.9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim iç borç stoku 2009 senesi aralık sonu itibariyle 55.2 milyar liralık artışla 330 milyar liraya ulaşmıştır. 330 milyar lira içerisinde hazine bonosunun payı 14 milyar lira iken 316 milyar lirası ise devlet tahvilinden

[124] Maliye Bakanlığı, **2007 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2008, s.77.
[125] Hazine Müsteşarlığı, **2007 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2008, s.32.
[126] Maliye Bakanlığı, **2008 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2009, s.95.

oluşmaktadır. 2009 yılında bir önceki seneye göre merkezi yönetim iç borç stoku miktarında %20'lik bir artış meydana gelmiştir[127].

Bu artışta 2008 ve 2009 yılında meydana gelen küresel – finansal krizin etkilerinin olduğu söylenebilmektedir. 2008 küresel – finansal kriziyle birlikte alınan tedbirler bu yıllarda merkezi yönetim iç borç stokunda geçen senelere göre artışlar meydana getirmiş ve artış oranları yükselmiştir.

2010 senesinde merkezi yönetim iç borç stoku bir 2009 yılına göre 22.8 milyar liralık artışla 352.8 milyar lira olmuştur. Bu artış bir önceki seneye göre %6.9 olmuştur. 352.8 milyar liralık merkezi yönetim iç borç stokunun kalemlerine bakıldığında 9.5 milyar lirasının hazine bonosundan ve 343.3 milyar lirasının devlet tahvillerinden oluştuğu görülmektedir[128].

Tablo 6: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hasıla

	Toplam İç Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Milli Hasıla (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)*	*İç Borç Stoku / GSMH (%)*
2006	251.4	758.3	33.2
2007	255.3	843.1	30.3
2008	274.8	950.5	28.9
2009	330	952.5	34.6
2010	352.8	1098.7	32.1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 6'yı incelediğimizde merkezi yönetim iç borç stokunun 2006 – 2010 yılları arasında önemli bir sapma yaşamadığı ve 33 – 28 oranları arasında seyrettiği görülmektedir. Bu durumda 2008 ve 2009 yılında yaşanan dünya genelindeki küresel finansal krizden bu oranın etkilenmediği görülmektedir. Her ne kadar iç borç stoku artış hızı 2008 ve 2009 senelerinde yükseliş gösterse de gayri safi yurt içi hasıla bu senelerdeki artış karşısında bu oranı stabil hale getirecek büyümeyi yaşayabildiği görülmektedir. Ve bu sayede merkezi yönetim iç borç stoku / GSYİH oranı sabit düzeyde seyrini korumuştur.

[127] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2009**, Ankara, 2010, s.29.
[128] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2010**, Ankara, s.97.

Tablo 7: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku **(Milyar TL)**

	Hazine Bonosu(I)	*Devlet Tahvili(II)*	*İç Borç Stoku(I+II)*
2011 Ç1	6.5	353.3	359.9
2011 Ç2	5.3	357.3	362.7
2011 Ç3	0.6	366	366.6
2011 Ç4	0	368.7	368.7
2012 Ç1	0	375.1	375.1
2012 Ç2	0.9	376.7	377.7
2012 Ç3	2.3	385.3	387.6
2012 Ç4	3.6	382.8	386.5
2013 Ç1	2.7	390	392.8
2013 Ç2	2.7	393	395.8
2013 Ç3	0	407.9	407.9
2013 Ç4	0	403	403
2014 Ç1	0	408.9	408.9
2014 Ç2	0	408.4	408.4
2014 Ç3	0	408.2	408.2
2014 Ç4	0	414.6	414.6
2015 Ç1	0.9	422.2	423.1
2015 Ç2	2.5	427.6	430.2
2015 Ç3	2.5	435.5	438.1
2015 Ç4	0	440.1	440.1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dünya üzerindeki tüm ekonomileri etkisi altına alan küresel finansal kriz sebebiyle 2008 ve 2009 senelerinde alınan mali ve parasal önlemler talep artırıcı maliye politikası doğrultusunda harcamalar birçok ekonomide kamu açıklarının artmasına sebep olmuş, bu durum özellikle 2010 ve 2011 senesi için birçok ülkenin borç stoklarında artış meydana getirmiştir. Bu artışla beraber mevcut ekonomilerin borç yapılarının sürdürülebilirliğine dair endişeleri de beraberinde getirmiştir. Ülkemizde ise 2002 senesiyle başlayan ve kararlılıkla sürdürülmekte olan istikrar politikalarıyla beraber uygulanan borç yönetimi politikaları Türkiye'nin finansal siteminin dışsal makroekonomik şoklara duyarlılığını sağlamlaştırmış, finansal sistemi ekonomik kriz karşısında korumuştur. Bu doğrultuda 2010 yılı ile beraber

özellikle ülkemizde küresel krizin etkileri azalmış ve ülkemize yönelik risk algılarında iyileşmeler yaşanmıştır[129].

Tablo 7'yi incelendiğinde 2011 yılının son çeyreğinde merkezi yönetim iç borç stoku miktarının 2010 senesi merkezi yönetim iç borç stoku miktarına göre 15.6 milyar lira artış göstererek 368.7 milyar lira olmuştur. 2010 senesinde %6.9 olan iç borç stoku artış oranı 2011 senesinde %4.4'dür. 2011 senesindeki 368.7 milyar liralık merkezi yönetim iç borç miktarı içerisinde hazine bonosu yer almazken tüm borç devlet tahvillerinden oluşmaktadır[130].

2011 senesinde 2009 ve 2010 senelerine göre merkezi yönetim iç borç stoku artış oranının azalış gösterdiği görülmektedir. Bu durum da finansal – ekonomik krizin etkilerinin merkezi yönetim iç borç artış hızında azalma gösterdiği ve 2011 senesi itibariyle iyileşme yaşandığını ve kriz karşısında alınan önlemlerin başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam İç Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*
2011	368.7	4.4
2012	386.5	4.8
2013	403	4.2
2014	414.6	2.8
2015	440.1	6.1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim iç borç stoku miktarı 2012 senesinde bir önceki seneye göre 17.8 milyar lira artarak 386.5 milyar liraya ulaşmıştır. 386.5 milyar liranın 3.6 milyar lirasını hazine bonoları oluştururken 382.8 milyar lirasını devlet tahvillerinden oluşmaktadır. 2011 senesine göre merkezi yönetim iç borç stoku artış oranı %4.8'dir[131].

[129] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2011**, Ankara, 2012, s.20.
[130] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2011**, Ankara, 2012, s.232.
[131] Hazine Müsteşarlığı, **2012 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2013, s.29.

Merkezi yönetim iç borç stoku 2013 yılında bir önceki seneye göre 16.5 milyar lira artış göstererek 403 milyar lira olmuştur. 2012 senesinde %4.8 olan artış oranı 2013 senesinde düzeyini koruyarak %4.2 olmuştur. İç borç stoku miktarı olan 403 milyar liranın içerisinde hazine bonoları yer almazken iç borcun tamamı devlet tahvillerinden oluşmaktadır[132].

Küresel ekonomideki iyileşmenin sürdüğü 2013 senesinde gerek yurtiçi ve gerek yurt dışında meydana gelen ekonomik gelişmeler ışığında, uluslararası piyasalar da değerlendirilerek borç yönetiminin orta ve uzun vadeli amaçları çerçevesinde politikalar uygulanmıştır. 2013 senesinde ülkemizin notunun yatırım yapmaya elverişli düzeye çıkması beklentisiyle devlet iç borçlanma piyasasındaki faizlerde belirgin bir düşüş yaşanmıştır[133].

Merkezi yönetim iç borç stoku 2014 senesinde bir önceki seneye göre 11.6 milyar lira artarak 414.6 milyar liraya ulaşmıştır. Bu miktarda hazine bonolarının payı sıfırken 2013 senesi ile birlikte tüm borç miktarını devlet tahvilleri oluşturmuştur. 2014 yılında merkezi yönetim iç borç miktarı bir önceki seneye göre %2.8 artış göstermiştir. Bu artış oranı önceki senelere göre daha düşük miktardadır.

Kamu borç yönetimindeki güçlü seyir 2015 yılında da devam etmiş bu yönde uygulanan politikalar bu senede de devam etmiştir. Kur sebebiyle nominal borç miktarında artışlar meydana gelmesine rağmen borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı seviyesini korumuştur. 2014 senesinde 23.7 olan merkezi yönetim iç borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı 2015 yılı itibariyle 22.5'dir. Bu oran 2008 küresel ekonomik kriz yıllarından itibaren en düşük orandır[134].

2015 senesinde merkezi yönetim iç borç stoku miktarı 25.5 milyar Türk Lirası artış göstererek 440.1 milyar Türk Lirasına ulaşmıştır. Bu miktarda hazine bonolarının payı bulunmazken tüm borç devlet tahvillerinden oluşmaktadır. Tablo 8'de görüldüğü üzere 2014 senesinde %2.8 olan merkezi yönetim iç borç stoku artış oranı %6.1'e yükselmiştir.

[132] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2013**, Ankara, 2014, s.120.
[133] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2014**, Ankara, 2015, s.23.
[134] Maliye Bakanlığı, **2015 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2016, s.4.

Tablo 9: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hasıla

	Toplam İç Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Milli Hasıla (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)*	*İç Borç Stoku / GSYİH (%)*
2011	368.7	1297.7	28.4
2012	386.5	1416.7	27.3
2013	403	1567.2	25.7
2014	414.6	1748.1	23.7
2015	440.1	1953.5	22.5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 9 incelendiğinde 2011 yılından itibaren merkezi yönetim iç borç stokunda artışlar meydana gelmesine karşın Türkiye'nin geliri borç miktarından fazla artmış ve bu durum iç borç stoku / gayri safi yurt içi hasıla oranını düşürmüştür. 2014 yılına kadar %4 dolaylarında seyreden merkezi yönetim iç borç stoku artış oranı 2014 senesinde %2.8'e düşmesine rağmen 2015 yılında %6.1'e yükselmiş fakat bu sıçrayışa rağmen gayrisafi yurtiçi hasılanın olumlu seyri iç borç stoku / GSYİH oranının düzeyinin korunmasını sağlamıştır.

b. Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku

Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku, belirli bir tarihten itibaren merkezi yönetim bünyesindeki kurum ve kuruluşların edindikleri dış finansman kaynaklarına dair sahip oldukları mali yükümlülüklerin toplamını ifade etmektedir[135].

Türkiye'de Şubat 2001'de yaşanan finansal çöküşün hemen ardından Mayıs 2001'de açıklanan IMF mali kemer sıkma programı ile beraber Türkiye'de kamu borç stokunu azaltma yönünde politikalar uygulanmıştır. Bu mali disiplin programının daha sonra vadesi ve kapsamı genişletilmiştir[136].

Kamu borç yönetimi alanında bu doğrultuda önemli uygulamalardan bir tanesi Borç Yönetiminin Temel İlkeleri 1 Eylül 2002 tarihli borç ve risk yönetiminin koordinasyonuna dair yönetmeliktir. Bu yönetmelik ile :[137]

---

[135] Hazine Müsteşarlığı, "Temel Tanımlar", https://hazine.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/TEMEL-TANIMLAR, (08.07.2016), s.1.
[136] Ebru Voyvoda, Erinc Yeldan, "Managing Turkish Debt: An OLG İnvestigation of the IMS'S Fiscal Programming Model For Turkey", **Journal of Policy Modelling**, Vol: 27, 2005, p.747.
[137] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2008**, Ankara, 2009, s.7.

- Para ve maliye politikaları ile uyum içerisinde, makro ekonomik dengeleri de gözeterek şeffaf ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası ortaya konulması,
- Finansman ihtiyaçlarının piyasa şartları, maliyetler, vadeler hesaba katılarak en optimal şekilde karşılanması,

Uygulamada ise;

- Yıllık ve aylık olarak kamu borç yönetimi raporları hazırlanarak kamuoyuna sunulmaktadır,
- Likitide riski açısından borçların vadesi itibariyle düzgün ve sürdürülebilir bir dağılım izlemesi sağlanmakta ve güçlü nakit rezervi tutulmaktadır,
- Borçlanmanın sabit faizli araçlardan daha fazla yapılması bu sayede faize karşı olan kırılganlığının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.
- Borçlanma Türk Lirası ağırlıklı olacak şekilde yapılmakta ve döviz cinsinden borç stoku kontrol altında tutulmaktadır.

Tablo 10: 2000 – 2005 Yılları Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku **(Milyar TL)**

	Uluslararası Tahvil (I)	*Kredi (II)*	*Dış Borç Stoku (I+II)*
2000 Ç4	14.1	13.1	27.2
2001 Ç4	28.9	26.8	55.7
2002 Ç1	27.8	36.8	64.6
2002 Ç2	34.5	47.3	81.8
2002 Ç3	35.9	54.3	90.2
2002 Ç4	37.7	55	92.7
2003 Ç1	40.4	57.1	97.6
2003 Ç2	36.3	48.8	85.2
2003 Ç3	36.2	48.1	84.3
2003 Ç4	37.3	51	88.4
2004 Ç1	34.7	47.2	81.9
2004 Ç2	40.3	53.9	94.3
2004 Ç3	42.7	56	98.7
2004 Ç4	39.8	52.1	92
2005 Ç1	42.3	51.9	94.2
2005 Ç2	40.6	48.3	88.9
2005 Ç3	41	45.8	86.8
2005 Ç4	42.3	44.4	86.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dış borç stoku 2000 senesinde 27.2 milyar Türk Lirası iken 2001 yılında %104'lük bir artışla 2001 senesinde 55.7 milyar lira olmuştur. Merkezi yönetim dış borç stokundaki bu büyük artışın nedeni olarak 2001 yılında yaşanan ekonomik ve finansal krizin etkileri olduğu söylenebilmektedir. Her iki sene için de borçlar uluslararası tahvil ve uluslararası krediler olarak eşit şekilde dağılmaktadır.

Dış borç stokunda 2002 senesinde de artış devam etmiş ve bir önceki sene 55.7 olan merkezi yönetim dış borç oranı %66.4'lük artışla 92.7 milyar liraya ulaşmıştır. 92.7 milyar liranın 37.7 milyar lirasını uluslararası kuruluşlardan elde edilen tahviller oluştururken , 55 milyar lirasını uluslararası kuruluşlardan sağlanan proje ve finansman kredileri oluşturmaktadır.

Tablo 11: 2000 – 2005 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Dış Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*
2001	55.7	104
2002	92.7	66.4
2003	88.4	- 4.6
2004	92	4
2005	86.7	- 5.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 10 ve Tablo 11'i incelediğimizde 2003 senesinde merkezi yönetim dış borç stokunda azalma meydana gelmiştir. Bu azalmanın 2000 ve 2001 senesinde uygulamaya konulan kamu borç yönetimi politikası kapsamında kamu borçlarında hedeflenen azalmanın gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. 2003 senesinde merkezi yönetim dış borç miktarında meydana gelen azalma %4.6'dır. 2003, 2004 ve 2005 senelerinde dış borçlar açısından bu olumlu seyir devam etmiştir.

2004 senesinde 92 milyar liraya ulaşan merkezi yönetim dış borç stoku yine %5.7'lik azalışla 86.7 milyar Türk Lirası olmuştur. Krizin ardından devam eden süreçteki olumlu trend 2005 senesinde de devam etmiştir. Borç kompoziyonundaki değişim 2004 senesinde dış krediler ağırlıklı olsa da 2005 senesinde uluslararası

tahvil miktarı ile eşitlenmiştir. 2003 – 2005 yıllarında merkezi yönetim dış borç miktarında olumlu seyir gözlenmektedir.

Tablo 12: 2000 – 2005 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

	Toplam Dış Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)*	*Dış Borç Stoku / GSYİH (%)*
2000	27.2	125.5	21.6
2001	55.7	176.4	31.5
2002	92.7	274.8	33.7
2003	88.4	356.5	24.7
2004	92	428.2	21.4
2005	86.7	486.4	17.8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 12'yi incelediğimizde merkezi yönetim dış borç stoku oranının 2000 – 2002 yılları arasında yükselen bir seyir izlediği görülmektedir. Bu yükselişin nedeni olarak 2001 yılında meydana gelen finansal krizin ve bu krizin etkilerini azaltmak isteyen karar vericilerin dış finansman kaynaklarına başvurmak durumunda kalması gösterilebilmektedir.

Merkezi yönetim dış borç stoku / Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranında 2003 – 2005 yılları arasında ise olumlu bir seyir meydana gelmiştir. Bu olumlu seyirde krize yönelik ortaya konulan politikaların ve önlemlerin etkisinin olduğu söylenebilir. 2002 senesinde %33.7'ye kadar çıkan oran 2005 senesinde %17'8'i görmüştür.

26 Nisan 2005 tarihli, dönemin ekonomiden sorumlu devlet bakanı Ali BABACAN imzalı İMF'ye sunulan niyet mektubunda 2001 krizi sonrası Türkiye'nin kamu borç yönetimi politikası hakkında şu değerlendirmede bulunulmuştur:[138] "*Kamu borç yönetimi stratejimiz en başta kamu borçlarımızın kırılganlığına yönelik olmalıdır. Amacımız kamu borç stokunu azaltmak ve daha sürdürülebilir hale getirmek için mevcut borç enstrümanlarının vadesini genişletmek ve böylece hazinedeki nakit miktarını artırarak güçlü bir pozisyon almaktır.*" Ali BABACAN'ın

[138] IMF, **Turkey: Letter of Intent and Memorandum of Economic AND Financial Policies**, Niyet Mektubu, Hazırlayan: Ali Babacan, Washington, 2005, s.10.

değerlendirmesi; uygulanan stratejilerin, 2000 - 2002 yıllarında sert bir şekilde artan kamu borçlarının 2002 - 2005 yılları arasındaki düşüşte başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 13: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku **(Milyar TL)**

	Uluslararası Tahvil *(I)*	*Kredi* *(II)*	*Dış Borç Stoku* *(I+II)*
2006 Ç1	45.7	42.3	88.1
2006 Ç2	54.3	48.4	102.8
2006 Ç3	52.4	46.3	98.7
2006 Ç4	51	42.4	93.5
2007 Ç1	55	39.1	94.1
2007 Ç2	50.9	36.8	87.7
2007 Ç3	48.7	34.2	82.9
2007 Ç4	45.1	33	78.1
2008 Ç1	49.4	37.1	86.5
2008 Ç2	47.9	39.2	87.1
2008 Ç3	49	38.2	87.3
2008 Ç4	58.8	46.6	105.4
2009 Ç1	66	49.4	115.5
2009 Ç2	61.6	45.7	107.3
2009 Ç3	60.8	49.7	110.6
2009 Ç4	61.5	49.9	111.5
2010 Ç1	63.7	49.5	113.3
2010 Ç2	65.6	50.1	115.7
2010 Ç3	63.5	49.4	113
2010 Ç4	68.3	52.4	120.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2006 senesi Aralık ayı itibariyle merkezi yönetim dış borç stoku 6.8 milyar liralık artışla 93.5 milyar YTL olmuştur. 2005 senesi ile karşılaştırıldığında artış oranı %7.8'dir. 93.5 milyar liralık merkezi yönetim dış borç kompozisyonu incelendiğinde 51 milyar lirasını uluslararası tahviller, 42.4 milyar lirasını uluslararası krediler oluşturmaktadır[139].

Tablo 13'ü incelediğimizde 2007 senesi itibariyle merkezi yönetim dış borç stokunun 15.4 milyar lira azalış yaşayarak 78.1 milyar YTL'ye düşmüştür. Bir

[139] Maliye Bakanlığı, **2006 Yılı Genel Faaliyet Raporu**, Ankara, 2007, s.53.

önceki seneye göre azalış oranı %16.4'dür. 78.1 milyar liralık merkezi yönetim dış borcunun 45.1 milyar lirası uluslararası tahvillerden oluşmaktayken 33 milyar lirası da uluslararası kredilerden oluşmaktadır.

Kamu Net Borcu / GSYİH oranının 2001 yılından 2007 yılına kadar %70'den %30'lara düşmesi ile Türkiye'nin kamu borçları konusunda istikrarlı bir yapıya büründüğünü kabul etmekle birlikte aynı durum dış borçlar için geçerli olmamaktadır. Türkiye'nin dış borç rakamları 2001 – 2005 yılları arasında istikrarlı bir çizgi izlerken 2006 yılında ani bir yükseliş yaşamış ve 2007 yılında da tekrar düşüşe geçmiştir. Bu durum da göstermektedir ki Türkiye'nin özellikle dış borçlar konusundaki kırılganlığı bu yıllarda da devam etmektedir[140].

Tablo 14: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Dış Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*
2006	93.5	7.8
2007	78.1	- 16.4
2008	105.4	34.9
2009	111.5	5.7
2010	120.7	8.2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Borç stoku, 2008 senesinde bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında 27.3 milyar TL artarak 105. 4 milyar lira olmuştur. 105.4 milyar TL'nin 58.8 milyar lirasını uluslararası tahviller, 46.6 milyar lirasını ise uluslararası krediler oluşturmaktadır. 2008 senesinde bir önceki seneye göre artış oranı %34.9'dur. Bu yüksek artışın nedenlerinden biri olarak 2008 yılında yaşanan küresel – finansal kriz ve bu kriz karşısında yapılan borçlanmalar gösterilebilmektedir.

2009 yılına bakıldığında merkezi yönetim dış borç stoku 6.1 milyar TL artarak 111.5 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2008 yılı ile kıyaslandığında merkezi yönetim dış borcu artış oranı %5.7'dir. 2007 ve 2008 yılında yaşanan dalgalanmaların ardından artış oranı 2009 senesinde normale dönmüştür. 111.5 milyar TL'lik merkezi

[140] OECD, **Economic Surveys 2008: Turkey**, OECD Publications, Vol: 2008, No: 14, France, 2008, p.42.

yönetim dış borcunun 61.5 milyar lirası uluslararası tahvillerden ve 49.9 milyar lirası uluslararası kredilerden oluşmaktadır.

Dünya üzerindeki tüm ekonomileri etkisi altına alan küresel ekonomik kriz sebebiyle 2008 ve 2009 yılında alınan mali ve parasal tedbirler birçok ekonomide kamu harcamalarını artırmış, kamu borç stoklarında artışlar meydana getirmiştir. Özellikle 2010 yılı içerisinde birçok ülkede kamu borçlarının sürdürülebilirliği tehlike altına girmiştir. Türkiye'nin bu konjonktürde gerek 2001 yılından beri para ve maliye politikalarıyla uyumlu borçlanma stratejisiyle, gerek borçlanma araçlarının ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılarak döviz kuru riskinin azaltılmasıyla bu dönemde kamu borçlarının makroekonomik etkenlere duyarlılığı azalmış ve Türkiye'de kamu borç stokunun sürdürülebilirliğine ilişkin soru işaretleri oluşmamıştır[141].

2010 senesinde özellikle Avrupa ekonomisi olmak üzere birçok ekonominin yaşadığı borç dalgalanmalarını Türkiye yaşamamıştır. Tablo 14'den de görüldüğü üzere Merkezi yönetim dış borç stoku 9.2 milyar lira artarak 120.7 milyar liraya ulaşmış ve 8.2'lik artış oranıyla kriz öncesi sabit bir artış oranı meydana gelmiştir. 120.7 milyar liranın 68.3 milyar TL'sini uluslararası tahviller ve 52.4 milyar lirasını uluslararası piyasadan sağlanan krediler oluşturmaktadır.

Tablo 15: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hasıla

	Toplam Dış Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)*	*Dış Borç Stoku / GSYİH (%)*
2006	93.5	758.3	12.3
2007	78.1	843.1	9.2
2008	105.4	950.5	11.1
2009	111.5	952.5	11.7
2010	120.7	1098.7	11

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

[141] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2011**, Ankara, 2012, s.20.

Tablo 15'i incelediğimizde 2006 – 2010 yılları arasında dış borç stoku / GSYİH oranının %12.3 - %9.2 arasında değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun dalgalı seyretmemesi ise 2008 küresel ekonomik krizinin ve krizin hissedildiği 2009 ve 2010 senesinde bu oranın krize olan duyarlılığının düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 16: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku **(Milyar TL)**

	Uluslararası Tahvil (I)	*Kredi (II)*	*Dış Borç Stoku (I+II)*
2011 Ç1	72.7	53.3	126.1
2011 Ç2	75.8	57.6	133.5
2011 Ç3	85	62.7	147.7
2011 Ç4	87.8	61.6	149.5
2012 Ç1	87.4	57.3	144.8
2012 Ç2	90	55.8	145.9
2012 Ç3	89.9	55.5	145.5
2012 Ç4	91.2	54.3	145.6
2013 Ç1	92	53.1	145.2
2013 Ç2	100.8	55.4	156.3
2013 Ç3	107.2	61.2	168.5
2013 Ç4	118.7	64	182.8
2014 Ç1	123.9	65.4	189.4
2014 Ç2	122.9	62.4	185.4
2014 Ç3	131.9	63.4	195.3
2014 Ç4	134.9	62.5	197.4
2015 Ç1	145.9	64.7	210.6
2015 Ç2	154.5	67.4	221.9
2015 Ç3	175.6	76.9	252.5
2015 Ç4	167	70	237.5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 16'yı incelediğimizde 2011 yılında merkezi yönetim dış borç stoku 28.8 milyar lira artarak 149.5 milyar lira olmuştur. 2010 senesine göre artış oranı %23.8'dir. 19.5 milyar liralık artışın 87.8 milyar lirasını uluslararası tahviller oluştururken 61.6 milyar lirasını uluslararası program ve finansman kredileri oluşturmaktadır.

Kamu borç stokundaki olumlu seyir, uygulanan kamu borç yönetimi politikaları ve merkezi yönetim bütçesinin olumlu performansı ile birlikte 2011 senesinde de devam etmiştir. 2011 senesinde kamu borç oranlarında azalma yaşanmış ve borç stoku içerisinde yer alan enstrümanların faiz ve döviz kuruna karşı duyarlılığı azalmıştır. Kriz öncesi uygulanan politikalar sayesinde küresel dalgalanmaların borç stoku üzerindeki etkilerini sınırlandırmıştır[142].

Merkezi yönetim dış borç stoku 2012 senesinde 3.9 milyar lira azalarak 145.6 milyar lira olmuştur. 2011 senesine göre merkezi yönetim dış borç stokunda %2.6'lık bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum da Türkiye'nin küresel krizin ve yaşanan dalgalanmaların kamu borçları üzerindeki etkisini azaltabildiğini göstermektedir. 145.6 milyar TL'nin 91.2 milyar lirasının uluslararası tahviller oluştururken 54.3 milyar lirasını krediler oluşturmaktadır.

Tablo 17: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Dış Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*
2011	149.5	23.8
2012	145.6	- 2.6
2013	182.8	25.5
2014	197.4	7.9
2015	237.5	20.3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim dış borç stoku bir sonraki sene 37.2 milyar lira artarak 182.8 milyar lira olmuştur. 2012 senesi ile karşılaştırıldığında artış oranı %25.5'dir. 182.8 milyar liralık merkezi yönetim dış borç stokunun 118.7 milyar lirası uluslararası tahvillerden 64 milyar lirası uluslararası kredilerden oluşmaktadır.

2014 senesinde ise merkezi yönetim dış borç stoku 14.6 milyar lira artarak 197.4 milyar TL olmuştur. Tablo 17'yi incelediğimizde artış oranı 2013 senesi ile karşılaştırıldığında %7.9'dur. Bu artış oranı bir önceki seneye göre nispeten daha düşük kalmaktadır. 197.4 milyar liranın 134.9 milyar lirasını uluslararası tahviller oluştururken 62.5 milyar lirasını krediler oluşturmaktadır.

[142] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **a.g.r.**, s.232.

2015 senesinde merkezi yönetim dış borç stoku 40.1 milyar liralık artış yaşayarak 237.5 milyar liraya ulaşmıştır. 2014 senesine göre artış oranı %20.3'dür. Tablo 17'de 2011 – 2015 yılları arasında merkezi yönetim dış borç stoku oranında bir dalgalanma yaşandığını görmekteyiz. Tablo 18'i incelediğimizde bu dalgalanma karşısında GSYİH artışı uyum göstermekte ve merkezi yönetim dış borç stoku / GSYİH oranı bu dalgalanmadan etkilenmemektedir.

Tablo 18: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hasıla

	Toplam Dış Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)*	*Dış Borç Stoku / GSYİH (%)*
2011	149.5	1297.7	11.5
2012	145.6	1416.7	10.3
2013	182.8	1567.2	11.7
2014	197.4	1748.1	11.3
2015	237.5	1953.5	12.2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku / Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranını 2011 – 2015 seneleri arasında incelediğimizde bu 5 sene içerisinde bu oranın %10 - %12 aralığında değiştiği görülmektedir. Bu 5 sene içerisinde meydana gelen merkezi yönetim dış borç stoku artış oranlarını incelediğimizde % -2.6 - % 25 arasında değişmesine karşın GSYİH miktarındaki artışının bu dalgalanmayı dengelediği görülmektedir.

c. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

Merkezi yönetim toplam borç stoku; merkezi yönetim iç borç stoku ve dış borç stoku toplamından oluşmakla birlikte bu veri kümesi pazarlanabilir ve pazarlanamayan tüm menkul kıymetleri kapsamaktadır. Bu veriler merkezi yönetimin iç ve dış borç hareketlerini kapsamakla birlikte sosyal güvenlik fonları ve yerel yönetim borçlanmaları kapsam dışında kalmaktadır[143].

[143] OECD, Central Government Debt: Population and Scope, 07.08.2016, https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=8089#

Tablo 19: 2000 – 2005 Yılları Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (Brüt,Milyar TL,USD)

	İç Borç Stoku (I)	*Dış Borç Stoku(II)*	*Toplam Borç Stoku (Milyar TL*) (I+II)*	*Toplam Borç Stoku USD***	*Dolar Kuru*
2000 Ç4	36.4	27.2	63.6	94.5	0.676
2001 Ç4	122.1	55.7	177.9	122.6	1.455
2002 Ç1	120.2	64.6	184.9	137.3	1.346
2002 Ç2	126.8	81.8	208.6	132.1	1.579
2002 Ç3	140.2	90.2	230.4	138.7	1.660
2002 Ç4	149.8	92.7	242.5	147.6	1.650
2003 Ç1	162.5	97.6	260.1	152.1	1.710
2003 Ç2	175.2	85.2	260.4	183.8	1.416
2003 Ç3	178.7	84.3	263	188.8	1.393
2003 Ç4	194.3	88.4	282.7	202.4	1.402
2004 Ç1	203.7	81.9	285.6	216.6	1.318
2004 Ç2	209.1	94.3	303.4	203.6	1.490
2004 Ç3	217.5	98.7	316.2	209.9	1.506
2004 Ç4	224.4	92	316.4	236.3	1.344
2005 Ç1	228.7	94.2	322.9	238.4	1.354
2005 Ç2	234.7	88.9	323.6	241.1	1.342
2005 Ç3	243.2	86.8	330	244.4	1.350
2005 Ç4	244.7	86.7	331.4	246.4	1.350

* Hazine Müsteşarlığı

** Yıllık veriler OECD verilerinden, çeyrek dönemlik veriler ise TCMB kurları esas alınarak oluşturulmuştur.

Merkezi yönetim toplam borç stoku 2000 senesinde 63.6 milyar lira iken 2001 senesinde %114.3 artarak 177.9 milyar TL olmuştur. Dolar bazında ise 94.5 milyar $'dan %29.7 artarak 122.6 milyar $'a yükselmiştir. Bu yüksek artışın sebebi 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve bu sebeple yükselen dolar kuru olarak gösterilebilmektedir.

Merkezi yönetim toplam borç kompoziyonu incelendiğinde 2000 senesinde 63.6 milyar liralık borcun 36.4 milyar lirası iç borçlardan 27.2 milyar lirası ise dış borçlardan oluşmaktadır. 2001 senesindeki 177.9 milyar liralık toplam borcun 122. 1 milyar lirası merkezi yönetim iç borç stokundan 55.7 milyar lirası da dış borç stokundan oluşmaktadır.

Merkezi yönetim toplam borç stoku 2002 senesinde %36.3 artarak 242.5 milyar liraya ulaşmıştır. Dolar bazında artış oranı ise bir önceki seneye göre %20.3'dür. 242.5 milyar liranın 149.8 milyar lirası iç borçlardan oluşurken 92.7 milyar lirası dış borçlardan oluşmaktadır.

Merkezi yönetim toplam borç stoku 2003 senesinde %16.5 artarak 282.7 milyar lira olmuştur. Dolar bazında ise %37.1 artış yaşayarak 202.4 milyar $'a ulaşmıştır. 282.7 milyar liralık merkezi yönetim toplam dış borç stokunun 194.3 milyar lirasını iç borç stoku miktarı oluştururken 88.4 milyar lirasını dış borç stoku miktarı oluşturmaktadır.

Tablo 20: 2000 – 2005 Yılları Arası Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%) (Milyar TL)*	*Toplam Borç Stoku ($)*	*Artış Oranı (%) ($)*
2001	177.9	114.3	122.6	29.7
2002	242.5	36.3	147.6	20.3
2003	282.7	16.3	202.4	37.1
2004	316.4	11.9	236.3	16.7
2005	331.4	4.7	246.4	4.2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, OECD, TCMB

Tablo 20 incelendiğinde 2004 senesinde merkezi yönetim toplam borç stoku 2003 senesine göre %11.9 artarak 316.4 milyar lira olmuştur. Dolar bazındaki artış ise 236.3 milyar $ ile % 16.7'dir. 282.7 milyar liranın 194.3 milyar lirasını iç borçlar oluştururken 88.4 milyar lirası dış borçlardan oluşmaktadır.

Merkezi yönetim toplam borç stoku 2004 senesine göre % 4.7 artarak 2005 senesinde 331.4 milyar liraya ulaşmıştır. 2005 yılında bir önceki seneye göre merkezi yönetim toplam borç stoku dolar bazında % 4.2 artış yaşamıştır. 331.4 milyar liralık merkezi yönetim toplam borcunun 244.7 milyar lirasını iç borçlar oluştururken 86.7 milyar lirasını dış borç stoku oluşturmaktadır.

Tablo 21: 2006 – 2010 Yılları Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (Brüt,Milyar TL,USD)

	İç Borç Stoku (I)	*Dış Borç Stoku(II)*	*Toplam Borç Stoku (Milyar TL*) (I+II)*	*Toplam Borç Stoku USD***	*Dolar Kuru*
2006 Ç1	246.3	88.1	334.4	247.7	1.350
2006 Ç2	249	102.8	351.8	222.7	1.579
2006 Ç3	250.8	98.7	349.5	232	1.506
2006 Ç4	251.4	93.5	344.9	243.9	1.414
2007 Ç1	263.7	94.1	357.8	257.7	1.388
2007 Ç2	253.7	87.7	341.4	260.2	1.312
2007 Ç3	258.2	82.9	341.1	281.4	1.212
2007 Ç4	255.3	78.1	333.4	285.9	1.166
2008 Ç1	266.4	86.5	352.9	268.5	1.314
2008 Ç2	260.9	87.1	348.1	283.9	1.226
2008 Ç3	266.3	87.3	353.6	285.3	1.239
2008 Ç4	274.8	105.4	380.2	248.3	1.531
2009 Ç1	292.3	115.5	407.8	243	1.678
2009 Ç2	301.6	107.3	408.9	266.5	1.534
2009 Ç3	320.6	110.6	431.2	290.1	1.486
2009 Ç4	330	111.5	441.5	295.1	1.496
2010 Ç1	340.6	113.3	453.9	297.6	1.525
2010 Ç2	343.1	115.7	458.8	289.8	1.583
2010 Ç3	347.7	113	460.7	317.2	1.452
2010 Ç4	352.8	120.7	473.5	306	1.547

* Hazine Müsteşarlığı

** Yıllık veriler OECD verilerinden, çeyrek dönemlik veriler ise TCMB kurları esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 21 incelendiğinde merkezi yönetim toplam borç stoku 2006 senesinde bir önceki seneye göre % 4 artarak 344.9 milyar liraya ulaşmıştır. 344.9 milyar liranın 251.4 milyar lirasını iç borç stoku oluştururken 93.5 milyar lirasını dış borç stoku oluşturmaktadır. 2006 senesinde merkezi yönetim toplam borç stoku dolar bazında %1 azalarak 243.9 milyar $ olmuştur.

2007 senesinde merkezi yönetim toplam borç stoku 2006 yılına göre % 3.4 azalarak 333.4 milyar lira olmuştur. Dolar bazında ise 2006 senesine göre %17.2'lik artışla 285.9 $'a ulaşmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında merkezi yönetim borç stokunda bir azalma trendine girildiği görülmektedir. Dolarda yaşanan artışın ise 2006 – 2007 yılları döviz kurundaki değişimden meydana geldiği görülmektedir.

2008 yılı ikinci çeyrek itibariyle merkezi yönetim toplam borç stoku 348.1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2007 senesi haziran sonu itibariyle artış oranı % 9.1'dir. 348.1 milyar liranın %75'i iç borç stoku miktarı oluştururken % 25'lik kısmını dış borç stoku oluşturmaktadır. 2002'de bu oran %37 düzeylerinde iken 2008 itibariyle %25'e düşmüştür. Bu durum da borç kompozisyonu içerisinde dış borçların oranının azaldığını ve kamu borçlarında dış etkenlere ve döviz kuruna duyarlılığın azaldığını ortaya koymaktadır[144].

Tablo 22: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%) (Milyar TL)*	*Toplam Borç Stoku ($)*	*Artış Oranı (%) ($)*
2006	344.9	4	243.9	-1
2007	333.4	-3.4	285.9	17.2
2008	380.2	14	248.3	-13.1
2009	441.5	16.1	295.1	18
2010	473.5	7.2	306	3.6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, OECD, TCMB

Krizin etkilerinin daha da yoğun bir şekilde hissedildiği 2009 senesi itibariyle ülkemizde de ekonomik daralmaya bağlı olarak bütçe artışlarında artış gözlenmiş ve bunun sonucunda borçlanma ihtiyacı artmıştır. Yurtdışı piyasalarda yaşanan küresel krizin ülkemizdeki yansımalarının da etkisiyle birlikte 2009 senesinde merkezi yönetim toplam borç stoku 2008 senesine göre %16.1 artarak 441.5 milyar liraya ulaşmıştır. 2008 senesinde % 40 olan GSYİH oranı 2009 yılında % 48 olmuştur. Dolar bazında ise bir önceki yıla göre %18 artışla 295.1 milyar $ olmuştur[145].

2010 senesinde ise nispeten bir önceki seneye göre daha az bir artış oranı meydana gelmiş ve merkezi yönetim toplam borç stoku %7.2 artarak 473.5 milyar lira olmuştur. Dolar bazında ise artış döviz kurundaki değişim sebebiyle nispeten daha az yaşanmış ve %3.6 artarak 2010 yılında 306 milyar $ olmuştur. 473.5 milyar liranın 352.8 milyar lirasını iç borç stoku oluştururken 120.7 milyar lirasını dış borç stoku oluşturmaktadır.

[144] Hazine Müsteşarlığı, **a.g.r.**, Ankara, 2009, s.26.
[145] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2011**, Ankara, 2012, s.31.

Tablo 23: 2006 – 2010 Yılları Arası Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hasıla

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari ,TL)*	*Borç Stoku / GSYİH (%)*
2006	344.9	758.3	45.5
2007	333.4	843.1	39.6
2008	380.2	950.5	40
2009	441.5	952.5	46.4
2010	473.5	1098.7	42.9

Kaynak: Hazine Müstaşarlığı ve OECD

Merkezi yönetim toplam borç stoku artış oranlarındaki iniş çıkışlara karşın bu durum 2006 – 2010 yılları arasında borç stoku / GSYİH oranlarında görülmemektedir. Bu durum da toplam borç stokunda meydana gelen değişimlere GSYİH'nin uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2001 krizinden ve bu kriz süresince meydana gelen sert kur artışı karşısında zayıf durumda olan kamu borç stokunda bu krizde dış makroekonomik etkenlere karşı daha duyarsız bir artış gerçekleşmiştir. Bu yıllar içerisinde 2009 senesi % 46.4 ile en büyük orana sahip yıldır. Bu artış 2008 – 2009 yılında yaşanan küresel – finansal ekonomik krizin ülkemizdeki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. 2009 yılına kadar olan yükseliş 2010 senesinde tekrar düşüş trendine girmiştir.

OECD Türkiye raporunda 1999 yılından itibaren 2008 senesine kadar süren İMF destekli mali politikalarda kamu borçları konusunda Türkiye'nin merkezi yönetim toplam borç stoku rakamlarının Türkiye'nin mali gerçekliğini yansıtmadığı, Türkiye'nin kamu borçlarında yer alması gereken bir çok enstrümanı bulundurmadığı üzerinde durulmaktadır. Kamu borçlarında açıklanan merkezi yönetim toplam borç stoku oranı OECD 'de yer alan diğer ülkelerle olan kıyaslamalarda birçok kalemin yer almaması sebebiyle daha düşük gözüktüğü belirtilmektedir. Merkezi yönetim hesaplarının 2000 senesinden beri gerçek mali tabloyu yansıtma konusunda zayıf kaldığını ve bu nedenle yeni bir genel yönetim hesabına geçilmesi gerektiği ortaya konulmaktadır[146].

[146] OECD, **Economic Surveys 2010: Turkey**, OECD Publications, Vol: 2010, No: 13, France, 2010, p.54.

Tablo 24: 2011 – 2015 Yılları Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (Brüt,Milyar TL,USD)

	İç Borç Stoku (I)	*Dış Borç Stoku(II)*	*Toplam Borç Stoku (Milyar TL*) (I+II)*	*Toplam Borç Stoku USD***	*Dolar Kuru*
2011 Ç1	359.9	126.1	486	314.3	1.546
2011 Ç2	362.7	133.5	496.2	305.3	1.625
2011 Ç3	366.6	147.7	514.3	276.2	1.862
2011 Ç4	368.7	149.5	518.2	272.7	1.9
2012 Ç1	375.1	144.8	519.9	291.4	1.784
2012 Ç2	377.7	145.9	523.6	288.1	1.817
2012 Ç3	387.6	145.5	533.1	296.8	1.796
2012 Ç4	386.5	145.6	532.1	297.5	1.788
2013 Ç1	392.8	145.2	538	296.5	1.814
2013 Ç2	395.8	156.3	552.1	285.9	1.931
2013 Ç3	407.9	168.5	576.4	282.1	2.043
2013 Ç4	403	182.8	585.8	273.9	2.137
2014 Ç1	408.9	189.4	598.3	276.7	2.162
2014 Ç2	408.4	185.4	593.8	278.9	2.129
2014 Ç3	408.2	195.3	603,5	264.2	2.284
2014 Ç4	414.6	197.4	612	262.2	2.334
2015 Ç1	423.1	210.6	633.7	241.6	2.622
2015 Ç2	430.2	221.9	652.1	242.1	2.693
2015 Ç3	438.1	252.5	690.6	227.5	3.035
2015 Ç4	440.1	237.5	677.6	231.4	2.927

* Hazine Müsteşarlığı

** Yıllık veriler OECD verilerinden, çeyrek dönemlik veriler ise TCMB kurları esas alınarak oluşturulmuştur.

Merkezi yönetim brüt borç stoku, 2011 senesi yıl sonu itibariyle 2010 yılına göre %9.4 artarak 518.2 milyar liraya ulaşmıştır. Bu borcun 368.7 milyar liralık kısmı iç borçlardan oluşurken 149.5 milyar liralık kısmı ise dış borçlardan oluşmaktadır. Dolar bazında ise 2011 yılı merkezi yönetim toplam borç stoku % 10 azalarak 272.7 milyar liraya düşmüştür. Bu düşüşün sebebi 2011'de dolar kurundaki ani yükseliş olduğu görülmektedir[147].

2012 yılında merkezi yönetim brüt borç stoku 2011 senesine göre %2.6 artış yaşayarak 532.1 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu borcun 386.5 TL'si iç

[147] Maliye Bakanlığı, **2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu**, Ankara, 2012, s.78.

borçlardan , 145.7 milyar lirası ise dış borçlardan oluşmaktadır. Dolar bazında ise bir önceki seneye göre %9 artarak 297.5 milyar $ olarak gerçekleşmiştir[148].

Tablo 25: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%) (Milyar TL)*	*Toplam Borç Stoku ($)*	*Artış Oranı (%) ($)*
2011	518.2	9.4	272.7	11.8
2012	532.1	2.6	297.5	9
2013	585.8	10	273.9	-7.9
2014	612	4.4	262.2	-4.2
2015	677.6	10.7	231.4	-11.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, OECD, TCMB

Merkezi yönetim toplam borç stoku 2013 senesinde bir önceki seneye göre % 10 artarak 585.8 milyar lira olmuştur. 585 milyar liranın 403 milyar lirası iç borç stokundan oluşmakla birlikte 182.8 milyar lirası dış borçlardan oluşmaktadır. Dolar bazında ise 2012 senesine göre %7.9 azalarak 273.9 milyar $ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 26: 2011 – 2015 Yılları Arası Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hasıla

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari ,TL)*	*Borç Stoku / GSYİH (%)*
2011	518.2	1297.7	39.9
2012	532.1	1416.7	37.6
2013	585.8	1567.2	37.4
2014	612	1748.1	35
2015	677.6	1953.5	34.7

Kaynak: Hazine Müstaşarlığı ve OECD

2014 yılında merkezi yönetim toplam borcu 2013 senesine göre %4.4 artarak 612 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim brüt borç stoku / GSYİH azalış trendi 2014 senesinde de devam etmiş ve %35'e düşmüştür. Merkezi yönetim toplam borçların içerisinde iç borçların payı %67.7 iken dış borçların %32.3'dür[149].

2015 senesinde merkezi yönetim toplam borç stoku 2014 senesinde göre % 10.7 artarak 677.6 milyar liraya ulaşmıştır. Bu miktarın 440.1 milyar lirasını iç borç

[148] Maliye Bakanlığı, **2012 Yılı Genel Faaliyet Raporu**, Ankara, 2013, s.76.
[149] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2015**, Ankara, 2015, s.32.

stoku oluştururken 237.5 milyar lirasını dış borç stoku oluşturmaktadır. Döviz bazında ise bir önceki seneye göre %11.7 düşerek 231.4 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim toplam borç stoku / GSYİH oranı ise bir önceki seneye göre fazla değişim göstermemiş %34.7 olarak gerçekleşmiştir.

2. AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku

AB tanımlı genel yönetim borç stoku Avrupa Hesaplar Sistemi (European System of Accounts 95 – ESA 95) kapsamında tanımlanmakta ve Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde belirlenmiş olan yakınsama kriterleri çerçevesinde uluslararası standartlara uyum amacıyla hesaplanmaktadır. Genel Yönetim kapsamına; merkezi yönetim, diğer kamu kurumları(mahalli idareler, bütçe dışı fonlar, döner sermayeler) ve sosyal güvenlik fonu (İşsizlik Sigortası fonu ile birlikte) dahil edilmektedir. AB istatistik ve veri standartlarına uygun bir şekilde belirlenen genel yönetim nominal borç stokuna genel yönetim brüt borç stoku üzerine ayarlama kalemlerinin dahil edilmesi ile ulaşılmaktadır:[150]

- Genel yönetimde yer alan kurumların sahip oldukları borçlanma senetleri brüt borç stokundan düşülmektedir.
- İskontolu şekilde ihracı yapılan iç borç senetlerinin vade tarihi geldiğinde ödenecek olan faiz tutarları merkezi yönetim iç borç stokuna eklenmektedir.
- Dolaşımdaki bozuk para merkezi yönetim iç borç stokuna dahil edilmektedir.

Uluslararası istatistikler ve dünya üzerindeki ekonomik örgütlerin mali kurallara, uluslararası antlaşmalarda yer alan değerlere uyumu açısından ve bu uyumun hem gelişmiş ve hem gelişmekte olan ülkelerin katılımını sağlayan genel kabul gören kamu borcu kapsamı "Genel Yönetim"dir. GY borcunun merkezi yönetim borcuna göre mahalli idareleri ve sosyal kamu kurumlarını içerisine alan daha kapsamlı bir kamu borcu tanımı olması hem de birçok ülkenin derleyebileceği bir veri olması sebebiyle uluslararası platformda kabul gören borç stoku verisi olduğu söylenebilmektedir[151].

Ülkemizde genel yönetim borcunu yansıtan istatistik; Avrupa Birliği kapsamında ekonomik ve parasal birliğe katılımın ön şartı olan Maastricht kriterleri çerçevesinde hazine müsteşarlığı tarafından hesaplanan "AB Tanımlı Genel Yönetim

[150] Hazine Müsteşarlığı, **a.g.r.**, Ankara, 2009, s.27.
[151] Dippelsman Robert, Dziobek Claudia, Mangas Gutierrez, **What Lies Beneath: The Statistical Definition of Public Sector Debt**, IMF Staff Discussion Note, 2012.

Borç Stoku ” verisidir. Bu tanımına göre borç stoku; 5018 sayılı kanunda yer alan I,II ve III Sayılı merkezi yönetim cetvelleri, mahalli idareler, sosyal güvenlik kurumları ve fonları kapsamaktadır. Maastricht borcu olarak da adlandırılan bu borç türü tamamen AB üyesi ülkelerin borç verilerini standart bir hale getirmek için tanımlanmış bir veridir. Çalışmanın son kısmında; Maastricht mali disiplin kriterlerinden borç kriteri olan borç stoku/GSYİH oranında AB ülkeleri ile yapılacak olan karşılaştırmada bu veri kullanılacaktır[152].

Tablo 27: 2000 – 2005 Yılları AB Tanımlı Genel Yönetim Toplam Borç Stoku(Brüt, Milyar TL)

	Genel Yönetim Toplam Borç Stoku (I)	*Ayarlama Kalemleri (II)*	*AB Tanımlı Borç Stoku (Milyar TL*) (I+II)*	*AB Tanımlı Borç Stoku USD*	*AB tanımlı Borç Stoku / GSYH(%)***
2001 Ç4	182.8	4.4	187.2	128.6	77.9
2002 Ç4	248.4	11	259.3	157.1	74.0
2003 Ç4	288.9	18.9	307.9	219.6	67.7
2004 Ç4	323	10.3	333.2	247.1	59.6
2005 Ç4	338.5	3.6	342.1	253.4	52.7

* Hazine Müsteşarlığı

** Kaynak: International Monetary Fund*

Türkiye, 2001 yılında ciddi bir kriz yaşayan ciddi bir kamu borcu ve yüksek bir kamu borcu / GSYİH oranı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum tablo 27'de 2000 – 2005 yılları arasında borç göstergelerinde görülmektedir. Genel yönetim borç stoku / GSYH oranı %79'dan 2005 yılına kadar %25.2 azalma gerçekleştirmiştir. Kriz sonrası alınan önlemler kamu borcunun makul düzeylere indirebilmesini sağlamıştır. 2001 krizinde %77.9'ları gören kamu borcu 2009 global ekonomik krizi sonrası en yüksek değer olarak %41 seviyesinde kalmıştır. Bu durum 2009 krizinin kamu borçları alanında daha hafif bir şekilde atlatıldığını ortaya koymaktadır[153].

[152] Nilüfer Turan, "Kamu Borcunun Tanımı: Borç İstatistikleri Açısından Önemi, Mevcut Durum, Sorunlar ve Türkiye Uygulaması", **Maliye Dergisi**, Sayı:164, Ankara, Ocak-Haziran 2013, s.171.

* IMF,İnternational Financial Statisctics, Erişim Tarihi: (09.07.2016), http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=64&pr1.y=9&c=186&s=GGXWDG%2CGGXWDG_NGDP&grp=0&a=

[153] World Bank, **Golden Growth: Restoring The Lustre of The European Economic Model**, World Bank Flagship Report, 2012, p.139.

Kriz sonrası bankaların da yeniden yapılandırılmaları ile beraber kamu sektörü borcu / GSYİH oranı yükselmiş ve bu yüksek oranlar 2004 yılına kadar devam etmiştir. Piyasa güvenini yeniden tesis etmek için bankaların yeniden yapılandırılmaları ile beraber yaşanan kısa vadeli faiz dalgalanmaları ile beraber döviz kuru da yükselmiştir[154].

Borç oranları 2003 ve 2004 senelerine gelindiğinde önemli ölçüde düşüşe geçmiştir. 2003 sonu itibariyle AB Tanımlı borç stoku miktarı 307.9 milyar liraya yükselirken borç stoku / GSYİH oranı düşüş eğilimini devam ettirmiş ve %67'7 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün arkasındaki en temel faktörler güçlü GSYİH artışı ve düşen faiz oranları olarak görülmektedir[155].

2005 senesinde ab tanımlı genel yönetim borcu %2.6 artarak 342.1 milyar liraya ulaşmıştır. Borç stoku / GSYİH oranı düşüş trendini devam ettirmiş ve %52.7 oranında gerçekleşmiştir. 2005 senesinde faiz oranları düşüşe geçmiş ve kredi kuruluşları kredi notunu yükselterek piyasalardaki güven ortamını artırmıştır. 2005 senesinde Türkiye uluslararası piyasalara yüksek miktarda devlet tahvili ihraç etmiş ve bu tahvillerin vade sürelerini genişletmiştir[156].

Türkiye'nin 2001 krizinden sonra son dört senede uyguladığı ekonomik programla etkileyici sonuçlar elde edilmiştir. 2005 senesine geldiğimizde düşen faizler ve düşen kamu borcu oranları gerçekleşse de kamu borçlarında Türkiye için kırılgan göstergeler devam etmektedir. Makroekonomik verilerdeki güçlü ilerleyişin yanı sıra yüksek döviz açığı ve kısa vadeli dış borç miktarı ekonomi için yüksek risk teşkil eden göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ekonomisi için kırılgan ve duyarlı yapı azalsa da devam etmektedir[157].

---

[154] Commision of the European Communities, **2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Report No: 1756, Brussels, 2001, p.40.
[155] Commision of the European Communities, **2005 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Report No: 1426, Brussels, 2005, p.48.
[156] Commision of the European Communities, **2006 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Report No: 1390, Brussels, 2006, p.27.
[157] International Monetary Fund, **Turkey: Request for Stand-By Arrangement and Extension of Repurchase Expectations**, IMF Country Report, Report No: 05/412, Washington, p.4.

Tablo 28: 2006 – 2010 Yılları AB Tanımlı Genel Yönetim Toplam Borç Stoku(Brüt, Milyar TL)

	Genel Yönetim Toplam Borç Stoku (I)	*Ayarlama Kalemleri (II)*	*AB Tanımlı Borç Stoku (Milyar TL*) (I+II)*	*AB Tanımlı Borç Stoku USD*	*AB tanımlı Borç Stoku / GSYH(%)***
2006 Ç1	341.1	3	344	254.8	51.5
2006 Ç2	359.3	2.7	362	229.2	51.9
2006 Ç3	356.8	-1.6	355.2	235.8	48.7
2006 Ç4	352	0.9	352.9	249.5	46.5
2007 Ç1	364.6	-0.9	363.7	262	46.3
2007 Ç2	347.8	-4.3	343.5	261.8	42.6
2007 Ç3	347.9	-5.3	342.6	282.6	41.5
2007 Ç4	340.8	-4.3	336.5	288.5	39.9
2008 Ç1	361.1	-3.7	357.5	272	41
2008 Ç2	356.9	-3.1	353.8	288.5	39
2008 Ç3	363.4	-6.4	357.1	288.2	38.1
2008 Ç4	391.8	-11.7	380.1	248.2	40
2009 Ç1	420.7	-12	408.7	243.5	43.3
2009 Ç2	422.1	-14.3	407.9	265.9	43.8
2009 Ç3	444.8	-16.5	428.3	288.2	46
2009 Ç4	454.9	-16.4	438.5	293.1	45.6
2010 Ç1	467.4	-18.2	449.2	294.5	43.9
2010 Ç2	472.3	-22.7	449.6	284	42.7
2010 Ç3	474.3	-22.7	451.6	314	42.3
2010 Ç4	487.6	-23	464.6	300.3	41.4

* Hazine Müsteşarlığı

** Yıllık veriler OECD verilerinden, çeyrek dönemlik veriler ise TCMB kurları esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 28'i incelediğimizde 2006 yılında AB tanımlı genel yönetim borcu %3.1 lik artışla 352.9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Dolar bazında ise bu rakam 249.5 Amerikan dolarıdır. AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı ise bu yılın sonunda azalma eğilimini devam ettirmiş ve %46.5 olarak gerçekleşmiştir.

AB tanımlı genel yönetim borcu 2006 yılına göre %4.6 azalarak 2007 yılında 336.5 milyar liraya ulaşmıştır. AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı ies 2002 yılından itibaren başlayan düşüşünü devam ettirmiş ve %40'ın altına inmiş ve %39.9 olarak gerçekleşmiştir. 2002 – 2007 yılları arasında yaşanan faiz dışı fazlaları ve borç stoku oranındaki düşüşlerin nedeni büyük oranda piyasa güveninin

artması, özelleştirme gelirleri ve özel sektör tasarrufların artışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Borçlanma vadelerini uzatan , faiz oranlarında düşme hedefleyen ve nakit akışı sağlamayı hedef alan kamu borç yönetimi politikası bu yıllardaki olumlu seyirin başlıca nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır[158].

AB tanımlı genel yönetim borcu 2008 senesinde %12.9 artış göstererek 380.1 milyar liraya ulaşmıştır. AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranının ise bu yıl küresel finansal krizin de etkisiyle azalışı durmuş ve %40 olmuştur. %12'lik artışa rağmen bu artış karşısında GSYİH güçlü artışını devam ettirmiş kamu borç oranında aynı düzeyde bir artış yaşanmamıştır.

Tablo 29: 2006 – 2010 Yılları Arası AB Tanımlı Genel Yönetim Toplam Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*	*Toplam Borç Stoku ($)*	*Artış Oranı (%)*
2006	352.9	3.1	249.5	-1.5
2007	336.5	-4.6	288.5	15.6
2008	380.1	12.9	248.2	-13.9
2009	438.5	15.3	293.1	18
2010	464.6	5.9	300.3	2.4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, OECD, TCMB

Borç stoku 2009 yılında bir önceki seneye göre %15.3 artarak son yılların en yüksek artış oranıyla 438.5 milyar liraya ulaşmıştır. 2008 yılında %40 olan AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı 45.5'e yükselmiştir. 2002 yılından itibaren düşüşte olan bu oran 2009 yılında artmıştır.

Kriz döneminde genişleyici bütçe politikası nedeniyle borçlanma gereğinde artış meydana gelmiş, bu durumda borç stokunda artış meydana getirmiştir. Fakat 2001 yılında gerçekleştirilen kapsamlı dönüşüm ve uygulanan ekonomik programın sonucu olarak Türkiye krizden çıkış stratejisini ortaya koyan ilk ülkelerden olmuştur. Bu dönemde yer alan ekonomik planlarda sonraki dönemler için borç kompozisyonunda ve borç stoklarında iyileşme öngörülmüştür[159].

[158] Mihai Macoevi, **Growth and economic crises in Turkey: leaving behind a turbulent past?**, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs Publications, Working Paper Series:386, Brussels, 2009, p.12.
[159] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2010**, Ankara, 2010, s.13.

Tablo 30: 2011 – 2015 Yılları AB Tanımlı Genel Yönetim Toplam Borç Stoku

	Genel Yönetim Toplam Borç Stoku (I)	*Ayarlama Kalemleri (II)*	*AB Tanımlı Borç Stoku (Milyar TL*) (I+II)*	*AB Tanımlı Borç Stoku USD*	*AB tanımlı Borç Stoku / GSYH(%)***
2011 Ç1	500.4	-24.8	475.6	307.6	41.4
2011 Ç2	511.4	-27.3	484.1	297.9	40.4
2011 Ç3	530.8	-28.2	502.6	269.9	40.1
2011 Ç4	534.6	-26.7	508	267.3	39.1
2012 Ç1	536.1	-31.3	504.8	282.9	37.9
2012 Ç2	539.6	-32.8	506.8	278.9	37.1
2012 Ç3	549.7	-37	512.7	285.4	36.8
2012 Ç4	549.2	-37	512.3	286.5	36.2
2013 Ç1	555.4	-38	517.4	285.2	35.7
2013 Ç2	570.4	-38.9	531.5	275.2	35.8
2013 Ç3	595.9	-43	552.9	270.6	36.2
2013 Ç4	607	-40.7	566.4	265	36.3
2014 Ç1	620.2	-41.2	579	267.8	35.7
2014 Ç2	615.1	-43.8	571.3	268.3	34.3
2014 Ç3	625.3	-45	580.4	254.1	34
2014 Ç4	633.9	-47.9	586	251	33.5
2015 Ç1	656.2	-54.1	602	229.5	33.8
2015 Ç2	674.9	-56.6	618.2	229.5	33.7
2015 Ç3	715.3	-60	655.3	215.9	34.6
2015 Ç4	702.4	-59.1	643.3	219.7	32.9

* Hazine Müsteşarlığı

** OECD , TCMB

Son krizdeki tüm makroekonomik şoklara rağmen 2010 yılına geldiğimizde Türkiye'nin kriz konusunda sağlam politikalar uyguladığı görülmektedir. 2010 senesine doğru kamu finansmanındaki kötü gidişat engellenmiştir. Ekim 2010 da Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 2011 – 2013 yıllarını kapsayan orta vadeli ekonomi programını açıklamış ve bu programda 2008 ve 2009'da gerçekleşen olumsuz gidişe dair olumlu stratejiler ortaya koymuştur. Bu programa göre 2009 senesinde Maastricht kriterlerine uyan ve Avrupa ülkeleri ortalamasının hayli altında olan ve %45.5'e yükselen ab tanımlı genel yönetim borcu / GSYİH oranı için %36.8'lik bir projeksiyon ortaya konmuştur[160].

[160] Fatih Kaya, Selihan Yılar, " Fiscal Transformation in Turkey over the Last Two Decades ", **OECD Journal on Budgeting**, OECD Publications, Vol:2011, No:1, 2011, p.60.

Uygulamada ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekim 2010'da ortaya koyduğu orta vadeli kamu finansmanı planına uyulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda 2010 senesinde AB tanımlı genel yönetim borcu %5.9 artarak 464.6 milyar liraya ulaşmıştır. 2011 yılında ise bu borç %7.7 artış göstererek 500.4 milyar lira olarak gerçekleşmiştir.

AB tanımlı borç stoku / GSYİH oranlarında ise ortaya konulan projeksiyona uyulmuş, 2009 senesinde %45.5'e yükselen oran 2010 senesinde %41.4'e, 2011 senesinde ise %39.1'e düşmüştür. Bu göstergeler kamu finansmanı ve mali disiplin alanında Türkiye'nin uyguladığı ekonomik programların ve mali stratejilerin başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

2012 senesinde AB tanımlı genel yönetim borcu bir önceki seneye göre %2.4 artarak 549.2 milyar liraya ulaşmıştır. AB tanımlı borç stoku / GSYİH oranı ise düşüşünü devam ettirmiş ve %36'2 ye gerilemiştir. Dolar bazında ise borç stoku miktarı 267.3 milyar $'dan 286.5 milyar dolara yükselmiştir. Kamu borç stokunda küresel krizin yarattığı negatif etkiler 2010 senesi itibariyle minimuma indirilmiştir.

Orta vadeli ekonomik programda kamu borcu artışları karşısında daha güçlü bir gayri safi yurt içi hasıla projeksiyonu çizilmesine rağmen bu durumun gerçekleşmemesi hedeflerden biraz uzak tutsa da 2013 yılında Türkiye'de kamu finansmanının güçlü ve sürdürülebilir bir pozisyonda olduğu söylenebilir. 2013 senesinde genel yönetim bütçe açığı %1.6 iken AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı ise %36.3 ile düşüşünü devam ettirmiştir. Türkiye Euro alanındaki ülkelerde dahil olmak üzere Maastricht Kriterleri'ne uyumu tesis eden başlıca ülkelerden birisi konumundadır[161].

2013 senesinde AB tanımlı genel yönetim borç stoku bir önceki seneye göre %10.5 artarak 566.4 milyar liraya ulaşmıştır. Önceki senelere baktığımızda ve borç stokunun büyüklüğünü göz önünde bulundurduğumuzda keskin bir artış olduğunu söylenebilmektedir. Bu durumun sebebi olarak Türk Lirasının Amerikan Doları ve yabancı paralar karşısında yaşadığı değer kaybı olarak görülmektedir. Sonuç olarak bir önceki seneye göre kamu borcu / GSYİH oranının azalışı durmuş ve 0.1 puan artarak %36.3'e yükselmiştir. Türkiye'nin mali anlamda şeffaflığı ve veri açıklama zamanlarında uluslararası standartlara entegrasyonu konusunda bir iyileşme ve

[161] OECD, **OECD Economic Surveys: Turkey 2014**, OECD Publishing, 2014, p.25.

gelişme görülmemesine rağmen bu dönemde kamu borçlarının sürdürülebilirliği devam etmektedir[162].

Tablo 31: 2011 – 2015 Yılları Arası AB Tanımlı Genel Yönetim Toplam Borç Stoku Artış Oranı

	Toplam Borç Stoku (Milyar TL)	*Artış Oranı (%)*	*Toplam Borç Stoku ($)*	*Artış Oranı (%)*
2011	508	9.3	267.3	10.9
2012	512.3	0.8	286.5	7.1
2013	566.4	10.5	265	-7.5
2014	586	3.4	251	-5.5
2015	643.3	9.7	219.7	-12

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, OECD, TCMB

2014 senesinde Türkiye AB tanımlı borç stoku 2013 senesine göre %3.4 artış göstererek 586 milyar liraya ulaşmıştır. Dolar bazında ise bir önceki seneye göre %5.5'lik bir azalış meydana gelmiştir. Türk lirasındaki artışa karşın dolar bazındaki düşüşün nedeni Türk lirasının Amerikan Doları karşısında son yıllarda yaşadığı değer kaybı olarak gösterilmektedir.

AB tanımlı borç stoku / GSYİH oranı 2013 senesine göre 3 puan düşmüş ve %33.5 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise genel hükümet bütçe açığı / GSYİH %1.5 olmuştur. Bu rakamlar göstermektedir ki Türkiye ; Maastricht Mali Kriterlerine uyum konusunda ve mali sürdürülebilirlik konusunda başarılı bir profil çizmektedir. Fakat Türkiye'nin mali saydamlık ve verilerin zamanında açıklanması konusunda uluslar arası standartlara uyum sağlamadığı görülmektedir. Bu standartlara uymamak Türkiye açısından kredibiliteye ve piyasa güvenine zarar vermektedir[163].

2015 senesinde ise AB tanımlı borç stoku 2014 senesine göre %9.7 artış göstererek 643.3 milyar liraya ulaşmıştır. Dolar bazında ise bu artışın tam tersine %12'lik bir azalış meydana gelmiştir. Bu karşıtlığın nedeni olarak döviz kurundaki yükseliş ve oluşan piyasa güvensizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Döviz kurundaki değişimler karşısında kamu borç stoku duyarlılığını sürdürmektedir.

Türkiye kamu maliyesi alanında 2015 senesinde genel yönetim bütçe açığı / GSYİH ve AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranında AB'nin 23

[162] European Commission, **Turkey Progress Report: 2014**, Report No: 307, Brussels, 2014, p.24.
[163] European Commission, **Turkey 2015 Report**, Commission Staff Working Document, Brussels, 2015, s.30.

ülkesinden daha iyi bir performans göstermiş ve maasticht kriterlerinin altında bir seviyeye ulaşmıştır. 2015 itibariyle %32.9 seviyesinde gerçekleşen bu oranla 28 AB üyesinin 25'inden daha düşük bir AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı yakalamıştır[164].

Kamu borç yönetimin temel amaçlarından bir tanesi olan ve 2003 yılından bu yana yürütülen bu politikalarda ana hedef Türkiye Cumhuriyetinin borç göstergelerinde dışsal şoklara olabildiğince dayanıklı hale gelmesi ve duyarlılığının azalmasıdır. Uygulanan strateji doğrultusunda kamu borcu kompozisyonunda yıllar içerisinde borçlanmalar ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılmış, dövizlerin payı azaltılmıştır. 2015 yılında da bu uygulamalar amacına uygun bir şekilde devam etmekte, kamu borç göstergelerindeki olumlu seyir devam etmektedir[164].

2016 yılı hedeflerinde ise AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranının %31.7 seviyelerine inmesi , genel yönetim bütçe açığının potansiyel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranının ise bir önceki seneye göre 0.3 puan artarak %1.8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir[165].

Çalışmada izlenen 2000 – 2015 yılı merkezi yönetim ve borç stokunun verileri incelendiğinde 2015 senesine geldiğimizde kamu borç stoku göstergelerinin döviz kuru karşısındaki hassasiyetinin istenilen seviyeye ulaşılamadığı , döviz kurunun yükseliş dönemlerindeki borç stoku ve borç stoku / GSYİH artışlarından görülmektedir.

Çalışmamızın uygulama kısmında merkezi yönetim ve gelen yönetim borç stokunun döviz kuruna karşı duyarlılığı ampirik olarak ölçülecek ve 2003 yılından bu yana uygulanan politikaların döviz duyarlılığı karşısındaki başarısı incelenecektir. Ayrıca çalışmada merkezi yönetim borç stokundaki değişimlerin , AB tanımlı borç stoku / GSYİH oranını ve bütçe açıklarını ne denli etkilediği incelenecek ve özel sektör borç stokundaki değişimin AB tanımlı borç stoku / GSYİH arasındaki ilişkisi ortaya konulacaktır. Bu durumdan hareketle Türkiye Cumhuriyeti özel sektör borç stoku ve genel yönetim bütçe açığı / GSYİH verileri de çalışmada yer verilmektedir.

---

[164] Ekonomi Bakanlığı, **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2015, s.92.
[164] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2015**, Ankara, 2015, s.28.
[165] Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, 2016 Yılı Programı, Ankara, 2016, s.53.

B. Özel Sektör Dış Borç Stoku

Özel sektör dış borç stoku özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli ve kıza vadeli kredilerin toplamından oluşmaktadır. 2001 senesinden bu yana T.C. Merkez Bankası tarafından tutulmakta olup özel sektörün dış borç stoku yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özel sektör dış borç stoku verilerinin yer alma nedeni çalışmamızda genel yönetim borç stokundaki değişmelerden ve 2001 sonrası uygulanan yeni kamu borç yönetimi stratejilerinden ne denli etkilendiği incelenmektedir.

Tablo 32: 2002 – 2015 Yılları Arası Özel Sektör Toplam Dış Borç Stoku (Milyar $)

	Kısa Vadeli Stok (I)	*Uzun Vadeli Stok (II)*	*Toplam (I+II)*
2002	13.8	29.2	43
2003	18.8	30.1	48.9
2004	27	36.9	64
2005	34	50.8	84.9
2006	38.5	82.3	120.8
2007	38.7	121.9	160.6
2008	47.3	141.1	188.5
2009	43.6	128.6	172.2
2010	71.4	119.9	191.3
2011	73.3	126.9	200.2
2012	88.1	139.7	227.9
2013	111.9	155.9	267.8
2014	114.6	167.6	282.2
2015	105.2	184.3	289.6

Kaynak: TCMB, TUİK, Hazine Müsteşarlığı.

Özel sektör dış borç stoku 2015 yılı itibariyle 289.6 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. 289 milyar doların 105.2 milyar doları kısa vadeli dış kredilerden oluşurken 184.3 milyar doları uzun vadeli kredilerden oluşmaktadır. 2002 yılından itibaren özel sektörün dış borç stoku %573.4 artış göstermiştir. Merkezi yönetim dış borç stokunu incelediğimizde bu oran 2002 ve 2015 yılları arasında %190.5 olarak karşımıza çıkmaktadır[166].

[166] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2015**, Ankara, 2015, s.158.

Özel sektör borç stoku ve kamu sektörü dış borç stoku gelişimini incelediğimizde 2002 yılından itibaren 2015 yılına gelindiğinde özel sektör borç stoku artış oranının kamu sektörü borç stoku artış oranının üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum 2001 yılından itibaren uygulanan kamu borç yönetimi , özelleştirme ve finansal serbestleşme uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilebilir.

Tablo 33: 2002 – 2015 Yılları Arası Özel Sektör – Kamu Sektörü Dış Borç Stoku Artış Oranı ve Dış Borç Stoku / GSYİH ($)

	Özel Sektör Dış Borç Stoku Artış Oranı (%)	*Kamu Sektörü Dış Borç Stoku Artış Oranı (%)*	*Özel Sektör Dış Borç Stoku / GSYİH($)*	*Kamu Sektörü Dış Borç Stoku/ GSYİH($)*	*AB Tanımlı Borç Stoku / GSYİH*
2003	13.7	9.7	16.1	23.3	67.7
2004	30.8	6.7	16.3	19.2	59.6
2005	32	-6.8	17.5	14.5	52.7
2006	35.9	1	22.7	13.4	46.5
2007	32.9	2.7	24.8	11.3	39.9
2008	17.3	6.5	25.8	10.7	40
2009	-8.6	6.6	28	13.5	45.6
2010	11	6.7	26.1	12.1	41.4
2011	4.6	5.7	25.8	12.1	39.1
2012	13.8	10.6	28.8	13.1	36.2
2013	17.5	11.4	32.5	14	36.3
2014	5.3	1.5	35.3	14.7	33.5
2015	2.6	-2.4	40.2	15.9	32.9

Kaynak: TCMB, TUİK, World Bank

Tablo 33'ü incelediğimizde 2003 yılından itibaren özel sektör dış borç stoku artışlarının kamu sektörü dış borç stoku artışlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Özel sektör dış borç stoku artış oranı %-8.6 ile %35.9 arasında değişirken kamu sektörü borç stoku artış oranı -6.8 ile 11.4 arasında değişmektedir. Özel sektör borç stoku ve kamu sektörü borç stoku / GSYİH oranlarını karşılaştıracak olursak 2003 yılından itibaren dolar bazında özel sektör dış borç stoku / GSYİH oranı 2003 yılında %16.1 iken 2015 senesinde %40.2'ye yükselmiştir. Kamu dış borç stoku / GSYİH oranı ise 2003 senesinde %23.3 iken 2015 senesinde %15.9'a düşmüştür.

II.TÜRKİYE KAMU BORÇ STOKUNUN MALİ DİSİPLİN KRİTERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Avrupa tek pazarının ve ortak para sürecinin tamamlanması açısından üye ve aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu için önlerindeki son durak olan Maastricht Kriterleri en önemli yakınlaşma kriterlerinden bir tanesidir. Üç parasal kriterin yanında (enflasyon, faiz oranları, döviz kuru) iki mali kriter bulunmaktadır. Sürdürülebilir kamu maliyesi açısından denetlenebilir ve izlenebilir iki gösterge bulunan bu kriterderler şu şekildedir:[167]

- *AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku'nun GSYİH'ya oranı % 60'ın üzerinde olmamalıdır,*
- *Genel Yönetim Bütçe Açığı'nın GSYİH'ya oranı %3'ün üzerinde olmamalıdır.*

Parasal kriterlerin aksine mali kriterler sadece ekonomik ve parasal birliğe giriş için gerekli şartlardan olmamakla birlikte aynı zamanda aday ülkelerin bu birliğe katılımları açısından geçerli mali sınırlamaları göstermektedir. Birçok AB üyesi ülke için mali kriterler bağlayıcılık teşkil etmektedir.

Kamu borç stoku kriteri ile ilgili olarak Maastricht Antlaşması'nın 104. Maddesinde şu şekilde bir yorum bulunmaktadır:[168]

> *" Kamu borç stoku / GSYİH oranı belirtilen oranın üzerinde olduğu durumlarda kamu borç stoku referans değerine olabildiğince yaklaşan tatmin edici bir seviyeye gelmelidir. "*

Bu yorum ışığında kamu borç stoku / GSYİH oranının aşıldığı durumlarda hükümet, bu oranı kriterde belirtilen referans değerine ve bu değerin altına doğru doğru çekmek için gerekli önlemleri almalıdır. Eğer bu referans değerinin üzerinde bir oran söz konusuysa kamu borç stoku / GSYİH oranı düşüş trendine girmelidir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin 2000 – 2015 yılları arasındaki AB tanımlı genel yönetim borç stoku bu kriter çerçevesinde değerlendirilecek ve Avrupa Birliği üye devletler ile karşılaştırmalı olarak mukayese edilecektir. Kamu borç stoku değerlendirmesi açısından değerlendirilecek referans kriter borç kriteridir.

---

[167] Robert Holzmann, Yves Herve, Roland Demmel, " The Maastricht Fiscal Criteria: Required but İneffective ", **Empirica**, Vol:23, Issue:1,1996, p.25.

[168] Ron Berndsen, "The Emu Debt Criterion: An Interpretation", **BNL Quarterly Review**, Issue:203, 1997, p.506.

A. 2000 – 2010 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Maastricht kriterleri çerçevesinde borç stoklarını değerlendirilebilmesi için Eurostat'a düzenli olarak bildirmekle genel yönetim borç stoku 2003 yılından itibaren Hazine Müsteşarlığı vasıtasıyla *" AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku "* tanımıyla kamuoyuna deklare edilmektedir. Maastricht kriterlerinden mali disiplin kriterinin alt kriteri olan borç kriteri *"AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH"* oranının % 60'ı aşmaması olarak belirlenmiştir. Ancak küresel krizin ardından yaşanan Avrupa Borç Krizi de Avrupa Birliği içerisindeki birçok ülkeyi mali disiplin kriterlerine uyum konusunda zora sokmuştur[169].

Tablo 34: 2000 – 2010 Yılları Arası AB Ülkeleri - Türkiye AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH Oranı (Brüt, %)

	2000	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*
AB(28)			59.2	60.7	61.3	61.8	60.4	57.8	60.9	73	78.5
AB(27)			60.6	59.8	59.3	60.8	61.3	61.9	60.5	57.9	78.5
Euro(19)	68	67	66.8	68.1	68.4	69.2	67.3	64.9	68.5	78.3	83.8
Türkiye		**77.9**	**74**	**67.7**	**59.6**	**52.7**	**46.5**	**39.9**	**40**	**46**	**42.3**
Almanya	58.8	57.6	59.2	62.9	64.7	66.9	66.3	63.5	64.9	72.4	81.0
Hollanda	51.4	48.7	48.2	49.3	49.6	48.9	44.5	42.4	54.5	56.5	59.0
Macaristan	55.1	51.7	55.0	57.6	58.5	60.5	64.7	65.6	71.6	78.0	80.6
Avusturya	65.9	66.5	66.3	65.5	64.8	68.3	67.0	64.8	68.5	79.7	82.4
İngiltere	38.9	36.0	35.8	37.3	40.2	41.5	42.4	43.5	51.7	65.7	76.6
Fransa	58.7	58.2	60.1	64.2	65.7	67.2	64.4	64.4	68.1	79.0	81.7
İspanya	58.0	54.2	51.3	47.6	45.3	42.3	38.9	35.5	39.4	52.7	60.1
Belçika	108	107.6	104.5	101	96.5	94.6	91	87	92.5	99.6	99.7
Portekiz	50.3	53.4	56.2	58.7	62	67.4	69.2	68.4	71.7	83.6	96.2
İtalya	105.1	104.7	101.9	100.5	100.1	101.9	102.6	99.8	102.4	112.5	115.4
Yunanistan	104.9	107.1	104.9	101.5	102.9	107.4	103.6	103.1	109.4	126.7	146
Finlandiya	42.5	41	40.2	42.8	42.7	40	38.2	34	32.7	41.7	47.1
Danimarka	52.4	48.5	49.1	46.2	44.2	37.4	31.5	27.3	33.4	40.4	42.9
İsveç	50.6	51.7	49.8	48.9	47.9	48.2	43.2	38.3	36.8	40.4	37.6
Çek Cum.	17	22.8	25.9	28.1	28.5	28	27.9	27.8	28.7	34.1	38.2

Kaynak: Eurostat

[169] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2015**, Ankara, 2015, s.33.

Tablo 34 incelendiğinde Türkiye'nin 2001'de %80'e varan AB tanımlı genel yönetim borç stoku oranını 2009 borç krizi öncesine kadar %40'ın altına indirdiği görülmektedir. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte beş ana nedeni bulunmaktadır; 2001 sonrası ekonomide uygulanan reformlar ve canlanma ile birlikte 2005 yılında Avrupa Birliği ile başlayan müzakereler ve 2001 – 2008 yılları arası 7 yıl yaşanan küresel refah olarak gösterilmektedir. İkinci nedeni ise Türkiye'nin 2002 – 2005 yılları arasında gerçekleşen faiz dışı fazla rakamlarıdır. Üçüncü olarak Merkez Bankası'na kazandırılan bağımsızlığın neticesinde uygulanan başarılı para politikaları piyasalarda güvenin yükselmesini sağlamıştır. Dördüncü nedeni, uygulanan başarılı kamu borç yönetimi borç kompozisyonunu daha uzun vadeli ve daha düşük faizli duruma getirmiştir. Son olarak ise özelleştirme gelirleriyle dış borçların kapatılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin kamu borçlarını düşürmedeki performansı diğer ülkelere gerekli büyümeyi sağlayabilmek için borçların hangi araçlarla makul seviyelere indirilebileceğini göstermektedir[170].

Grafik 1: 2000 – 2010 Yılları Arası Türkiye – AB Ülkeleri – Euro Alanı Ülkeleri AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH (%)

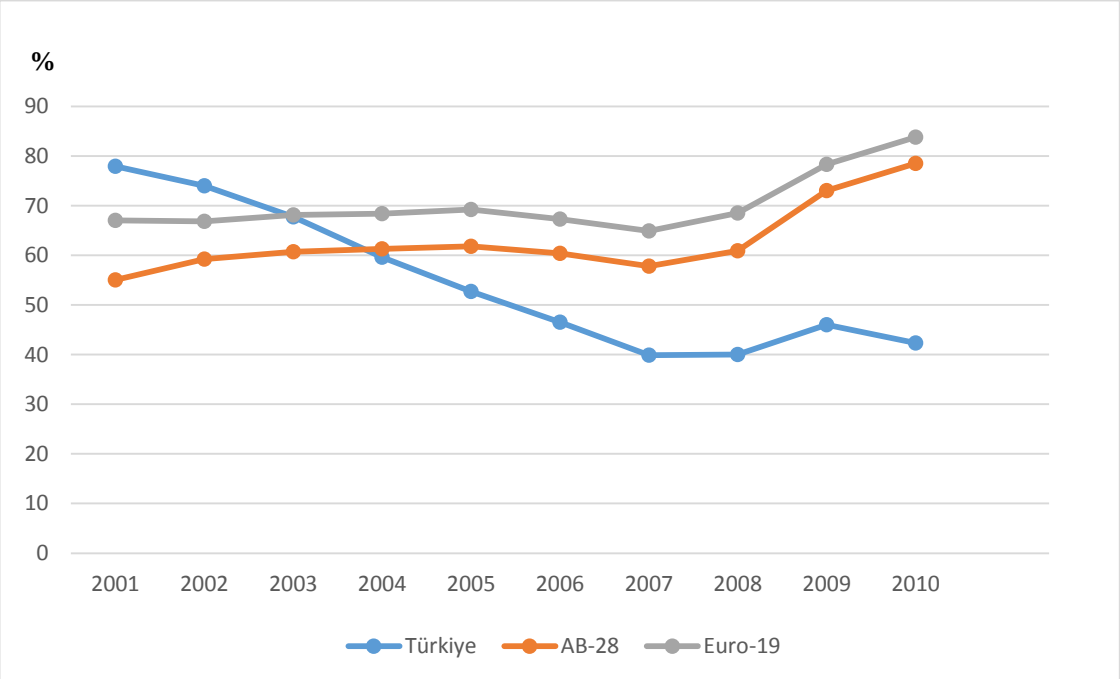

Kaynak: Eurostat

[170] World Bank, **Reducing Public Debt**, Country Benchmarks, Washington, p.139.

Graifk 1 incelendiğinde 2000 – 2001 yıllarında borç kriterinde euro alanı ülkelerinden daha başarısız durumda olan Türkiye 2003 senesi itibariyle aradaki farkı kapatmakta ve 2008 finansal krizinin ve 2009 borç krizinin yaşandığı yıllarda aradaki fark daha da açılmaktadır. Bu durum göstermektedir ki 2003 yılından itibaren uygulanan kamu borç yönetimi uygulamaları Türkiye'nin borç kriterini başarılı bir şekilde karşılamasını sağlarken borç yönetimi anlamında küresel – finansal krizden ve Avrupa borç krizinden de Avrupa Ülkeleri ve Euro ülkelerinden daha başarılı bir grafik çizmiştir.

1. 2000 – 2010 Arası Borç Kriterine Yönelik Uygulamalar

Dünya Bankası(2014) Türkiye - Maastricht Borç Kriteri değerlendirmesinde, Türkiye'nin 2003 yılından itibaren kamu borç oranlarını düşürme konusundaki başarısını dört ana faktörde şu şekilde sıralamaktadır:[171]

Düzenli bir şekilde gerçekleştirilen ekonomik büyüme:

Ekonomik büyümenin kamu borçları artışı ve ekonomik kriz karşısında iyi bir tepki verip düzenli bir şekilde artışı, borç kriterinin sağlanmasındaki en büyük etkenlerden bir tanesidir. Türkiye GSYİH'ı 2002 – 2010 yılları arasında ortalama %5 artış yaşamıştır. 2001 krizinden 2009 Avrupa borç krizine kadar ekonomide uygulanan reformlar ve ekonominin gösterdiği güçlü performans Türkiye kamu borç stokunun ve borç stoku oranının büyümesine izin vermemiştir.

Bütçe dengesinin sağlanması

Türkiye, 2002 ve 2006 yılları arasında %3 ortalama ile bütçe fazlası vererek bütçe açığının kamu borçları üzerindeki negatif etkisi ortadan kaldırılmıştır.

Ulusal Paranın Değer Artışı ve Bağımsız Merkez Bankası Uygulamaları

2002 yılında uygulanan para politikaları Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değer artışını sağlamış ve piyasada güven ortamı yaratmıştır. 1999'dan 2007 yılına kadar olan zaman diliminde Türk Lirası Euro karşısında %30 değer kazanmıştır. 2001 yılından itibaren bağımsız hale getirilen merkez bankası 2000 yılında %55 gibi yüksek bir rakama ulaşan enflasyon oranını 2004 yılı itibariyle %8.6 ya düşürmüştür. Kamu borcunun büyük bir bölümünün döviz cinsinden olduğu

[171] World Bank, **a.g.e.**, p.141.

düşünüldüğünde Türk Lirası'nın döviz karşısında değer kazanması borçluluk oranını düşürmüştür.

Türkiye bu dönemde aynı zamanda piyasa güvenini tesis ederek yabancı yatırımları artırmıştır. 2005 yılında tam üyelik görüşmelerinin de başlaması ile beraber ekonomideki güven ortamı daha da artmış ve ekonomik büyümeler sürmüştür.

Düşen faiz oranları ile birlikte borç servisi maliyetlerinin düşmesi

Hükümet bu dönem başarılı kamu borç yönetimi politikası izleyerek borçlanma maliyetlerini düşürmüş, kamu borçlarının vadesini genişletmiş ve döviz yerine ulusal para cinsinden borçlanarak döviz kuru artışından doğacak maliyetlerin önüne geçmiştir. Türkiye bu dönemde Dünya Bankası ile uyumlu çalışmalar yürütmüş, bu durumda başarılı bir şekilde kamu ekonomisinde şeffaflığın, hesap verilebilirliğin, finansal planlamanın ve uygulamanın hayata geçirilmesini sağlamıştır.

2. 2009 Avrupa Borç Krizi

2008 krizinin Avrupa'ya sıçramasıyla birlikte Türkiye ekonomisi 2009 yılında dış talebin düşmesiyle %5 oranında daralma yaşamıştır. Ocak – Haziran 2009'da 2001 krizinden daha olumsuz bir biçimde sanayi üretiminde düşüşler yaşanmış otomotiv endüstrisi üretimi %50 oranında azalmıştır. 2010 senesinde Türkiye GSYİH'sı artarak hızlı bir şekilde toparlanma sürecine girmiş, ekonomi 2001 yılına göre krizden yara almadan çıkmayı başarmıştır. Bu yönde 2011 – 2016 yılları büyüme tahminleri ise %4 olarak belirlenmiştir.[172]

Kriz dönemleri 2001 ve 2009 dönemleri olarak karşılaştırıldığına Türkiye adına makro göstergelerin daha esnek olduğu söylenebilmektedir. Bankalar 2001 krizinde karşı karşıya kaldığı zorluklarla 2009 yılında maruz kalmamıştır. AB tanımlı genel yönetim borç stoku istikrarlı bir şekilde düşmekte , 2016 yılına kadar %33'lere düşmesi öngörülmektedir.

Fakat bu dönemde Türkiye için tüm göstergeler olumlu değildir ; dengesiz büyüme , düşük tasarruf oranları , büyüyen dış ödemeler açığı , ve işsizliğin rakamlarının sürekliliği , 2009 sonrası Türkiye için tehdit oluşturmaktadır. Fakat

[172] World Bank, **a.g.e.**, p.142.

2009 Avrupa Borç krizi Türkiye ekonomisinin krizlere karşı daha esnek bir yapıda olduğu ve bu yapının daha da sağlamlaştırılabileceğini göstermiştir[173].

B. 2011 – 2015 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi

2002 ve 2010 dönemi kadar güçlü göstergeler olmasa da bu 2013 yılına değin kamu maliyesi rakamları istikrarını korumakta ve sürdürülebilirliğini devam ettirmektedir. Maliye politikaları orta vadeli programda ortaya konulan hedeflerle uyumlu performansını devam ettirmektedir. Bu uyumlu ve başarılı performansın en temel nedenlerinden birisi orta vadeli programda öngörülen gelir tahminin üzerine çıkılması ve bütçe açığının azalmasıdır[174].

Tablo 35: 2011 – 2015 Yılları Arası AB Ülkeleri - Türkiye AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH Oranı (Brüt, %)

	2011	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*
AB(28)	81.0	83.8	85.5	86.8	85.2
AB(27)	81.1	83.8	85.5	86.8	85.2
Euro(19)	86.0	89.3	91.1	92.0	90.7
Türkiye	**39.1**	**36.2**	**36.3**	**33.5**	**32.9**
Almanya	78.3	79.6	77.2	74.7	71.2
Hollanda	61.7	66.4	67.9	68.2	65.1
Macaristan	80.8	78.3	76.8	76.2	75.3
Avusturya	82.2	81.6	80.8	84.3	86.2
İngiltere	81.8	85.3	86.2	88.2	89.2
Fransa	85.2	89.6	92.4	95.4	95.8
İspanya	69.5	85.4	93.7	99.3	99.2
Belçika	102.3	104.1	105.2	106.5	106.0
Portekiz	111.4	126.2	129.0	130.2	129.0
İtalya	116.5	123.3	129.0	132.5	132.7
Yunanistan	172.1	159.6	177.7	180.1	176.9
Finlandiya	48.5	52.9	55.5	59.3	63.1
Danimarka	46.4	45.2	44.7	44.8	40.2
İsveç	36.9	37.2	39.8	44.8	43.4
Çek Cum.	39.9	44.7	45.1	42.7	41.1

Kaynak: Eurostat

[173] World Bank, **a.g.e.**, p.142.
[174] OECD, **OECD Economic Surveys: Turkey 2014**, OECD Publishing, 2014, p.16.

Krizin ardından yaşanan 2009 senesindeki daralma ile birlikte 2010 ve 2011 yıllarında gelen %9.2 ve %8.8lik GSYİH artışı Türkiye'nin krizin etkilerinden yavaş yavaş uzaklaştığını göstermektedir. 2010 senesinde 45.5 milyar dolara ulaşan bütçe açığı 2011 senesinde 75.1 milyar dolar gibi sürdürülemez bir seviyeye ulaşmıştır. 2011 yılında %9.7olan bütçe açığı / GSYİH oranı 2012 senesinde 47.7 milyar dolarla %6.1'e düşmüştür[175].

Tablo 35 incelendiğinde Türkiye'nin 2011yılından itibaren AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranında %40'ların altına düştüğünü ve borç kriteri oranında 2002 yılında %80'lere varan oranın %100 azalma yaşadığı görülmektedir. 2002 yılından 2012 senesi itibariyle Türkiye'nin kamu borç stoku kompozisyonuna baktığımızda 2002 yılında %42 olan döviz cinsinden kamu borcu oranının 2012 yılı itibariyle %11'in altına indiği görülmektedir[176].

Grafik 2: 2011 – 2015 Yılları Arası Türkiye – AB Ülkeleri – Euro Alanı Ülkeleri AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH (%)

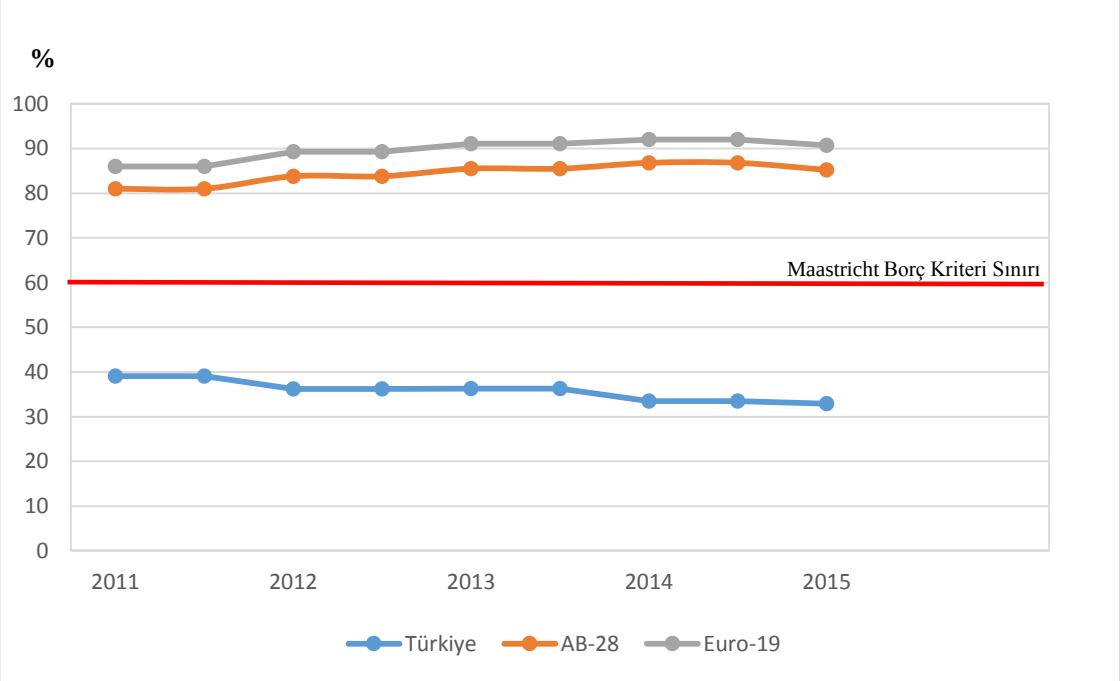

Kaynak: Eurostat

[175] Cemal Karakaş, Ömer Genckaya, Subidey Togan, Roy Karadağ, **2014 Turkey Report**, Sustainable Governance Indicators, 2014, p.6.
[176] International Monetary Fund, **Turkey: Selected Issues Paper**, IMF Publications, Country Report No:13/364, Washington, 2013, p30.

Grafik 2 incelendiğinde Türkiye'nin Maastricht borç kriterini AB ülkeleri ve Euro alanı ülkeleri ortalamaları ile karşılaştırıldığında ne denli iyi durumda olduğunu görmekteyiz. 2009 yılında derin bir borç krizi yaşayan Avrupa'nın borç stoku sürdürülebilirliğine dair şüphe uyandırdığı sonucu karşımıza çıkmaktadır. Grafikten de görülmektedir ki Türkiye Avrupa Borç krizi sürecinde uyguladığı maliye ve para politikalarında başarılı olmuştur.

Türkiye hükümetinin 2014 yılında yayımladığı orta vadeli programda 2015 yılına dair yapılan öngörü de genel yönetim bütçe açığı / GSYİH oranını %0.7'ye , AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranında da %30'a düşmesi ve genel yönetim bütçe açığı / GSYİH oranının ise %0.5'e gerilemesi planlanmaktadır[177].

Tablo 35 ve Grafik 2'ye baktığımızda ise borç kriteri olan borç stoku / GSYİH oranında %30 oranına ulaşılamasa da oldukça bu tahmine yaklaşıldığı görülmektedir. 2011 yılında 39.1 olan borç kriteri oranı 2011 ve 2015 yıllarında düşüşünü devam ettirerek 2014 yılı itibariyle Maastricht kriterinin oldukça altında %33.5 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2'de de görüldüğü üzere Son 10 yıllık sürece baktığımızda Türkiye'nin bu kriterde AB ortalamasından olumlu yönde ayrıştığı görülmektedir. 2004 yılı sonunda AB ülkeleri ortalaması % 63 seviyesinde iken Türkiye %59.6 seviyesindedir. 2014 ve 2015 yılı itibariyle tablo tersine dönmüş ve Avrupa Birliği ve Euro Alanı ülkeleri ortalamaları %80 ve %90'larda iken Türkiye'nin %33 ve %32lerde gerçekleşmiştir[178].

Orta Vadeli Programda (2016-2018) Maastricht mali disiplin kriterlerinden bütçe kriteri için 2018 yılı sonu öngörüsü %0.4 düşüşle %0.7 olarak belirlenmiş, 2016 yılı için %30 olması tahmin edilen borç kriterinin ise 2018 yılı sonuna kadar %29.5'e düşmesi amaçlanmıştır. Orta Vadel Programa göre Türkiye mali disiplin konusunda önümüzdeki 3 yıl içerisinde istikrarlı duruşunu devam ettirmesi ve Avrupa Ülkelerinin aksine bu kriteri karşılamaya devam etmesi öngörülmektedir. Türkiye bütçe açığı kriteri ve borç kriterini karşılamakta başarılı grafiğini devam ettirmektedir[179].

[177] Kalkınma Bakanlığı, **Orta Vadeli Program 2014 – 2016**, Ankara, 2013, s.10.
[178] Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2015**, Ankara, 2015, s.34.
[179] Ministiry of Development, **Medium Term Programme (2016-2018)**, Ankara, 2016, p.18.

III.TÜRKİYE GENEL YÖNETİM BÜTÇE DENGESİNİN MALİ DİSİPLİN KRİTERİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Maastricht mali disiplin kriterlerinden bir diğeri de daha önceden de belirttiğimiz gibi genel yönetim bütçe açığı / GSYİH oranıyla elde edilmektedir. Kritere göre Avrupa Birliği Maastricht kriterine uyabilmek için bu oranın %3'ü aşmaması gerekmektedir. Çalışmanın konusu itibariyle borç kriteri daha önem arz etmekle birlikte kamu borcunun sürdürebilirliği ve kamu borcuna etkide bulunması açısından bütçe açığı / GSYİH oranınının da analiz edilmesi gerekmektedir. Bütçe açığı kriteri 2004 – 2010 ve 2011 – 2015 dönemleri itibariyle incelenmektedir.

A. 2000 – 2010 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi

Avrupa Birliği ülkeleri için bütçe açığı kriteri açısından 2010 senesine geldiğimizde son 10 yıllık periyottaki bütçe açığı oranlarındaki değişimlerin çeşitli faktörlerin etkisinde olduğu görülmektedir. Bu etkiler genelde ekonomik döngü içerisinde meydana gelen konjonktürel etkiler ve siyasi - politik süreç içerisinde meydana gelen olağanüstü etkilerdir. Bu sebeple bütçe açıkları değerlendirilirken bu iki perspektifte değerlendirmek gerekmektedir. 2009 Avrupa Borç krizi bu bağlamda olağanüstü etkileri olan bir süreç olarak değerlendirilmelidir[180].

Maliye politikaları, Türkiye için 2001 krizinden çıkma konusunda en önemli köşe taşlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye 2001 - 2010 arası dönemde itibaren özellikle bütçe açığı göstergeleri olmak üzere oldukça başarılı bir performans ortaya koymuştur. Türkiye'nin maliye politikaları konusundaki en dikkat çekici olumsuz özelliği 2006 yılına kadar olan süreçte ulusal hesaplarını ESA 95 ve ESA 2010 standartlarına göre deklare etmemiş olmasıdır. 2006 yılından itibaren ulusal hesapların uluslararası standartlara entegrasyonu ile birlikte Türkiye için mali şeffaflığın sağlanması açısından aşama kaydedildiği görülmektedir. Bu süreçe IMF Türkiye'nin uyguladığı maliye politikalarını Stand-By antlaşması çerçevesinde düzenli olarak raporlamakta ve izlemektedir. Bu dönemde yapılan son stand – by antlaşması 2005 yılında imzalanmış ve 2008 yılında sona ermiştir. Bu dönemde bütçe açığı / GSYİH kriterinin de sürekli bir biçimde düşüş trendine girdiği görülmektedir[181].

---

[180] European Central Bank, **Convergence Report May 2010**, Eurosystem, Frankfurt, 2010, p.11.
[181] Dirk – Jan Kraan, Daniel Bergvall and Ian Hawkesworth, Budgeting in Turkey, " Budgeting in Turkey ", **OECD Journal on Budgeting**, Vol:7, No:2, 2007, p.12.

Tablo 36: 2000 – 2010 Yılları Arası AB Ülkeleri - Türkiye AB Tanımlı Genel Yönetim Bütçe Açığı / GSYİH Oranı (Brüt, %)

	2004	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*
AB(28)	-2.9	-2.5	-1.6	-0.9	-2.4	-6.7	-6.4
AB(27)	-2.9	-2.5	-1.6	-0.9	-2.4	-6.7	-6.4
Euro(19)	-3.0	-2.6	-1.5	-0.6	-2.2	-6.3	-6.2
Türkiye	-4.4	-1.2	-0.7	-1.5	-2.8	-6.5	-2.9
Almanya	-3.7	-3.4	-1.7	0.2	-0.2	-3.2	-4.2
Hollanda	-1.7	-0.3	0.2	0.2	0.2	-5.4	-5.0
Macaristan	-6.4	-7.8	-9.3	-5.1	-3.6	-4.6	-4.5
Avusturya	-4.8	-2.5	-2.5	-1.3	-1.4	-5.3	-4.4
İngiltere	-3.6	-3.5	-2.9	-3.0	-5.0	-9.7	-9.6
Fransa	-3.5	-3.2	-2.3	-2.5	-3.2	-7.2	-6.8
İspanya	0.0	1.2	2.2	2.0	-4.4	-11	-9.4
Belçika	-0.2	-2.6	0.2	0.1	-1.1	-5.4	-4.0
Portekiz	-6.2	-6.2	-4.3	-3.0	-3.8	-9.8	-11.2
İtalya	-3.6	-4.2	-3.6	-1.5	-2.7	-5.3	-4.2
Yunanistan	-8.8	-6.2	-5.9	-6.7	-10.2	-15.2	-11.2
Finlandiya	2.2	2.6	3.9	5.1	4.2	-2.5	-2.6
Danimarka	2.1	5.0	5.0	5.0	3.2	-2.8	-2.7
İsveç	0.3	1.8	2.2	3.3	2.0	-0.7	0.0
Çek Cum.	-2.7	-3.1	-2.3	-0.7	-2.1	-5.5	-4.4

Kaynak: Eurostat ve Hazine Müsteşarlığı

Türkiye'nin 2002 ve 2005 yılları arasında gösterdiği başarılı makroekonomik performansın arkasında Türkiye'nin uyguladığı başarılı maliye politikalarının yanı sıra dünya genelinde yaşanan refah artışı ve büyüme de bulunmaktadır. Türkiye bu dönemde istikrarlı bir şekilde bütçe açığını ve bütçe açığı / GSYİH oranını düşürmüş ve Maastricht bütçe kriterini karşılamada başarılı olmuştur.[182] 2003 ve 2004 yıllarında altında olması gereken %3'ün üzerinde olan bu oran Tablo 36'da görüldüğü gibi 2005 yılından itibaren %3'ün altına düşmüş ve kriterleri karşılamıştır. Fakat bu durum 2009 Avrupa borç krizine kadar devam etmiştir.

[182] OECD, **Economic Surveys 2006: Turkey**, OECD Publishing, Vol:2006, No:15, France, 2006, p.11.

Grafik 3: 2004 – 2010 Yılları Arası Türkiye – AB Ülkeleri – Euro Alanı Ülkeleri Genel Yönetim Bütçe Açığı / GSYİH (%)

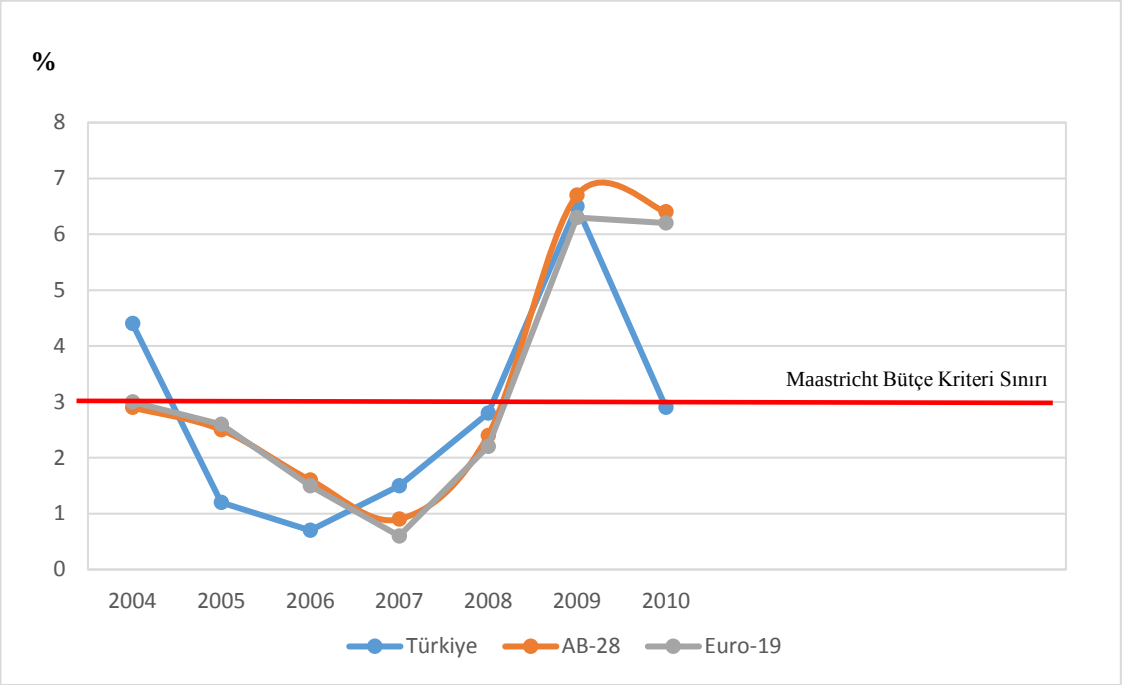

Kaynak: Eurostat

Türkiye mali disiplinin sağlanması amacıyla 2000 – 2010 dönemi arasında üç başarılı Stand – By antlaşmasına imza atmıştır. Bu antlaşmalar 1999 – 2002 arasındaki onyedinci, 2002 – 2005 yılları arası onsekizinci ve son olarak 2005 – 2008 yıllarını kapsayan ondokuzuncu Stand – By dönemidir. Bu Stand – By periyodu Türkiye'nin bu dönemdeki mali politikalarının çerçevesini çizen dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki başarılı mali disiplin politikalarının en önemli bileşenleri mali kurallara uyum çalışmaları ve başarılı reform girişimleridir. Bu etkin dönemle birlikte Türkiye'nin 2001 yılında %12.1 olan kamu açığı oranı 2005 ve 2006 yıllarında fazla vermeye başlamış, 2006 – 2008 yılları arasında ise kamu fazlası ortalaması %6 olarak gerçekleşmiştir[183].

Bütçe açığı kriteri açısından değerlendirildiğinde 2004 senesinde %4.4 olan genel yönetim bütçe açığı / GSYİH oranının 2007 yılına kadar düşüş eğilimine girdiği , 2007 yılından sonra ise bir miktar yükseliş gösterse de %3 olan Maastricht Bütçe Açığı kriterinin altında kalarak kriteri karşılama konusunda başarılı olmuştur.

[183] Fatih Kaya, Selihan Yılar, "Fiscal Transformation in Turkey over the Last Two Decades ", **OECD Journal of Budgeting**, Vol:2011, Issue:1, 2011, p.65.

Bütün dünyayı etkileyen 2008 küresel finansal krizi şüphesiz ki en büyük etkilerini Avrupa Birliği üzerinde göstermiştir. Avrupa Birliği bu krizin yarattığı asimetrik şoklarla birlikte 2009 senesinde büyük bir borç krizi içerisine girmiş , neredeyse tüm üye ülkeler Maastricht mali disiplin kriterini karşılayamaz duruma gelmiştir. 2008 yılına kadar Maastricht kriterleri çerçevesini karşılamada başarı gösteren Türkiye de bu krizden etkilenmiş 2001 yılından 2008 yılına kadar düşüşte olan borç stoku oranı yükselmiştir.

Ekonomisi %4.9 daralma yaşayan Türkiye en büyük etkilerden birisini bütçe açığı oranında yaşamış ve 2009 yılında %6.5 bütçe açığı / GSYİH oranıyla Maastricht bütçe açığı kriterini karşılayamamıştır[184]. Fakat Türkiye bu krizin etkilerini en hızlı bertaraf eden ülkelerden biri olmuş, 2010 yılında bütçe açığı / GSYİH oranı %2.9 olarak gerçekleşerek birçok Avrupa Birliği ülkesinin aksine mali disiplin kriterlerine uyum sağlanmıştır.

Grafik 4: 2011 – 2015 Yılları Arası Türkiye – AB Ülkeleri – Euro Alanı Ülkeleri Genel Yönetim Bütçe Açığı / GSYİH (%)

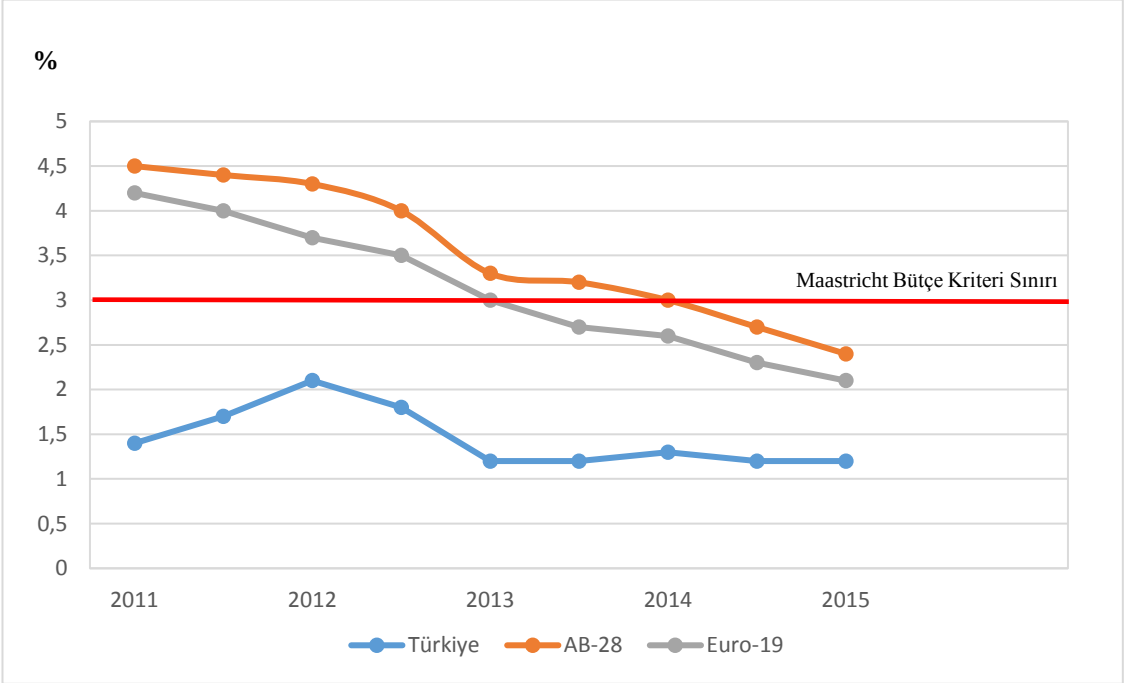

Kaynak: Eurostat

[184] OECD, " Country Notes: Turkey ", **Restoring Public Finance**, 2011, p198.

B. 2011 – 2015 Yılları AB ve Euro Alanı Ülkeleri - Türkiye Analizi

2008 Finansal krizi ve 2009 Avrupa Borç krizinin etkileriyle Türkiye'de 2009 yılından sonra yaşanan %4.8'lik daralma ile birlikte Türkiye 2010 ve 2011 senesinde özel sektör yatırımları ve tüketim artışıyla birlikte çok güçlü bir dönüş yaşamış ve %9.2 ve %8.8 büyümüştür. Kamu maliyesinde ise sıkı maliye politikalarının ve katı mali disiplin uygulamalarının etkisiyle kamu yatırımları ve kamu harcamaları sınırlı düzeyde kalmıştır[185]. Bütçe dengesi 2009'dan sonra toparlan sürecine girmiş ve 2010 yılında yayımlanan Orta-Vadeli programda %1.5, %1.4 ve %1.2 olarak hedeflenen bütçe açığı rakamlarına çok yaklaşılmış, %1.4, %2.1 ve %1.2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 37 ve Grafik 4 incelendiğinde Türkiye'nin 2011 – 2015 yılları arasında Maastrciht bütçe kriterini karşıladığı ve 2012 yılında hafif bir yükseliş yaşamasına karşın 2015 yılına kadar düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. AB/28 ve Euro Alanı ülkeleri ise 2009 Borç krizinden sonraki toparlanma süreçlerine ancak 2011 yılında girebilmiş ve Maastricht bütçe kriterini ise 2013 – 2014 yıllarında karşılayabilmişlerdir.

Türkiye – AB/28 – Euro/19 ülkeleri arasında 2011 yılları arasındaki fark Grafik 4'de görülmektedir. Türkiye bütçe açığı anlamında bu ülke ortalamalarından %2 - %3 puan daha iyi olmakla birlikte 2015 senesine geldiğimizde bu makasın kapandığını görmekteyiz. Bu veriler ışığında Türkiye'nin mali disiplin ve Maastricht kriterlerini karşılamada AB ülkeleri ortalamasının ne kadar üstünde olduğunu , krizin etkilerinden çıkma konusunda ve kriterleri karşılama konusunda ne kadar başarılı olduğu görülmektedir.

[185] IMF, "IMF Executive Board Concludes 2011 Article IV Consultation with Turkey", **IMF Country Report**, Report No: 12/16, 2012, p.1.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi 1990 yılından itibaren 2001 yılına kadar olan süreçte 1994 , 2000 ve 2001 yıllarında olmak üzere üç büyük ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye 2001 krizi sonrasında ise IMF ile ekonomik istikrarın tesis edilmesi amacıyla masaya oturmuş ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nı uygulamaya koymuştur. Bu programla birlikte Türkiye özellikle sıkı para ve maliye politikalarıyla makroekonomik istikrarı sağlama konusunda yapısal reformlara imza atmıştır. Bu süreçte Türkiye hızlı bir özelleştirme sürecine girmiş , bankacılık sisteminde yapısal değişikliklere gitmiş ve toparlanma sürecine girmiştir.

14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihinde imzalanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla birlikte Türkiye , en büyük dönüşümlerden bir tanesini de kamu borçları ve kamu borç yönetimi alanında yaşamıştır. Bu programla birlikte ; mali disiplinin yeniden sağlanması , mali sektörün yeniden yapılandırılması , kamu finansman dengesinin dış şoklara duyarlılığının azaltılması , kamu maliyesinde şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması , devletin iç ve dış borçlar ile ilgili verdiği garantilerin yeniden düzenlenmesi ve sınırlanması , kamu borç yönetiminde mali kuralların oluşturulması ve kurallara yönelik yasal çerçevenin oluşturulması , borçlanma yönetiminin daha esnek ve aldığı kararları hızla uygulamaya sokabilen bir hale getirilmesi , kamu borç stokunun kontrol altında tutulması ve azaltılması için bütçe fazlası verilmesinin amaçlanması , alınan kamu borçlarına ve devletin verdiği garantilere dair TBMM'nin bilgilendirilmesi , Hazine Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı'nın kamu borcu gelişmelerinde dair Kamu Borç Yönetimi Raporunu kamuoyuna sunması şeklinde kararlar alınmıştır.

Bu uygulamalar ile birlikte Türkiye , özellikle kamu maliyesi alanında 2001 yılından itibaren güçlü bir yükseliş trendi içerisine girmiş ve birçok makroekonomik göstergede olumlu gelişme yaşamıştır. Uzun yıllar ekonominin gelişmesinin önünde önemli bir engel olan kamu borçları konusunda da kararlı adımlar atılmış ve önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde Türkiye kamu borcu kompozisyonunda değişikliklere gitmiş , borç stoku içerisindeki kısa vadeli borç oranını azaltarak uzun vadeli borç oranını artırmıştır. Aynı şekilde kamu borçlarının döviz kuru karşısındaki duyarlılığını azaltmak amacıyla borç stoku içerisinde döviz cinsinden borç stoku payını azaltmış ve Türk Lirası cinsinden borçlanmalara ağırlık verilmiştir.

Kamu borç yönetiminde ortaya konulan bu düzenlemeler şüphesiz ki Avrupa Birliği yolundaki Türkiye için önem teşkil etmektedir. Avrupa Birliği ekonomisine olabildiğince entegre olmak için önem taşıyan kriterleri yerine getirmek Türkiye için Avrupa Birliği'ne girmek kadar kendi ekonomisini güçlü bir yere getirmek için de önem arz etmektedir.

Türkiye - Avrupa Birliği ilişkileri 31 Temmuz 1959 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna müracaatı ile başlamış , 12 Eylül 1963 yılında imzalanan Ankara antlaşması ile Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri yasal bir çerçeveye oturmuştur. 1980 askeri darbesinden sonra yaşanan yönetim değişikliği ile birlikte 1982 yılında ilişkiler askıya alınmış ve durma noktasına gelmiştir.

1987 yılında Türkiye'nin yeni hükümetle birlikte Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu yapmasıyla birlikte yeniden canlanan ilişkiler , 1999 senesinde Türkiye'ye tanınan adaylık statüsüyle ilerleme yaşamıştır. Fakat 2001 yılına kadar Türkiye'nin o zamana kadar yaşadığı ekonomik krizlerin ve istikrarsızlıkların da etkisiyle Türkiye'nin adaylık için gerekli şartları taşımadığı ve gerekli kriterleri yerine getirme konusunda başarısız olduğu sonucuna varılarak üyelik müzakerelerine başlanmamıştır.

2001 senesinde imzalanan Stand By antlaşmaları ve uygulamaya konan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte olumlu bir görüntü ortaya çizen ve özellikle finansal ve kamu maliyesi alanında önemli yapısal değişiklikler yapan ve Kopenhag – Maastricht Kriterlerini karşılama konusunda önemli gelişmeler sergileyen Türkiye Cumhuriyeti 2005 senesinde Avrupa Birliği ile o zamana kadar gelinen en büyük aşama olan tam üyelik müzakerelerine başlamış ve 35 başlığa tabi tutulmuştur.

Dönemin ekonomi bakanı Ali Babacan tarafından IMF'ye sunulan 26 Nisan 2005 tarihli niyet mektubunda kamu maliyesi ve kamu borçları alanında Türkiye'nin AB yolunda çizmek istediği yol haritasına dair bilgi vermektedir. Bu mektupta , kamu borçlarına yönelik gerçekleştirilen uygulamaların ilk olarak kamu borç stokundaki kırılganlıklara yönelik olduğunu ve kamu borç kompozisyonunun duyarlılığına yönelik uygulamalar yapıldığı , Türkiye hükümetinin bu yöndeki hedefinin kamu borç stokunu azaltmak ve kamu borcunu sürdürülebilir bir yapıya sokmak amacıyla mevcut borç enstrümanlarının vadesini genişletmek ve bu şekilde hazine nakit miktarını artırarak güçlü bir pozisyona geçmek olduğunu belirtmiştir.

Bu mektupta Türkiye'nin 2000 – 2002 yıllarında sert bir şekilde artış yaşayan borç stokunun yapılan uygulamalar ve gerçekleştirilen düzenlemeler neticesinde 2002 ve 2005 yılları arasındaki iyileşmesinin nedenleri ortaya konmaktadır.

Çalışmada ilk olarak Türkiye kamu borçlarının gelişimi incelenmiş ve bu inceleme yapılırken kamu borçlarının en büyük kalemi olan merkezi yönetim borçları değerlendirilmiştir. 2000 – 2015 arası dönemde merkezi yönetim borç stokunda yapılan analizde 2000 senesinde 63.6 milyar lira olan merkezi yönetim toplam borç stoku 2001 senesinde yaşanan krizin de etkisiyle 2001 senesinde 177.9 milyar liraya ulaşmıştır. Bu süreçte faaliyete geçirilen uygulamalarla birlikte merkezi yönetim borç stokunun miktarında ve artış hızında çok fazla düşme yaşanmasa da yapısı değişmiş ve güçlü GSYİH artışıyla birlikte Maastricht Mali disiplin krterine uygun bir borç stoku / GSYİH oranı yakalanmıştır.

2006 ve 2010 yılları arasında ise merkezi yönetim toplam borç stoku artış hızında 2007 yılında azalma yaşanmış fakat 2008 global – finansal krizinin de etkisiyle 2009 ve 2010 yıllarında tekrar artışa geçmiştir. Krizin de etkisiyle 2010 ve 2011 yıllarında süren yükseliş , 2012 – 2014 yılları arasında durmuş ve 2015 senesinde tekrar yükselişe geçmiştir. Bu süreç içerisinde merkezi yönetim borç stoku 2008 ve 2009 krizinden etkilenmiş ve 2010 senesinde bu etkiden uzaklaşmıştır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise Türkiye'nin Maastricht Mali Disiplin kriterlerinden borç kriterlerini karşılama konusundaki ve 2006 yılında tanımını değiştirip Avrupa Birliği standartlarına uyumlu bir hale getirdiği AB Tanımlı Genel Yönetim Borç stokunun 2000 – 2015 yılları arasındaki gelişimi incelenmiş ve kriz dönemlerinde yaşadığı dalgalanmalar incelenmiş ve bu süreçte yapılan uygulamalar dönemler halinde değerlendirilmiştir.

Maastricht borç kriterinin temel göstergesi olan ve kritere göre %60'ın altında olması gereken AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı krizin de etkisiyle 2001 senesinde kriterin epey üzerinde %77.9 olarak gerçekleşmiş fakat Türkiye'nin 4 senede uyguladığı borç politikalarıyla birlikte düşüşe geçmiş ve 4 senede %52.7'ya kadar düşerek Maastricht mali disiplin kriterine uyum sağlanmıştır. Kamu borç stokundaki hedefler ve Maastricht kriterine uyum gerçekleşse de bu dönemdeki güçlü ilerleyişin yanı sıra döviz açığı ve kısa vadeli dış borç miktarının

artışı borç stokundaki kırılganlığın ve riskin devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde borç stoku ve diğer borç göstergeleri açısından kırılgan ve duyarlı yapı azalsa da devam etmektedir.

2006 – 2010 senesinde AB tanımlı genel yönetim borç stokunda bu dönemde uygulanan genişleyici bütçe politikası nedeniyle ayrıca 2008 küresel – ekonomik krizinin ve 2009 Avrupa Borç krizinin etkisiyle artış meydana gelmiştir. Fakat 2001 yılında uygulanan kapsamlı mali politikalar nedeniyle Türkiye krizden çıkış stratejisini ortaya koyan ilk ülkelerden olmuş sonraki süreçte borç kompozisyonunda ve borç stokunda iyileşme yaşanmıştır.

2011 – 2015 yılları itibariyle AB tanımlı genel yönetim borç stoku üzerinde yapılan analizde 2012 ve 2014 seneleri haricinde artış hızının devam ettiği görülmektedir. 2015 senesi itibariyle AB tanımlı borç stoku / GSYİH oranındaki azalma devam etmekte , 2011 yılında 41.4 olan oran 2015 yılında 32.9'a ulaşmış ve bu kritere uyumun sağlanması sürdürülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümünün son kısmında Maastricht Mali Disiplin kriterlerinden genel yönetim bütçe açığı / GSYİH ve AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranları ; 2016 yılı itibariyle Avrupa Birliği 28 üye ülkenin , Euro Alanı'na dahil 19 ülkenin ortalamaları ve Türkiye'nin verileri ile kriterler çerçevesinde karşılaştırmalı olarak 2000 – 2010 ve 2011 – 2016 dönemleri itibariyle analiz edilmiştir.

Yapılan analizler çerçevesinde bütçe açığı / GSYİH kriterinde Türkiye 2004 senesinde %4.4 ile %3'ün altında olması gereken bu oranın üstünde kalmış ve bu konuda AB(28) ve Euro Alanı(19) ülkelerinin gerisinde kalmıştır. Fakat 2002 – 2005 yılları arasında IMF ile imzalanan 18. Stand – By antlaşması ışığında yapılan uygulamalarla birlikte 2005 yılından itibaren bu ülke ortalamalarının aksine olumlu bir grafik çizmiştir.

2000 – 2010 yılları arası AB tanımlı genel yönetim borç stoku / GSYİH oranı AB(28) , Euro(19) ve Türkiye karşılaştırmasında ise Türkiye'nin 2001 yılından 2008 yılına kadar bu kriteri karşılamış ve düşüş içerisinde olduğu , AB üyesi ülkelerinin ve Euro alanı ülkelerinin ise tam aksine 2010 yılına kadar olan süreçte artış eğilimi içerisinde oldukları ve bu kriteri karşılayamadıkları ortaya konmaktadır. 2002

yılından itibaren bu kriteri karşılama konusunda düzenli bir grafik çizen Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki makas 2008 yılında en yüksek noktasına ulaşmış ve Türkiye'de %40 olan bu oran AB(28) ülkeleri ortalamasında %60.9 , Euro Alanı(19) ülke ortalamasında ise %68.5'dir. Bu durum da Türkiye'nin mali disiplin alanında bu dönemde ne denli başarılı bir grafik ortaya koyduğunu göstermektedir.

2011 – 2015 yılları arasında ise Maastricht borç kriterini sağlama konusunda AB – Euro Alanı – Türkiye arasındaki fark daha da açılmakta ve Türkiye'nin 2014 yılında yayımladığı Orta Vadeli Program'a bağlı kalınarak borç stoku oranı %32'lere ulaşmaktadır. 2011 yılında %39.1 olarak gerçekleşen borç kriteri oranı 2015 senesi itibariyle %32.9'dur. Bu oran AB(28) ülkeleri ortalamasında %85'2 iken , Euro Alanı ülkeleri ortalamasında %90.7'dir. Bu durum da 2008 global krizi ve 2009 Avrupa Borç krizi karşısında Avrupa Birliği ülkelerinin ve Türkiye'nin borç yapısı arasındaki farkı ortaya koymakta ve Türkiye'nin mali disiplin ve kamu borçları anlamındaki güçlü duruşunu göstermektedir.

Çalışmanın sonucunda 2000 – 2015 yılları itibariyle Maastricht mali disiplin krterlerine uyum konusunda Türkiye'nin AB ülkelerinin büyük bir kısmından daha başarılı olduğu , 2008 finansal küresel krizine ve 2009 Avrupa Borç krizine karşı daha güçlü bir kamu borç politikası izlediği ve bu başarının arkasında Türkiye'nin 2001 krizinin ardından gerek IMF ile gerçekleştirdiği antlaşmalar gerekse Avrupa Birliği'ne uyum konusunda gerçekleştirdiği uygulamalar ve reformlar yatmaktadır. Dönemin hükümeti bu antlaşmalara ve kriterlere uyma konusunda disiplinli ve dünyaya örnek çalışmalar yürütmüştür. Bunun yanında 2000 – 2015 yılları arasında çalışmada izlenen analizlere göre kamu borç stoku göstergelerinin döviz kuru karşısındaki duyarlılığının devam ettiği , bu hassasiyetin istenilen seviyeye ulaşamadığı , döviz kurlarındaki değişimlerin kamu borç stoku artış hızlarında artış meydana getirdği ve bu durumun da borç kompozisyonundaki döviz cinsinden kamu borçlarından kaynaklandığı ve döviz cinsinden kamu borçlarının azaltılması gerektiği ortaya konmakta , ayrıca kamu borç stokunda yıllar itibariyle yaşanan azalma ile birlikte özel sektör dış borç stoku arasında bir ilişki görülmekte ve kamu borç stokunu azaltıcı politikaların özel sektör dış borç stokunu artırıcı sonuçlar doğurduüu ortaya konmaktadır. Maastricht mali disiplin kriterleri çerçevesinde 2000 – 2015 yılları arasında bir başarı olduğu ortada olmakla birlikte borç yönetiminde meydana gelen bu riskler göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

Adıyaman, Ahmet Turan. " Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri ", **Sayıştay Dergisi** , Sayı: 62, Temmuz-Eylül 2006, ss.21-45.

Aglietta Michel, Uctum Merih**. Europe and Maastricht Challenge**, Federal Reserve Bank of New York Research Paper, Paper No:9616, Paris, 1996.

Akçay Belgin. Euro Alanın Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, ss. 1-27.

Arıcan, Erişah. "Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, 2007, ss.77-94.

Aybey, Ali. " Turkey and The European Union Relations: A Historical Assessment ", **The Journal of Ankara Revıew Of European Studıes**, Vol:4, No:1, 2004, pp. 19-38.

Azizi Abdula. "Economic Criteria for EU Membership and Legislation on Economic Reforms in Macedonia ", **Procedia Economics and Finance**, Vol:26, 2015, pp.709-716.

Bakkal Süleyman, Gürdal Temel. " İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2007, ss.147.173.

Bal Harun, Özdemir Pınar. " İç Borç Yönetimi ve Türkiye ", **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 15, Sayı:1, 2011, ss.38-64.

Bedriye Tunçsiper, Şimal Yakut, "Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, ss. 101 – 119.

Berndsen, Ron. "The Emu Debt Criterion: An Interpretation", **BNL Quarterly Review**, Issue:203, 1997, pp.505-533.

Bilici Nurettin. AB'de Ekonomık Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2006.

Blaug, Mark. **Economic Theory in Retrospect**, Fourth Ediition, Cambridge University Press, 1990.

Celasun, Oya. **1994 Currency Crisis in Turkey**, Macroeconomics and Growth Group Development Research Department, The World Bank Staff Paper, 1998.

Chang Michele. **Economic and Monetary Union**, The European Union Series, Palgrave Macmillian, Belgium, 2009.

Churchman, Nancy. **David Ricardo on Public Debt**, First Edition, Palgrave Macmillian Press, United Kingdom, 2001.

Cini Michelle, Perez Nieves. **European Union Politics**, Oxford University Press, Fifth Edition, United Kingdom, 2016.

Commision of the European Communities. **2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Report No: 1756, Brussels, 2001.

Commision of the European Communities. **2005 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Report No: 1426, Brussels, 2005.

Commision of the European Communities. **2006 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Report No: 1390, Brussels, 2006.

Corina, Caruntu Roxana. " Public Debt : Structure and Characteristic Romania's Case ", **Constantin Brancusi University Of Targu Jiu Economy Series,** Volume: 5, Issue: 3, 2013, pp.30-35.

Çataloluk, Cuma. "Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makroekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım Türkiye Örneği) " **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:12, Sayı:21, 2009, ss.247-258.

Çelen, Mustafa Zülküfoğlu,Özkan. "Klasik Kamu Borçlanma Teorisinin Oluşumu", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, No:2, 2008, ss.289-308.

Çelebi A. Kemal, Miynat Mustafa, Cura Serkan. **Teoride ve Uygulamada KİT'ler ve Özelleştirme**, Emek Matbaası, 1. Baskı, Manisa, 2013.

Çelebi A. Kemal, Kahriman Hamza. "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı:161, 2011, ss.33-63.

Çevik Nüket Kırcı, Cural Mehmet. " İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989 – 2012 Dönemi Türkiye Örneği ", **Maliye Dergisi**, Sayı:165, Temmuz – Aralık 2013, ss.117-139.

Dağcı Kenan. **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Evrimi**, Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Rapor No:2, 2008.

Dalton, Hugh. **Principles of Public FİnanceFİnance**, Routledge Library Edition, Routled Library Press, London, 2003.

Dinç Cengiz. "Avrupa Birliği Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler", **Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2011, Cilt:6, No:2, ss.201-233.

Dippelsman, Robert. Claudia Dziobek, Gutierrez Mangas, **What Lies Beneath: The Statistical Definition of Public Sector Debt**, IMF Staff Discussion Note, 2012.

Dirk – Jan Kraan, Bergvall Daniel and Hawkesworth Ian. Budgeting in Turkey, " Budgeting in Turkey ", **OECD Journal on Budgeting**, Vol:7, No:2, 2007, pp.7-58.

Dome, Takuo. **The Political Economy of Public Finance in Britain 1767 – 1873**, Routledge, England, 2006.

Dorothee Heisenberg," Can the European Union Control the Agenda of Globalization ", **Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis**, Vol:88, pp.19-39.

Duran Bülbül, Ejder Haydar Lütfi Sahan, Özgür. "Türkiye'de Kamu Borçlarının Kaynakları, Yapısı ve Niteliklerinin Değerlendirilmesi (1990 – 2004 Analizi), **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35, No:1, 2006, s.109.

Edizdoğan Nihat , Çetinkaya Özhan ve Gümüş Erhan. **Kamu Maliyesi**, 6.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2015.

Efendic Adnan. Aldin Medjedovic, **Economic Criteria For EU Membership: Bosnia and Herzegovina** , Economy Policy Planning Conference,Sarajevo, 2006.

Elif Yılmaz, Binhan. Kamu Borç Yönetiminde Piyasa Yapıcılığı Sistemi, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi**, Sayı:47, 2005, ss.58-85.

Erdem Metin , Şenyüz Doğan ve Tatlıoğlu İsmail. **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Ekin Basımevi, Bursa, 2015.

Erdem, Metin. **Devlet Borçları**, 1. Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996.

Erdem, Metin. **Devlet Borçları**, 6.Baskı, Ekin Yayınları,Bursa,2015.

European Central Bank. **Convergence Report May 2010**, Eurosystem, Frankfurt, 2010.

European Commission, **Economic and Monetory Union and The Euro**, Publication Office of The European Union, Luxembourg, 2014.

European Commission, **Enlargement of the European Union: An Historic Opportunity**, Enlargement Directorate Publication, Brussels, 2003.

European Commission, **One Currency for One Europe: The Road to the EURO**, Economic and Financial Affairs Publication, Luxembourg, 2015.

European Commission, **Turkey 2015 Report**, Commission Staff Working Document, Brussels, 2015.

European Commission, **Turkey Progress Report: 2014**, Report No: 307, Brussels, 2014.

European Commission. **Economic and Monetary Union and Euro**, European Commission General For Communication Publications, Brussel, 2012.

European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 1999**, Brussels, 1999.

European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2001**, Brussels, 2001

European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2002**, Brussels, 2002.

European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2003**, Brussels, 2003.

European Commmission, **The Regular Report on Turkey's Progress Towars Accession 2004**, Brussels, 2004.

European Monetary Institute, **Progress Towards Convergence 1996**, European Monetary Instıtute Publications, Frankfurt, 1996.

Feldstein Martin."Optimal Currency Areas", **Fifth European Central Banking Conference Book**, 2009.

Halit Burç Aka, Bilge Gürsoy, " Turkey's Objective of Full Membership in the Eu With Reference to Maastricht Criteria ", **Ankara University Journal of Economics and Administrative Sciences**, Vol:28, No:2, 2014, 271-294.

Halit Burç Aka, Bilge Gürsoy, "An Evaluation of Turkey's Aim For Full European Union Membership in Light of the Maastricht Criteria", **7th Management of International Business and Economics Proceedings Book**, 25-27 May 2012, pp.23-34.

Hauge Jeanette Pjaaka. " Fiscal Policy Convergence and Business Cycle Synchronization in the Euro Area ", BI Norwegian Business School, (Unpublished Master Thesis), 2011.

Herber, Bernar. **Modern Public Finance**,5.th Edition, Richard D. Irwin Inc., İllinois, 1971.

Hodson Dermot. " Policy Making in the European Union ",(Eds.Helen Wallace, Mark Pollack, Alasdair Young), Seventh Edition, **Economic and Monetary Union,** Oxford University Press, United Kingdom, 2015.

Holtfrerich, Carl Ludvig. **Government Debt in Economic Thought of the Long 19th Century**, Berlin University School of Business and Economics, Discussion Paper Economics, Berlin, 2013.

Holzmann, Robert, Herve Yves, Demmel Roland. " The Maastricht Fiscal Criteria: Required but İneffective ", **Empirica**, Vol:23, Issue:1,1996, pp.25-58.

IMF, **Public Sector Debt Statistics : Guide For Compilers and Users**, Publication Services, Washington, 2011.

IMF, "IMF Executive Board Concludes 2011 Article IV Consultation with Turkey", **IMF Country Report**, Report No: 12/16, 2012.

IMF, Turkey: Letter of Intent and Memorandum of Economic AND Financial Policies, Niyet Mektubu, Hazırlayan: Ali Babacan, Washington, 2005.

Indermit Gill , Brian Pinto. Public Debt in Deveoping Countries : Has The Market - Based Model Worked, World Bank, **Policy Research Working Papers**, Washington D.C.,2005.

International Monetary Fund. **Turkey: Request for Stand-By Arrangement and Extension of Repurchase Expectations**, IMF Country Report, Report No: 05/412, Washington,2005.

International Monetary Fund. **Turkey: Selected Issues Paper**, IMF Publications, Country Report No:13/364, Washington, 2013.

İFESAM. **Kamu Finansmanı ve Borç Göstergeleri Raporu**, (Hazırlayan: Yılmaz E. ve Ataer S.), İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2014.

İnan Alper. "Avrupa Birliği Ekonomik Yaklaşımı: Lizbon Stratejisi ve Maastricht Kriterleri", **Bankacılık Dergisi**, Sayı:52, 2005, ss.67-86.

Jain, R. **Public Finance and İnternational Trade**, First Edition, V. K. Publications, Faridabad, 2008.

Karakaş Cemal, Genckaya Ömer, Togan Subidey, Karadağ Roy, **2014 Turkey Report**, Sustainable Governance Indicators, 2014.

Karluk Rıdvan. "Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri Çıkmaz Sokakta Mı ?", **Akademik Perspektif**, Cilt:1, Sayı:1, 2014, ss. 7-12.

Kaya Fatih, Yılar Selihan. " Fiscal Transformation in Turkey over the Last Two Decades ", **OECD Journal on Budgeting**, OECD Publications, Vol:2011, No:1, 2011, pp.59-74.

Kaya Fatih, Yılar Selihan. "Fiscal Transformation in Turkey over the Last Two Decades ", **OECD Journal of Budgeting**, Vol:2011, Issue:1, 2011, pp.59-74.

Kayalıdere Gül , Mastar Özcan Pelin. " Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Birliğe Üye Balkan Ülkelerinin Mali Disiplin Göstergelerindeki Gelişmeler ", **Prof. Dr. Fazıl Tekin'e Armağan**, (Ed. Erdal Gümüş vd.), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 1. Baskı, Eskişehir, 2014, ss.259-269.

Kol Emine Nida, Karaçor, Zeynep. " 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerinde Etkileri ", **Maliye Dergisi**, Sayı:162, Ocak – Haziran 2012, ss.379-395.

Kutivadze, Nadia. **Public Debt , Financial Development And Economic Growth,** Nova Science Publishers, Newyork, 2013.

Macoevi, Mihai. **Growth and economic crises in Turkey: leaving behind a turbulent past?**, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs Publications, Working Paper Series:386, Brussels, 2009.

Marktler Tanja. " The Power of the Copenhagen Criteria ", **Croatian Yearbook of European Law and Policy**, Vol:2, Issue:12, 2006, pp.343-363.

Meltem Müftüler, "Turkey in the EU's Enlargement Porcess: Obstacles and Challenges", **Mediterranean Politics**, Vol:7, Issue:2, 2002, pp.79-95.

Mercül Abdülkadir. **Ekonomik – Parasal Birlik Süreci ve Türkiye**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 40.Seri, 2001.

Minoas Koukouritakis, Leo Michelis, **EU Enlargements:Are The New Countries Ready to Join the EMU**, Department of Economics University of Cyprus Discussion Paper, 2003.

Miynat, Mustafa. **Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi**, Odak Yayınevi, 1. Baskı, Manisa, 2004.

Morgil Orhan. " Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci ", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, No:2, 2006, ss.91-102.

Morgil Orhan. " Türkiye Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri ", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:9, 2003, ss.103-116.

Musgrave Richard, **Maliye Politikası**, (Çev., Orhan Şener), 1. Baskı, Alkım Yayınevi, Ankara, 1987.

Muter B. Naci , Çelebi A. Kemal , Sakınç Süreyya. **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Emek Matbaası, Manisa, 2012.

OECD, **Economic Surveys 2008: Turkey**, OECD Publications, Vol: 2008, No: 14, France, 2008.

OECD, **Economic Surveys 2010: Turkey**, OECD Publications, Vol: 2010, No: 13, France, 2010.

OECD, **OECD Economic Surveys: Turkey 2014**, OECD Publishing, 2014.

OECD. " Country Notes: Turkey ", **Restoring Public Finance**, 2011, 198-201.

OECD. **Economic Surveys 2006: Turkey**, OECD Publishing, Vol:2006, No:15, France, 2006.

Opuş, Sevda. "Dış Borçlanmanın Sınırı ve Türkiye", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:19, Temmuz – Aralık 2002, ss.183-206.

Osman, Ali. " Planning and Implementing Monetary Policy In Turkey an Exercise ", **Journal of Economic Cooperation** ", Vol:21, Issue:3, 2000, pp.1-25.

Paleta Tomas. " Maastricht Criteria of Divergence? ", **Review of Economic Perspectives**, Vol:12, Issue: 2, 2012, pp.92-119.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslarası İktisat**, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1991.

Socol A. , Socol C., " Adopting the Euro: Cost or Benefits ", **Theoretical and Applied Economics,** Vol:14, No:1, 2007.

Socol Gabriela. “Cost of Adopting a Common European Currency: Analysis in Terms of the Optimum Currency Areas Theory ”, **Theoretical and Applied Economics**, Vol: 18, No:2, 2011, pp.89-100.

Şanlı, Bahar Aksöz Hande. “1980 Sonrası Türkiye’de Dış Borçlanma Üzerinde Yurtiçi Tasarrufların Etkisinin Analizi ”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2014, ss.83.98.

Şeker, Murat. “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri ”, **Sosyoekonomi**, Sayı: 1, 2006, s.73-92.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2015.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **2007 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2008.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **2012 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2013.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2009**, Ankara, 2010.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2010**, Ankara, 2010.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2011**, Ankara, 2012.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2014**, Ankara, 2015.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2015**, Ankara, 2015.

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2015**, Ankara, 2015.

T.C. Hazine Müsteşarlığı. **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2008**, Ankara, 2009.

T.C. Hazine Müsteşarlığı. **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2011**, Ankara, 2012.

T.C. Hazine Müsteşarlığı. **Kamu Borç Yönetimi Raporu 2011**, Ankara, 2012.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, 2016 Yılı Programı, Ankara, 2016.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. **Orta Vadeli Program 2014 – 2016**, Ankara, 2013.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2001 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2002.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2002 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2003.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2004 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2005.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2005 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2006.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2005 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2006.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2006 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2007.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2007 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2008.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2008 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2009.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu**, Ankara, 2012.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2012 Yılı Genel Faaliyet Raporu**, Ankara, 2013.

T.C. Maliye Bakanlığı, **2015 Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 2016.

T.C. Maliye Bakanlığı. **2006 Yılı Genel Faaliyet Raporu**, Ankara, 2007.

T.C. Merkez Bankası**, 2000 Yıllık Rapor**, Ankara, 2001.

Takım, Abdullah. " Dış Finansal Liberalleşme Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Dinamiğindeki Değişmeler : Bir Literatür Araştırması ", **Sosyoekonomi**, Sayı: 2, 2012, ss.23-44.

Taylor Christopher. **EMU 2000: Prospect for European Monetary Union**, Royal Institute for International Affairs, 1995.

TCMB, **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, 2001.

Temiz Dilek, Gökmen Aytaç. " The 2000 – 2001 Financial Crisis In Turkey and The Global Economic Crisis of 2008 – 2009: Reasons and Comparisons ", **International Journal of Social Sciences and Humanity Studies**, Vol:1, Issue:1, 2009, pp.1-16.

Tocci Nathalie, **Turkey and The European Union: A Journey in the Unknown**, Turkey Project Policy Paper, No:5, 2014.

Tural, Aziz. **Devlet Borçları**, 1.Basım, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma , Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı , Ankara, 1992.

Turan, Nilüfer. "Kamu Borcunun Tanımı: Borç İstatistikleri Açısından Önemi, Mevcut Durum, Sorunlar ve Türkiye Uygulaması", **Maliye Dergisi**, Sayı:164, Ankara, Ocak-Haziran 2013, ss.166.182.

Turkey Ministiry of Development. **Medium Term Programme (2016-2018)**, Ankara, 2016.

Türk, İsmail. **Maliye Politikası**, 25. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2010**, Ankara, 2011.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2011**, Ankara, 2012.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor 2013**, Ankara, 2014.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. **Ekonomik Rapor 2015**, Ankara, 2015.

Ulusoy Ahmet, Erdem Havvanur Feyza. " İç Borçlanma ve Enflasyon Etkileşimi: Türkiye Örneği ", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:22, 2014, s.122-135.

Ulusoy, Ahmet **Devlet Borçlanmaları**, 1.Baskı, Üçyol Basımevi, Trabzon, 2001.

Veebel Viljar. "Relevance of Copenhagen Criteria in Actual Accession: Principles, Methods and Shortcomings of EU Pre-accession Evaluation", **Studies of Transition States and Societies** Vol:3, İssue:3, pp.3-23.

Vesne Svrtinov, Olivera Trajkovska, Riste Temjanovski, " Cost and Benefits of Adopting Euro ", **Applied Sciences and Business Economics**, Vol:1, Issue:3, 2014.

Voyvoda Ebru, Yeldan Erinc. "Managing Turkish Debt: An OLG İnvestigation of the IMS'S Fiscal Programming Model For Turkey", **Journal of Policy Modelling**, Vol: 27, 2005, pp.743-765.

W. Klein Micheal. " European Monetary Union ", **New England Economic Review**, 1998, İssue: March, pp. 4-12.

Willem H. Buiter, James Tobin. " Debt Neutrality: A Brief Review of Doctrine and Evidence " , **Debt and Deficit Volume III**, Laks Kaounides, Galliard Printers Ltd, Great Yarmouth, 1992, pp.39-63.

World Bank Group, **İnternational Debt Statistics 2016**, First Edition, International Bank for Reconstruction and Development / World Bank, Washington, 2016.

World Bank, **Reducing Public Debt**, Country Benchmarks, Washington, 2014.

World Bank. **Golden Growth: Restoring The Lustre of The European Economic Model**, World Bank Flagship Report, 2012.

Yendi İrem, Çetin Semih. " The Turkish Economy and The Global Crisis ", **The Journal of the International Business: Research, Teaching and Practice**, Vol:6, Issue:2, 2012, pp.45-58.

Yıldız Habib. "Avrupa Birliği'nde Maliye Politikalarının Uyumlaştırılması", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2011, s.2.

Yusuf Temür, Ahmet Çetin, Nadir Eroğlu, İlhan Eroğlu, " Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiyenin Kamu Borç Yükü Üzerine Ampirik Bir Çalışma ", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:36, Sayı:1, 2014, s.204-241.

Zerenler, Muammer. " Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi** , Sayı:5, 2003, ss.187-204.